

Dragan Jaševski

**DRUGI
KILOMETAR**

Dragan Jaševski
DRUGI KILOMETAR

Izdavač
TERCIJA BOR

Za izdavača

Urednik/direktor

Lektor/Korektura
Vesna Kovačević

Štampa
Tercija Bor

Dizajn korica i tehnička priprema
GandrArt / Dragan Pavlovski

Tiraž
1.000 primeraka
Elektronsko izdanje
Marketing/prodaja

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije

*Ova knjiga je fikcija.
Imena, osobe, mesta i događaji
su plod autorove imaginacije.
Svaka sličnost, direktna ili indirektna,
sa stvarnim događajima, mestima,
i ličnostima, živim ili mrtvim,
je slučajna.*

PROLOG

Kada je najpoznatiji finansijski hazarder obrenovićevske Srbije Đorđe Vajfert odlučio da krene u potragu za zlatom, krajem devetnaestog veka, po beogradskoj se čaršiji pričalo kako je Ludom Đoki opet pala na pamet neka od njegovih nemogućih ideja, na kojoj će izgubiti kapital stečen prodajom piva. Kao i svaki čovek od akcije, on se nije mnogo obazirao na te priče, pa je u Istočnu Srbiju poslao Franju Šisteka. Ovaj iskusni inženjer, iz Plzena u Češkoj, organizovao je iskopavanja na nekoliko lokacija, da bi na području malog zaseoka zvanog Bor, njegov, tada petnaestogodišnjak, kopač Paun (Pavle) Meždinović, pred kraj jedne smene, u smiraj dana 1902. godine, iskopao komad zemlje u kojem je bilo sjajnog grumenja. Pronađeno je zlato, ali crveno.

Sve što se desilo nakon toga je istorija.

Naredne godine je Đorđe Vajfert dobio koncesiju za eksploataciju na 50 godina, ali je po ko zna koji put bio finansijski iscrpljen, a u Srbiji nije bilo para za izgradnju rudničkih postrojenja i neophodne infrastrukture. Istovremeno, strani investitori su bili veoma surevnjivi prema novoj vlasti ustoličenoj nakon brutalnog ubistva kralja Milana.

Ipak, pohlepa i realni izgledi za dobrom zaradom, nadjačali su sumnje i strahove, pa se u Francuskoj 1904. formirao konzorcijum zvani "Francusko društvo Borskih rudnika" kome je Vajfert prodao svoju koncesiju za eksploataciju. Po ugovoru, kako već biva kada trguju bogataš i siromah, srpskoj državi su pripale mrvice u

formi poreza, такси i carina, a bogati Francuzi su ugrabili priliku da se još više obogate. Prvi direktor rudnika je bio upravo Franjo Šistek. Nakon probnih iskopavanja, puna eksploatacija je otpočela 1908. godine, a procenat metala u rudi je išao i do fantastičnih 27%.

U to vreme se govorilo da će bakra biti dok je Sunca i Meseca. Nikada se nije mislilo da rudnik, poput živog organizma, ima svoj dolazak na svet, život i kraj. Pravilo je, međutim, da rudnik može opstati samo ukoliko su količine novootkrivenih rudnih rezervi jednake količini iskopane rude.

Rudnik menja gazde 1941. godine. U Hitlerovom naređenju Vermahtu za napad na Kraljevinu Jugoslaviju, na listi operativnih ciljeva vojne akcije, pod brojem 1. je bilo preuzimanje i nesmetana eksploatacija Borskkih rudnika. Nemci su formirali više od deset radnih logora u koje je na prisilan rad dovođeno na hiljade ljudi. Među njima je bilo mnogo Jevreja iz Mađarske.

Dolazak komunista na vlast 1945. godine obeležila je čuvena rečenica druga Tita: "Dajte nam što više i što boljeg bakra."

Nad tim su se biserom mnogi duboko zamislili, učili ga napamet i ponavljali ga nebrojeno puta narednih 40 i kusur godina. A da ne bi zaostajali za mudročću i maštom vođe, stvarali su nove bisere, koji su se ponavljali stalno ili u ravnomernim vremenskim razmacima od po pet-šest godina i tako postajali urbane legende:

"Topićemo pirit i jalovišta, jer u njima još ima mnogo bakra i zlata, a ako mi to ne učinimo, kupiće ih Amerikanci."

"Ovo, najnovije nalazište, obezbediće iskop rude u narednih pedeset godina."

"Moramo razvijati turizam u opštini."

"Ova, ponovo najnovija tehnologija i ovi, uvek najmoderniji filteri, trajno će i zauvek rešiti problem zagađenja čovekove okoline u Boru."

"Industrijska proizvodnja mora biti veća nego prošle godine."

"Izgrađićemo novu bolnicu i rehabilitacioni centar

za zaštitu zdravlja radnika.”

“Nemci su, prilikom povlačenja 1944., zakopali nezna se koliko tona zlata na tajnom mestu. Ko nađe to zlato, završio je pos’o.”

I tako redom.

Rudarska kolonija je izgrađena na lokaciji Bor sela, jer je tu bio rudnik. Dok nije dobio status grada, naseobina se jednostavno zvala Borski rudnik, a naselje oko rudnika je zadržalo svoj originalni naziv- Bor selo. Grad se širio na jugoistok, duž pruge, a nova naselja su dobijala imena prema udaljenosti od rudnika: Centar, Drugi, Treći., pa sve do Sedmog kilometra gde je bila ciglana.

Krajem pedesetih godina dvadesetog veka, prirodna useklina koju je napravio Borski potok, delila je grad na dva dela- na gradsko jezgro zvano Centar i rudnik na severnoj, i stambene zgrade na južnoj strani te jaruge. Onda je napravljen tunel za nesmetani protok potoka, jaruga je nasuta jalovinom iz rudnika i grad je postao jedna celina.

Nekako u to vreme počinje i ova naša priča.

1957

Nije da mi to hoćemo ili moramo, ali neka se sećanja naprosto ne zaboravljaju ili se makar pamte bolje od drugih uspomena. Priča o filteru, koji dopušta samo lepim uspomenama da uđu u nezaborav, možda je ispravna i duboko je hrišćanska, jer kako bi smo inače praštali i ponovo pružali ruke neprijateljima svojim, ali nam se jednako i šokovi i traume vrte po memoriji kao pokidani filmovi u starom bioskopu; kao kratko sevanje linija, brojeva i krugova na platnu, čovek izlazi iz bara, novi prekid sa belom pozadinom, čuje se pucanj, bioskopska publika počinje da zviždi, svetla se pale i ubrzo gase, film se nastavlja, čovek leži ispred bara ali se nije videlo ko je pucao i zašto.

Naša najranija sećanja su kombinacija naše mašte i priča koje smo slušali o nama.

U Boru su udžerice i kućerci nekontrolisano nicali na ničijoj zemlji.

Moja majka me je donela na svet u jednoj od njih, uz asistenciju rođake Jaška Ciganina, kod koga su moji bili podstanari.

Nakon što se razdanilo i sneg bio tek malo utaban, odveli su nas u bolnicu. Tamo smo proveli tri dana, dok joj nije krenulo mleko, a do tada me dojila, takođe porodilja, tetka Sida, a ja nisam pravio pitanje. Sisa je sisa.

Vratili smo se u ledeni sobičak, u kojem se u međuvremenu nije ložila peć, jer se mom ocu ukazala jedinstvena prilika da se ne trezni tri dana i tri noći. Zaboga, rodio mu se sin! Propio je sve pare, pa je keva kupila malo hleba i mleka za pedeset dinara, koje je

kum Bujko ostavio kraj mog uzglavlja, kad je došao da me vidi prvi put.

Naravno, kasnije nije bilo para ni za kiriju, pa je gazda Jaško jedne noći skinuo krovnu pokrivku, kako bi se rešio neželjenih stanara. Sneg je napadao upravo gde sam ja ležao i sledećeg dana sam ponovo morao u bolnicu, a gazda Jaško je završio na hirurškom odeljenju. Umesto kirije je dobio teške batine, ali je to bila slaba uteha, jer sam ja dobio upalu pluća, a čale šest meseci uslovno.

Preselili smo se u podstanarsku sobu na Starom selištu.

Nisu svi "vlakovi bez voznog reda" završavali svoje putovanje u Vojvodini.

Nova se vlast ponosila činjenicom da je Bor najmnogonacionalniji grad u zemlji. Neki su tu bili od otvaranja rudnika, drugi su dolazili dobrovoljno, ili su bili dovođeni pa su tu ostajali, iako su mogli da se vrate tamo odakle su dovedeni.

U Borski rudnik je takođe dovođena ratna siročad i sirotinja iz Bosanske krajine, sa Korduna 1948. i 1949. godine. Oni koji nisu mogli ili nisu znali kako da se vrate, ostali su tu do kraja života. Nekima se kasnije pridružila životna saputnica iz starog kraja ili rodbina u potrazi za poslom, jer je dolazak u Bor značio sigurno zaposlenje. Bilo je samo pitanje gde će ko biti raspoređen, odnosno "bačen", kako se govorilo.

Moji su se roditelji upoznali u aprilu 1955. i venčali se nakon poznanstva od svega nekoliko dana, ali su zato za kajanje imali narednih trideset godina. Oboje su već imali po jedan neuspešan brak iza sebe. Nastavili su da žive odvojeno, on u samačkom hotelu, ona u sobičku kod baba Lepe, a zajednički život su otpočeli tek neposredno pred moje rođenje.

Njihove su se svađe često završavale demonstrativnim povratkom mog oca u samački hotel. Uzimao bi svoje jedino odelo i preobuku u jednu torbu, a pod miškom druge ruke bi poneo svoj crni radio marke "Telefunken". Sto, dve hoklice i krevet su bili kevinii.

Mirili su se, jer je keva želela da joj dete ne raste bez oca, a njemu je trebao neko ko će ga izdržavati između pijanki. Prilikom mirenja je obavezno obećavao da će ubuduće biti čovek i da više neće da pije.

Obećanje, ludom radovanje.

Keva je bila prepuštena samoj sebi i to je dobro znala. Mnoge žene su u to vreme napuštale posao nakon porođaja, ali ne i ona. Njen posao je bio njena nezavisnost, sigurnost i ispostaviće se- sigurnost čitave porodice.

Zaposlene žene imaju malu pomoć i podršku.

Povremeno je dolazila da joj pomogne njena majka Dara, koju je ubrzo zamenila kevinu mlađa sestra Rajna, koja se nastanila na mansardi iznad našeg stana i tu i ostala.

Bila je sušta suprotnost mojoj kevi. Dežmekasta, mirna, staložena i veoma pronicljiva, retko je govorila, sem ako nije stvarno imala šta da kaže. Ubrzo se zaposlila u klanici, odakle mi je redovno donosila viršle. Nije imala svoje dece i volela me je kao svog rođenog sina.

I ja sam se njoj uvek radovao, ne znam da li zbog nje ili zbog viršli.

Inače, ta je godina zaista obećavala, privredni rast je bio najveći od nastanka FNRJ, a glavni izvozni artikli su bili bakar i mlada junetina.

Ruski izraz za petogodišnji plan-“petoljetka”, zamenjen je izrazom - razvojna faza.

U odsustvu istoričara i stručnjaka, Savez Boraca grada Bora odlučuje da njegovi članovi napišu istoriju grada.

Godišnji plan proizvodnje bakra ispunjen je za devet meseci, ali je malo učinjeno da se poboljša standard radnika.

Zabrinjava učestalost krađa bakra i ostalih metala. Očigledni saučesnici lopova su preduzeća za preradu otpada.

Poznate, raspoložive rezerve rude produžiće život rudnika za narednih šesnaest godina, do 1973.

Bor je bio galerija slika mrtve prirode čiji je autor bila rudarska industrija. Njena paleta destrukcije su bili sumpor i drugi gasovi u vazduhu, drveće bez lišća, reka bez života u njoj i oko nje, prašina sa jalovišta i pirit i ljudi sa , pričalo se, prosečno najkraćim životnim vekom u Evropi.

Neko je morao da plati cenu velikog progressa i brze industrijalizacije.

To su, naravno, bili ljudi.

Lokalno stanovništvo- Vlasi, tradicionalno stočari i po prirodi rezervisani i konzervativni, polako su uviđali da se rudnik neće zatvoriti tako brzo, kako su u početku mislili, i sve više ih se zapošljavalo u rudniku i preduzećima za prateće delatnosti, jer je njihova zemlja postajala neupotrebljiva, bilo je sve manje trave za ispašu stoke i naravno, nikakva poljoprivredna delatnost nije mogla garantovati sigurnu platu na kraju meseca.

Posle Drugog svetskog rata se polako menja njihova svest da je silazak u rudnik ponižavajući za one koji imaju zemlju u svom posedu i da je taj posao rezervisan za došljake i barabe. Vlasi tako počinju sve više da se mešaju sa hiljadama pridošlica, koji im radi lakšeg prepoznavanja u komunikaciji, dodaju uz ime i nadimak Vla' ili Vlauca, ili ime sela iz kojeg potiču, te tako oni postaju Bora Vla odnosno Bora iz Crnajke, ili Dane Vlauca to jest Dane iz Zlota i slično. U zvaničnim krugovima prozvali su ih "radnici koji putuju" ili narodski -"polutani". Od tri hiljade, koliko ih je radilo u rudniku i u gradu, polovina je bila iz Zlota, Brestovca i Krivelja. Neki od njih su, pogotovu zimi kada su putevi bili zavejani,

svakodnevno pešačili od sela do rudnika i natrag. Nisu provodili mnogo vremena kod kuće.

A nisam ni ja.

Ako je verovati izreci da te ojača sve što te nije ubilo, predamnom je bila sjajna budućnost.

Iz priča koje sam čuo, ispada da sam prve dve godine života često boravio u bolnici. Raznorazne upale, praćene visokim temperaturama, takozvanim "frasevima", smenjivale su jedna drugu. Ponekad su doktori otvoreno izražavali čuđenje kako sam preživeo neke od tih napada.

Prilikom jednog od njih, konstatovali su moju kliničku smrt, a onda su me ipak povratili potapanjem u alkohol, pa sam u utakmici koju svakako gubimo protiv smrti, izjednačio na 1:1 u zadnjem minutu i izborio se za produžetak. Docnije se videlo da je tom prilikom došlo do teškog oštećenja očnih živaca, oba su se oka pomerila u desnu stranu, tako da su se zenice jedva videle. Desno se kasnije polako vratilo na mesto, ali je levo oko ostalo zrikavo zauvek. Već sledeće godine sam počeo da nosim naočare sa debelim korektivnim staklima. To je u to vreme bila retkost, pa sam još pre polaska u školu imao više nadimaka nego godina. Repertoar je bio standardan: Čoravi(nja), Cvikeraš, Duplookac ili kraće Okac, Zrika(vi), Jednooki Džek., nisu smislili ništa originalno niti specijalno. Nisam ja te sreće.

Kada su moji išli u kupovinu ili u neku posetu, vozili su me drvenim kolicima koja su bila kao mala četvrtasta stolica, sa jako izduženim naslonom, koji je služio za vuču. Kroz zadnje noge je imala provučenu metalnu osovinu na koju su bili zakačeni točkovi oivičeni gumom. Iz tih kolica sam počeo da posmatram svet oko sebe i od svega mi se najviše dopalo nebo. Dugo sam i bezuspešno pokušavao da uočim ljude koji na njemu žive.

Prvi nebeski čovek kojeg sam video se zvao Dragoljub Aleksić. Izvodio je svoj šou na Četvrtom kilometru jednog letnjeg popodneva. Imao je tada više od četrdeset godi-

na, prosed, omanjeg rasta, u beloj majici bez rukava i crnim pantalonama. Bio je veoma nabijen i mišićav, ali ne nabildovan.

Program je počeo akrobacijama, raznim gimnastičkim figurama na krilima i trupu "Foker"-a dvokrilca, da bi na kraju visio ispod aviona, držeći se samo zubima za napravu koja je bila vezana za kraj konopca i ličila na malu kutlaču.

- Ovo na konopcu liči na konjski kurac - čuo se komentar iz publike, kad se avion spustio.

- Kupi ženi jedan za 8.mart! - usledio je momentalni odgovor.

- Ala ste duhoviti, prostaci jedni! - začuo se sada ozbiljan ženski glas.

- Ko tebe šta pita, ne jedi govna! - reče neko.

- Jesi l' ti doktor da joj zabraniš? - uveseljavala se gomila.

Ja nisam oka skidao sa aviona. Imao je dva sedišta i na moje ogromno razočarenje, pilot je sedeo na zadnjem. Imao je kožnu kapu, jaknu i letačke naočare, ali ne i šal. Bilo je leto. Avgust. Slavio se Dan rudara.

- Kako može da nišani i puca iz te pozicije? - pitao sam se.

Onda je na zemlji Aleksić stao između aviona i crnog auta, usmerenih u suprotnim pravcima, za čije je kuke jedna žena, u oficirskim pantalonama i čizmama za jahanje, vezala nekakve kaiševe. Aleksić je navukao te kaiševe oko nadlaktica, a žena je proveravala da li su dobro vezani. Zatim su pilot i vozač automobila počeli da dodaju gas, a Aleksić je svojim mišićima sprečavao auto i letelicu da krenu. Propeler aviona se vrteo uz nenosnu buku motora, a zadnje gume automobila su šlajfovale u prašini, ali ni jedna mašina se nije ni makla.

Dobar je bio Aleksić.

Nadjačao je dve mašine koje su htele da ga rastrgnu. Publika ga je nagradila mlakim aplauzom, koji se ionako nije čuo od huke avionskog motora.

Za poslednju tačku, u avion je na prednje sedište sela mlada devojka, u beloj širokoj suknji sa cvetićima, a Aleksić je stajao na levom krilu prilikom poletanja. Izvodili su zajedno neke akrobacije na krilima avio-

na, a onda je on ponovo video na konopcu ispod aviona, samo je sada u jednoj ruci držao onu devojkicu, a u drugoj jugoslovensku trobojku. Okupljeni narod je gledao u nebo poluotvorenih usta.

- To mu je ćerka - čulo se iz publike.

- Dal' ovo sme da gleda njena majka? - zapitao se neko.

- Sme - reče žena u jahaćim čizmama.

Ćaletova majka je umrla mlada i njegov se otac brzo preoženio. Imao je špediterska kola i kuću u centru Bitolja i trebala mu je domaćica u kući i neko da čuva dvoje male dece.

Sande nije voleo maćehu, a sestra ga je redovno tukla, pa je rano počeo da izbiva iz kuće i da se izdržava od prodaje novina, ali se dnevna zarada brzo topila na kupovinu cigareta i ulaznica za bioskop čuvenog Miliona Manakija. Gledao je svaki film, a glavni heroj mu je bio naravno Tarzan. Frizuru "tarzanku" nije menjao čitavog života.

Jedini put sam ga video istinski saosećajnog i tužnog kada je pročitao vest da su Džonija Vajsmilera smestili u "dilkarnicu" jer je počeo po Holivudu da upada ljudima u kuće uz svima poznati tarzanov "aaa,a-a-a-aaa,aa.,aa.!"- krik. Uzvrćali su mu pozivajući 911.

-Pičke američke, u ludari će i umreti- prokomentarisao je ovlaženih očiju. Ne znam da li je tada žalio Džonija ili sopstvenu mladost.

Još kao tinejdžer se pridružio putujućem cirkusu i zauvek otišao od kuće.

Po povratku u Bitolj vozio je taksi, a kada mu je 1941. uručen vojni poziv bugarskih okupacionih vlasti, sa još četvoricom drugova je pobegao u Srbiju. Uхватili su ih Nemci u Merošini kod Niša i deportovali ih na prinudni rad na imanja u okolini Graca. Tamo je naučio sve u vezi klanja stoke i obrade mesa, ali i nemački jezik.

Po završetku rata, nova vlast ga je sačekala još na granici i poslala na odsluženje trogodišnjeg vojnog roka u Sombor, gde je vozio sanitet. Tamo je trebalo da ga puste, ali ovaj Informbiro je doneo rezoluciju o revizionističkom zastranjivanju KPJ-a, pa je ostao do-

datnih šest meseci. Iz Sombora je otišao u Odžake, gde je otac njegovog druga iz vojske držao mesaru. Bio je tamo dok privatne radnje nisu konfiskovane 1951. Odatle odlazi u Ulcinj, ženi se, razvodi, a 1954. dolazi u Bor, gde ima posla na pretek.

Brzo se pokazalo da se boji rada u jami, pa biva prebačen u rudničku termoelektranu, gde će dočekati penziju.

Uvek je nosio uredno odelo i ophodio se s 'ljudima na uljudan i veoma kulturnan način. Nije mu padalo teško da se nakon rada presvuče, u belu košulju i "Varteks" odelo, a po dolasku kući se odmah preobuče u neke dronjke, "za po kući". Takav je imidž disciplinovano negovao, u jalovoj nadi da će o sebi stvoriti drugačiju sliku od etikete teške pijandure, koju mu je grad brzo prilepio. U malom gradu nadimak i etiketa brzo postaju navika, a onome kome su namenjeni - često i sudbina.

Kao neko ko se neprestano plaši da će mu svet uzeti i to malo prostora koji je zauzimao, bio je stidljiv, tih i uvek u zadnjem redu, dok se ne dočepa flaše. Onda se sve menjalo iz korena.

- Eto, baš fin i kulturni čovek, šta mu treba da se toliko opija i bruka? - govorili su oni koji su ga poznavali u treznom i pijanom izdanju, jer je razlika bila pomalo neshvatljiva.

Glavni razlog tolike promene karaktera i ponašanja je bila količina alkohola koju je mogao da saspe u sebe. Kao svi dipsomanijaci, pio je dokle god je bilo pića, koliko god da ga je bilo. U skoro metar i devedeset i preko sto kila, moglo je puno da stane. Prekidao je samo ako bi zaspao ili se obeznanio ili kada bi potrošio i zadnju paru. Često je imao maratone od vezanih dva do tri dana i noći, tokom kojih bi malo kunjao za stolom, a zatim nastavljao nesmanjenom žestinom kad se probudi. Pio je isključivo rakiju, a pivo samo kada bi čvrsto obećao kevi da se neće napiti, ako bi u retkim prilikama odlazili negde zajedno.

Ako je verovati izreci da piješ onoliko koliko si nesrećan - on je bio mizerija koja volšebno hoda, svakodnevno odlazi na posao, sluša vesti, čita, jede, zaliva cveće, cepa drva, kolje prasiće i svinje komšijama i čak se ponekad i nasmeje. O svojim pijanstvima nije nikada govorio i, ako bi neko započeo razgovor na tu temu, kulturno, ali odlučno bi prekidao svaki razgovor o tome. Ljubomorno je zabarikadirao svoje demone u srž svog bića i nije ih puštao čak ni da bi ih podelio sa nekim.

Ponekad bi uspeo da sastavi nekoliko nedelja i meseci bez pića, izmožden od osećanja krivice i dekintiran, ali bi uvek počinjao iznova sa istom žestinom i do iznemoglosti.

Jedino mu je, nakon pedesete, kada je počela da ga napušta snaga, uspevalo da se narolja sa mnogo manjom količinom alkohola nego ranije i da tako uštedi nešto para, a i u kafanama je već bilo sve manje ljudi iz njegove generacije i sa dovoljno jakim cugom da piju koliko i on.

Bioskop "Pobeda" i kafane su dugo bili jedine istinske forme oskudnog kulturno-zabavnog života u gradu.

Tempo izgradnje stanova nije mogao da prati brzinu priraštaja stanovništva, pa su se vlasnici privatnih zgrada bogatili na račun njihovih podstanara.

Na proslavi dana škole u gimnaziji "Bora Stanković" igrao se "rok-en-rol" i to po nalogu jednog od nastavnika, što je začudilo i oneraspoložilo stariji deo gostiju i publike.

Završena je izgradnja hipodroma u okviru kojeg će raditi i sportska kladionica.

Nijedno od kupatila u pogonima rudnika nema toplu vodu. Jedino je ima u gradskom kupatilu.

Ispred zgrade u kojoj smo živeli na Starom Selištu bio je parkiran, zaostao iz rata, američki zeleni kamion zvani Džejms. Bio je igračka za decu iz kraja koja nisu imala druge igračke. Jednom sam stavio ruku između vrata i kabine kamiona, onda je neko zalupio vrata. Otkinulo mi je komad domalog prsta desne ruke. Išao sam prema kući plačući.

Možda sam zbog te povrede postao levak.

Onda je čale dobio od termoelektrane na korišćenje jednosobni stan na Drugom kilometru. Došlo je puno ljudi, trpali su stvari i odeću u pletene korpe, a na nekakva kolica su stavljeni crni drveni šifonjer i razmontirani krevet.

Dok su odrasli unosili i raspoređivali to malo nameštaja u stan, ja sam stajao napolju obučen u plavu trenerku i čvrsto pod pazuhom stezao svoju tešku crvenu gumenu loptu za rukomet. Deca iz komšiluka su se okupila oko mene i znatiželjno me posmatrala. Shvatio sam šta hoće i još čvršće stisnuo loptu.

- Aj' se malo igramo! - rekao je neko - Vratićemo ti loptu. - Nisam im verovao. Još su se više približili, a onda je lopta izletela iz mog naručja od udarca od pozadi i počela veselo da skakuće po dvorištu. Nastala je strašna graja i svi su trčali za njom i trudili se da je šutnu ili makar na kratko imaju u posedu između svojih nogu.

Bili su presrećni, a ja sam počeo da plačem.

Onda je došla keva i izdrala se na decu, govoreći im sam ja mali, da treba i meni da dopuste da se igram. Neko je tada spustio loptu pored mojih nogu. Nespretno sam je šutnuo i još nespretnije se pridružio gomili koja je

bila ushićena kao da je svaki dodir lopte bio presudni gol u važnoj utakmici.

S' tom smo se loptom igrali godinama dok se nije potpuno raspala. Kada se probušila, još uvek je bila dobra za igru jer je guma bila jako debela. Jedino je manje odskakala. Ako bi je u igri nagazili, spljoštila bi se u poluloptu, pa smo čekali da se sama "vrati" ili bi je neko naduvao kroz rupu, ako nismo igrali po blatu.

Naravno kompletnu brigu o meni, kao i o celom domaćinstvu uostalom, vodila je moja majka. Bila je niskog rasta, mršava i uvek se kretala brzo i energično, većito brižna i većito u nekom poslu. Verovatno je samo radeći, makar privremeno zaboravljala na crne misli i brige. Malo šta i retko ko je mogao da je usreći. Ako bi se takvo šta dogodilo, bilo kao prijatno iznenađenje ili kad bi čula dobru šalu, iz petnih žila bi vrisnula, poplašila ljude i decu oko sebe, a onda se taj vrisak polako pretvarao u glasan kikot i na kraju u normalan smeh. Prisutni bi tada odahnuli, uvidevši da se samo radilo o izrazu dobrog raspoloženja, a ne o nekakvoj reakciji na bol ili nešto gore.

Često je govorila: "Ovo nije život, ovo je robija. Što jednom ne zaspim i da se više nikad ne probudim", a nesrećan brak joj je bio stalni dokaz i opomena da ima pravo samo na loša raspoloženja i jadikovanje.

Jedino je njena duša mogla znati gde ju je to i kada napustila radost življenja.

Kosa joj se prirodno uvijala i nosila je naočari zbog kratkovidosti.

Rekoh, keva je stalno o nečemu brinula: hoće li biti dovoljno ogreva do isteka zime, kako ćemo "izgurati" do kraja meseca sa preostalim parama, koje će još zdravstvene i druge nedaće da strefe mene, nju samu i njene bližnje. Ako bi nekada izrazila svoju brižnost u društvu, čale bi joj rekao da je ona baksuz i da sve nesreće zapravo sama priziva, jer ih samo ona vidi i očekuje. Ponekad bi joj i sestra Raša, smireno rekla:

- Ne valja da toliko slutiš. Bolje o'đi u crkvu da zapališ sveću, sad će Bogojavljenje.

- Lako je tebi da pričaš, nemaš ni kučeta ni mačeta. Ne znaš ti šta je briga - lamentirala bi ponekad, ali je najčešće razgovor završavala sa:

-More nosite se svi u pičku lepu materinu, mene niko ne razume. Kratko i jasno.

Kada je počeo rat, upravo je završila četvorogodišnje školovanje, tzv.“malu maturu” i krenula da nadniči kod bogatih seljaka, pomaže majci u kućnim poslovima i odgajanju petoro mlađe dece. Poveravali su joj i da vodi stoku u šume iznad sela, kada bi razne vojske dolazile da se snabdeju besplatnim mesom.

Imala je fotografsku memoriju i nepogrešivo pamtila brojeve, datume, imena i lica ljudi. Još dugo posle rata, kada bi smo išli u palanku, ugledala bi čoveka i glasno, bez ikakvog straha ili obzira govorila: “Ovaj je bio dražićevac; znam onog, bio je ljotićevac, nije ni kaiš imao nego je vezivao pušku sa konopče; ovaj je otiš'o u partizane četeres' treće, zajedno sa seka Božanom; ovome je brat poginuo posle tri dana od odlaska u partizane, pa su ga doneli volovskim kolima u selo; ovog su četeres' devete uhapsili u Crvenom Krstu, ali nije iš'o na Goli otok, ležao je u Nišu”. Oni na koje se komentar odnosio su je često čuli, ali se nikada niko nije usudio da joj išta uzvрати.

1947. godine odradila je tri smene zaredom u omladinskoj brigadi na pruzi Šamac-Sarajevo. Bila je vredna, sa usađenim smislom za odgovornost i po povratku, u jesen te godine, dobila je posao na železničkoj stanici u Lapovu.

Otac Rajko je pratio do stanice, ali već na pola puta više nije mogao da zadrži suze. Odlazila mu je od kuće, pune gladne dece, jedina uzdanica koju je imao. Dobijala je celu nadnicu već sa četrnaest godina, jedina pismena i jedina sposobna da se raspravlja i za poslednju paru sa otkupljivačima vune i duvana u palanci.

- Hajde Ranka, 'ajde sine, - jedva se suzdržavao - idi sad i neka ti je sa srećom. Pošalji dopisnicu, naći će se neko da nam pročita.

Kevi se srce steglo, suza je suzu sustizala:

- Nemoj da plačeš tato, sve će bude dobro.

Nije tada tačno znala šta je to zaposlenje. Mislila je u tom momentu da je to nekakav nastavak omladinske radne akcije. Znala je pouzdano samo to da se tamo svakog dana jelo. Četiri puta dnevno.

Otac joj je dao torbu sa odećom za zimu i nešto hrane, sačekao je da zamakne niz šumarak, a onda je seo na kamen pored puta i počeo glasno da rida i jauče, kako samo pokorni srpski seljak, bogobojažljiv i nesposoban da učini ništa sramno, plače kada ga sudbina ponovo podseti da ništa neće biti bolje i da će se mučiti dovek.

Prestao je kada je čuo glasove ljudi koji su žurili niz put da stignu na voz. Nije podigao glavu da se javi prolaznicima koji mu nazvaše dobar dan. Izgubio je dete, ali ne i svoj ljudski ponos. Još neko vreme je gledao u vrh svoga štapa zabodenog u zemlju, a onda se pridigao i krenuo natrag prema selu.

“Bolje da okopam vinograd dok se zemlja ne smrzne”, pomisli. “Povešču dečake, nema mi druge”.

Dok je u Lapovu čekala da se pojavi šef stanice i odredi joj raspored, keva se setila kada je sa ocem išla u nadnicu, za vreme žetve pšenice, kod Julke Zuberove i kako ih je ova terala da rade i dalje, iako je već odavno pao mrak. Odbijala je da im plati nadnicu, dok se cela njiva ne završi. Neke nadničarke su otišle još u sumrak bez plate i na pretnje i psovke gazdarice, složno su joj uzvraćale:

- Pusto ti ostalo.

- Danas ležaste posle jedenje, e sad ima da završite sve, vidite kakva je sad 'ladovina i mesečina, kao da je dan, milina za pos'o, 'ajde, ova 'šenica neće sama da se pož'nje! - vikalala je besno i osiono.

Njen muž, Nikola Zuberov Mančić, nije skidao uniformu - otišao je u četnike odmah posle kapitulacije kraljevske vojske.

- Vole Manče uniformu više nego 'leba da jede - komentarisalo se poluglasno.

Dolazio je povremeno u selo na konju, a ponekad

ga je dovezio automobil iz palanke. Tog leta je viđen u selu po poslednji put.

Pričalo se posle oslobođenja da se krije u Bosni i da je prebegao u Austriju, ali ga više niko nikada nije ni čuo ni video.

Imali su lepu kuću odmah iznad seoske česme i sina jedinca, Miška, s' kojim je keva išla u školu. Bio je godinu stariji od nje, visok i dobrodušan, ali zaostao u razvoju, po selu se pričalo da ima padaću bolest. Učitelj je Ranki naredio da mu pokazuje račun, ali je samo uspela da ga nauči tablici množenja, jer je to mogao da nauči napamet, bez računanja. Zbrajanje i oduzimanje brojeva nije mogao da shvati, čak i kad se radilo o najjednostavnijim zadacima. Pratio je za vreme odmora, zbog čega su je druga deca zadirkivala, pa ga je terala od sebe vikom i psovkama. Odlazio bi pognute glave, ali bi sutradan radio to isto.

Tamo, na njivi, išao je za vodu i pomagao da se snopovi denu u plastove pšenice. Tog leta je naglo izrastao i zamomčio se, a sledeće godine je sa seoskim momcima otišao na Nišavu da se kupa i kad su već bili spremni da se vrate u selo, primetili su da ga nema.

Voda ga je izbacila na sprud iza Radovdola posle dva dana.

Julka Zuberova je među prvima dala u zadrugu zemlju koja joj je preostala nakon nacionalizacije i zatvorila se u kuću. Mačke su joj bile jedino društvo i potrudile su se da nakon njene smrti ne ostane puno za sahranjivanje. Kuća na brežuljku iznad česme je ostala nezaključana i prazna.

Otac je nekako iz daleka pitao:

- Ranka šta ćemo da radimo?

- Jel me čuješ, jesi ti Ranka Manić? - Prenula se iz dremeža. Pred njom je stajao mršav, tridesetogodišnjak neuredne kose, bez šapke.

- Ti si drugarica Ranka?

- Ja sam, Manić - ustala je s klupe - Ranka - namestila je izbledelu platnenu brigadirsku suknju i stala poluvojnički u stav mirno.

- Javi se kod šefa, stigao je.

- Evo odma', samo da... - tražila je torbu, prvo upitno, a potom panično - Ma tu je bila...
- Ostavi sad' to, naćićeš torbu kasnije, ne može šef da čeka - požurivao je železničar.

Torbu sa odećom i hranom naravno nije našla. Tu zimu je provela u letnjoj odeći i ugrejala se tek kad joj je stigla prva železnička uniforma, na proleće naredne godine. Ubrzo je počela da menja suknje od uniformi za pantalone i više nikada iz njih nije izlazila. Žena u pantalonama je u to vreme bila retkost.

U Bor je raspoređena 1953. godine.

Bila je zvanično popisivač kola, ali je radila sve i svašta, jer se brzo pokazalo da će retko odbiti da uradi šta joj se naredi. Ali nije joj posao teško padao, za svoju majku je teži deo dana tek predstojao.

Kod kuće su je čekali svi kućni poslovi i susret s' mojim ocem.

Radne pobeđe su velike i mnogi su radnici odlikovani.

Progres i razvoj podrazumevaju brisanje veza i tragova prošlosti, kako bi se što krupnijim koracima išlo u budućnost.

Počelo je punjenje Brestovačkog jezera.

Čak i poljoprivredna proizvodnja u okrugu beleži rast.

Sa parama iz rudnika, mnoge zamisli postaju deo stvarnosti, a grad nezadrživo raste, ali više ne kao privremena kolonija, već kao grad koji će tu biti trajno.

Privremena rešenja polako zamenjuje dugoročno, osmišljeno planiranje.

Izgubljena je milijarda dinara zbog odsustava radnika s posla zbog bolesti.

Ako bi se čale vratio s posla i nije bilo neposrednog povoda za svađu, ručali bi smo u tišini, ali je i najmanja varnica bila dovoljna da se krene sa vikom i psovka. Nekad bi on samo legao na krevet u kuhinji i na kevine uvrede i kletve odgovorio glasnim predežom.

Tek bi onda pobesnela:

- Ja se mučim i rintam, a ti me zaprđuješ. To mi je hvala za sve. More ću ti stavim mišomor u kafu sutra ujutro, pa će vidimo koga ćeš ti da zaprđuješ, pička li ti materina slepačka.

Ali ako se čale ne bi vratio do tri popodne s posla, počinjala je briga zbog predstojeće noći. Već oko šest popodne bilo je izvesno da je zaglavio u kafani i da će doći pijan.

Slabašnu nadu da se to neće desiti, jer radi prekovremeno, zamenjivali su bežnja i strah. Kako je vreme prolazilo, smanjivao se i broj mogućih mesta za traženje skrovišta nakon bežanja iz kuće, kada on dođe natreskan. Naime, ljudi su odlazili na spavanje, izbegavali smo učestale boravke kod istih komšija ili kod onih komšija kod kojih smo znali da je on, onako pijan, ranije upadao u kuće i tražio nas po njihovim sobama i ormarima.

Nigde nismo bili bezbedni.

Niko nije smeo da mu se suprotstavi. On se nije samo ponašao, on je bio divlja zver i samo je pijan mogao da se sveti, svima i svačemu oko sebe, za svoje proćerdano učešće i mizeran plasman u trci na šezdeset pet godina, zvanom život.

Naučio sam brzo da od straha nema nikakve vajde i da treba biti pripravan za dolazeću opasnost. Pomagalo je duboko disanje i maštanje kako pucam u nemačke avione iz mog moćnog dvokrilca na nekom bojištu iz Prvog svetskog rata. Nikada ga nisu pogodili, nikada se nije pokvario i nikada se nije zapalio. To se uvek događalo samo tamo njima. Moj avion je bio neuništiv jer je imao jak oklop, koji meci nisu mogli da probiju i odličnog, hladnokrvnog pilota. Moje neustrašive akcije je uspevao da prekine jedino iznenadan duboki uzdah nakon kojeg su mi kretali žmarci iz stomaka, prelazili u kičmu, a onda se razlivali po celom telu.

Tih večeri su zebnja, mučnina i strah bili dominantno osećanje u našem stanu. Morao sam da poradim na tom problemu. Da bih postao jak kao moj zamišljeni avion, polako sam počeo da gradim isti takav oklop oko sebe. Ništa nije smelo da uđe, svi prolazi su morali da budu zatvoreni, niko nije smeo da nasluti da sam mali, nemoćan i preplašen. Nisam znao, niti mi je neko tada rekao da nas naši oklopi ne štite samo od zla i patnje, već da jednako sprečavaju pristup i našoj sreći i volji za životom.

Gradeći neprobojni zid oko sebe, često postajemo vrhunski majstori golog i često samotnog preživljavanja, ne shvatajući da smo u tom procesu prestali da osećamo, volimo i tragamo za srećom.

Po lupanju ulaznih vrata u hodniku stana, znali smo koliko je Sande pijan i pre nego što se pojavi u kuhinji. Bilo je dobro ako je potpuno kontuzovan. To nam je ulivalo nadu da će brzo zaspati.

Odmah bi seo za sto i vikao, preskačući slova i slogove:

- Daj mi da je'm!

Keva bi tiho odvrtila:

- Otrulo te da bog da.

- Š'a s' rekla? - zaurlo bi, iako je bila od njega jedva metar udaljena.

- Ništa - rekla bi samopouzdanim glasom.

- Ti se mnogo praviš fina, čka ti materina - baljezgao bi. Onda bi počeo halapljivo i glasno da srče i žvaće

hranu. Čulo se kao kada jedu svinje u toru. Često bi se zakašljao ili zagrcnuo hranom, a to mu se događalo i treznom. Keva bi tada sebi u bradu obavezno rekla:

- Crkni dabogda, džukelo.
- Š'a s' rekla?
- Pitam te jel hoćeš papriku.
- 'Oću, steram ti ga majci!

Ako bi nakon jela legao u krevet, bili bi smo bezbedni. Najgori je međutim bio kad je bio pijan, ali ne grogi. Tada je bio najveći, najbolji, najjači i naravno najopasniji. Uvodna rečenica za belaj koji će uslediti je obavezno bila:

- Š'a ti 'oš od mene?

Keva još ne bi stigla ni da izgovori "ništa", a on bi već skočio i ustremio se na nju zamahujući rukama. Retko je pogađao, pobegla bi oko stola ili ispod nje-ga, a ja sam za to vreme brzim uvežbanim manevrom uspevao da otvorim vrata od kuhinje, dograbim po par cipela za nju i mene i otvorim vrata od hodnika. Često nije bilo dovoljno vremena za cipele, pa smo onda u komšiluku zajmili obuću na poslugu do jutra.

Drugi nužni izlaz je bio prozor od sobe, kroz koji smo bežali kada bi se isprečio ispred vrata od kuhinje, znajući naše namere. Nije bilo visoko, retko smo se povređivali prilikom iskakanja.

Ako je bilo veoma kasno uveče ili leto, krili smo se iza šupe, gledali ga kako tumara i traži novac po stanu zarad nastavka pijanke i čekali da ugasi svetlo i zaspi. Zimi smo išli kod komšija. Najbolje mesto za skrivanje je bio stan Smrdinih roditelja, jer je imao dva ulaza, jedan prema dvorištu, a drugi prema ulici. Prvo nas je kod njih tražio, kada bi krenuo u poteru za nama. Ako bi lupao na jedna, izlazili smo na druga vrata, a oni bi rekli da nismo kod njih. Bili su najsiromašniji i najgostoprимljiviji ljudi u kraju.

Nismo bili rado viđani gosti. Svi su znali razlog za kasnu posetu. Donosili smo svoju zebnju i strah u njihove domove. Nekad bih dobijao šolju mleka ili komad hleba i često bih zaspao na stolici ili na krevetu

u tuđoj kući. Naučio sam da gledam u mušemu na stolu ili pravo ispred sebe, jer su žene često počinjale da plaču ako bih neko vreme gledao u njihovom pravcu.

Kada je primao platu ili akontaciju koju je zvao "foršus", Sande nije dolazio kući ponekad i po dve-tri noći zaredom. Njegovi kafanski maratoni bi trajali dokle god je imao para u džepu. Kada bi mu nestalo para, zaduživao se od svojih pajtosa i nastavljao da pije i čašćava te iste ljude od kojih je pozajmio pare.

Ako ga nije bilo do kasno, odlazili smo sa zebljom na spavanje. Ja sam spavao sa kevom u njihovom bračnom krevetu, a čale je spavao na metalnom krevetu u kuhinji.

Nekada bi noć proveli mirno, ali su me te noći probudili svetlost sijalice, vika i jauci. Sedeo joj je na stomaku i besomučno je udarao pesnicama u glavu. Duga kosa mu je padala preko lica i odvratno je smrdeo na rakijštinu. Keva je čvrsto pritiskala ruke na svoje grudi i nakon svakog udarca bi prkosno uzviknula:

- Udri, udri, udri!!

Skočio sam na njega da je branim. Mlatnuo me desnom otvorenom šakom, kao kad se pomera zavesa. Odleteo sam na drugi kraj i pao s kreveta. Nisam ga više mogao dobro videti od suza, ali sam ponovo skočio prema njemu mašući rukama. Sa četiri godina nisam mogao bog zna šta da uradim čoveku od preko sto kila, ni tada, ni mnogo puta kasnije.

Nemoć pada utoliko teže kada nemaš nikakvu ideju kako da rešiš neki svoj veliki problem. Jer, podsvesno, pouzdano znaš da nema ko da ti pomogne i da su iluzorne molbe i molitve ukoliko nisi osmislio šta možeš da uradiš i koji će biti rezultat toga. Nemoć zato često vodi u jalove krajnosti:

- Ubiću ga, ubiću ga na spavanju, mamicu mu jebem - govorila bi keva.

Ali, nije ga ubila. Nikada nije ni pokušala. Nije dovoljno samo želeti. Treba i znati. Bilo mi je žao nje. Bespomoćna i gorda, a pomoći niotkud.

Kada je postalo izvesno da ga Ranka neće ubiti, odlučio sam da to učinim ja za jedno deset godina.

Nisam ni ja znao kako ali sam znao kada.

Bojao sam se i Cigana jer me keva plašila da će me, budem li se suviše udaljavao od kuće, oni ukrasti i zauvek negde odvesti. Imali su jednu od svojih Cigan-mala pri dnu severne strane ulice 7. Juli. Živeli su u kućercima sklepanim od svega što je moglo da posluži kao građevinski materijal, a bilo je džabe. Uvek su išli u velikim grupama i, iako udaljeni jedan od drugog samo nekoliko koraka, glasno su se dovikivali. Tom su galamom vekovima rasterivali seoske pse i upozoravali na svoju brojnost namrgođene seoske domaćine sa vilama i sekirama na gotovs. Neki su radili u rudniku, ali se većina izdržavala sečom drva za ogrev, preprodajom ukradenog bakra i starog gvožđa, ili su čistili cipele u gradu i nudili popravku kišobrana. Najpreduzetniji su imali neko kljuse i kola sa gumenim točkovima i bavili se prevozom robe od stanice ili sa drvare, do kuća, a oni talentovaniji su svirali i pevali. U vreme praznika, išli bi od vrata do vrata i svirali nakratko, dok ih ne oteraju.

Često im je plata za uslugu ili svirku bio komad hleba i mesa ili čaša rakije.

Žene su prodavale perje, kupine u kofama i koještarije, ili su gatale besposlenim i praznovernim domaćicama. Ma gde bile, pratio ih je buljuk dece, od kojih su neka bila njihova.

Mali broj te dece je išao u školu i često bi ih upisivali sa dve i tri godine zakašnjenja. Ako bi nekako i dogurali do sedmog ili osmog razreda, bilo im je već vreme za ženidbu.

U njihovo naselje smo odlazili kada su slavili svadbe, veridbe, sunete, proleće, rođenje deteta ili naprosto život. Broj bi im se tada udesetostručio, muškarci su nosili bele košulje, a žene svečane šaljare. Na te su proslave dolazili svi, zvani i nezvani, puno se pilo, pa su se često završavale tučama.

Jednom smo Lajko, Smrda i ja otišli i pridružili se

uvek prisutnoj grupi znatiželjnika koji su stajali u polukrugu oko besplatne šarene predstave. Žene u šalvarama jarkih boja su igrale, a muškarci u malim grupama razgovarali, obično sa flašom u ruci, mašući rukama u maniru nekoga ko rešava tešku dilemu ili se svađa.

Bilo je leto i mrak se polako spuštao, muzika je dvaput počinjala svirku i naglo je prekidala. Kada su konačno ponovo počeli da sviraju nadglasali su je vika i metež. Muškarci su se pregrupisavali ili se udarali i vukli jedni druge, neki su utrčavali u kuće i ubrzo izlazili sa isukanim noževima gledajući unezvereno oko sebe, tražeći samo njima znane savezike i neprijatelje. Na njih bi se odmah okomila odlučna gomila neustrašivih žena koje bi vikale u glas i pokušavale da im otmu noževe.

Čuo se prasak razbijenog stakla, a stolovi i klupe su padali u prašinu, da bi ubrzo postali improvizovana nosila za izgažene i izbodene. Unosili su ih u kuće okrvavljene i izubijane dok su se drugi i dalje vijali i nadvikivali. Po trojica ili četvorica su napadali jednog, onda bi se umešali neki da ih razvade, ali su se posle prvih primljenih udaraca i oni uključivali u tuču.

Lajko je posmatrao čitav prizor sa neskrivenim ushićenjem i čudnim sjajem u očima. Smrda i ja smo se pogledali i čutke se saglasili da ćemo nadrljati ako se sazna da smo bili blizu ovoga što se dešavalo pred našim očima. Otišli smo natrag u naš komšiluk. Još se mogla čuti vika, a zatim je u tom pravcu otišlo nekoliko policijskih kola i kombi hitne pomoći.

Sutradan se okupila još veća gomila da isprati dvojicu koji su iskrvarili prethodne večeri. Oba kovčega su izneli iz iste kuće. Bilo je neobično tiho.

- Ciganska posla - začuo se komentar.

Sve je za nekoliko procenata više i bolje nego li prošlog meseca ili prošle godine, a nekoliko puta bolje nego u starom trulom predratnom sistemu.

Ljudi se ništa ne pitaju, važan je samo govor brojki.
Diskusije su uvek žive i često viščasovne.
Istaknuto je da treba poboljšati higijensko- tehničku
zaštitu radnika.
Zaštita prirodne sredine se ne spominje.

1961

U rano proleće kevu Ranku su počele da sustižu godine života u bedi.

Prestala je da ide na posao i stalno je ležala na krevetu u kuhinji, koja se jedino grejala, a čale je spavao samnom u spavaćoj sobi.

Ponekad je kevu sanitet vozio i vraćao iz bolnice. Popodne su dolazili ljudi, sedeli, pričali i ja sam naučio novu reč- Beograd.

Došla je iz sela i njena mlađa sestra Biljana, koju su svi zvali Bika i uselila se na mansardu iznad štana, na mesto tetke Raše, koja je otišla da živi u kući na Četvrtom kilometru.

Biljana je bila vesele naravi i imala je lepu reč za svakog. Ubrzo se zaposlila u štampariji i nije mi donosila viršle, ali se brinula o meni narednih meseci i godina. Bila je jedna od onih žena koje ti na čudesan način, bez velikog napora i namere, daju to lagodno osećanje da si voljen i važan, a za to su bili dovoljni samo osmeh i blagi pogled.

Jedne večeri se kuhinja napunila ljudima i svi su nešto imali da kažu ili predlože, a keva je ležala na krevetu obučena u mantil i cipele, bleđa i mršavija nego ikad. Onda je čale uzeo u ruke i izneo iz štana, a za njima su izašli i svi ti ljudi. Tetka Bika je još neko vreme držala vrata otvorena da "izađe" dim od cigareta, a zatim smo otišli na spavanje.

Nisam posle toga video majku više od dva meseca. Ubrzo sam prestao i da pitam odrasle o njoj, jer sam brzo naučio njihove nemušte i neodređene odgovore napamet. Meni tada niko ništa nije govorio, a verovatno ni oni sami nisu znali puno. Iz priče, koja se posle pono-

vila nebrojeno puta, saznao sam da su kevine upale pluća i zglobova bile rezultat nekakve reumatske ili šta-ti-ja-znam groznice.

Ulične svetiljke u ulici Borisa Kidriča imale su oblik tulipana sa šeširom na vrhu. Jedna od njih je ravnomerno osvetljavala našu sobu, a ako je bilo vetrovito, grane drveća su na zidu, u koji sam gledao, crtale najrazličitije oblike koji su vibrirali i menjali se bez prestanka. Samo ako bi vetar prestao i grane se na trenutak potpuno umirile, na zid bi se vratila uobičajena, početna slika od senki. Bio je to jedrenjak sa tri jarbola, čija jedra nisu razvijena, verovatno ukotvljen na nekom dalekom moru. Nazvao sam ga "Mrak", jer se pojavljivao samo po mraku. Ponekad bih dočekao da se moj brod ponovo pojavi na zidu, ali bih najčešće zaspao u iščekivanju te slike.

Išao sam sam svakog dana u obdanište, a uveče smo čale i ja sedeli i slušali crni radio "Telefunken". Ponekad mi je prevodio na srpski jezik reči koje je on povremeno upotrebljavao u svakodnevnom govoru ili sam ih čuo u filmovima i na radiju, poput: "maher", "šlus", "šajze", "forpas", "soldat", "halt", "šlager", "gulanfer", "hauzmajstor" i sl. Brzo bih zaboravio njihovo značenje ili izgovor, pa bih ga sledeće večeri ponovo propitivao to isto.

Po povratku iz bolnice, kevi je preporučeno da ide na more, pa smo se tog avgusta zaputili u Orebić, na Pelješcu, do koga se putovalo skoro 48 sati.

Prvo se večernjim "Ćirom" išlo do Zaječara, zatim putničkim vozom do Niša, a odatle brzim vozom do Beograda. Oko podneva narednog dana peli smo se u "ekspresni" voz do Splita, a onda sledećeg dana na brod do ostrva Korčula.

Muškarci su u Splitu odlazili do pristanišnog bifea na po jednu rakiju i dotrčavali pred sam polazak broda, propisno "nakićeni", pa bi nastavili sa pivom u brodskom bifeu. Njima je odmor već počeo, a žene su ih gledale sa kiselim izrazom dosade i neverice.

Na Korčuli nas je čekao motorni brodić koji je

prevezio u Orebić umorne putnike, njihov prtljag i namirnice za odmaralište. Bilo je pravo čudo koliko je ljudi i torbi moglo da se smesti na tako malu brodicu.

More je imalo tamno plavu boju i izgledalo je jako duboko. Nakon samo nekoliko minuta vožnje, sa obale inače jedva vidljivi, talasi su postajali sve veći i kočoperniji i valjali su brodicu levo i desno, kao da je dečija igračka. Tišina među putnicima je jasno govorila da je svima na umu bila ista misao. Stizali smo u Orebić obično u vreme večere.

Borsko odmaralište je bila velika bela zgrada pored mora sa sobama na spratu i u potkrovlju i sa velikom terasom okrenutom prema moru. U dvorištu zgrade u šumarku su bili poređani šatori, jer nije bilo dovoljno soba za sve koji su hteli da idu na more. Oko podneva i predveče jedna od kuvarica bi izašla na terasu i počela da udara varjačom u šerpu, što je bio znak da je obrok spreman. Posle ručka se išlo na popodnevni odmor, a posle večere u šetnju rivom do seoske luke i natrag.

Miris borovine i smokava se u toku dana mešao sa oporim mirisom maslinovog ulja koje su turisti kupovali od seljaka radi zaštite od sunca. Nije bilo od velike pomoći. Nekima su se već nakon 2-3 dana na leđima otvarale žive rane od opekotina, ali su se i dalje izlagali suncu. Bili su odlučni da moraju da "pocrne" po svaku cenu. Sunčali bi se i ispod plamena aparata za varenje.

Prodavci maslinovog ulja su na sebi uvek imali košulje i pantalone. Oni su vrlo dobro znali zaštitna svojstva onoga što prodaju lakovernim turistima.

Vrhunac zabave muškog dela gostiju je bilo večernje opijanje vinom i rakijom kupljenom od meštana, koje se obavezno završavalo ponoćnim nudističkim kupanjem i galamom na plaži. Naravno, Sanda je bio neizostavni član tog noćnog tima. Verovatno bi bio prećutno izabran za kapitena, ali mu čast i disciplina nisu bile jače osobine.

Šenlučenje je obično prekidala ozbiljna i autoritativna gospa-Mare, duša odmarališta, koja je tokom dana sedela i pušila na terasi, dovikivala se sa kuvarica-

ma kroz kuhinjski prozor o tome šta treba da rade, ili bi išla na recepciju da telefonira i usput izdavala naredbe konobarima i radnicima.

Pravo ime joj je bilo Marija i znalo se da je iz Splita, da u Orebić dolazi samo za vreme letnje turističke sezone, a šta je radila u Splitu i da li je tamo bilo nekog gospa-Marina, nije se znalo.

Žene su ujutro poluglasno komentarisale odsustvo nekih muških gostiju na doručku, a keva bi bez ustezanja pitala ćaleta:

- Šta si pričao sa gospa-Marom do jutra, a, ajd' kaži, kaži ako smeš?

- Šta sam pričao, ništa, ništa nisam pričao - odgovarao je Sande kiselo.

- Sad još i lažeš, vid'la sam vas da sedite kad su svi drugi već otišli na spavanje - insistirala je, sa podsmehom i bez trunke ljubomore.

- Ma ne razumeš ti to - odgovarao bi ćale turobno i bezvoljno.

- Aha, ja sam sad znači glupa i ništa ne razumem.

- Niko ti ne kaže da si glupa.

- Ali to si mislio, priznaj.

U jednoj od soba je odseo bračni par iz Beograda. Izgledali su i ponašali se civilizovano i povučeno. Imali su ćerku Nevenu koja je bila mojih godina, ali je bila krhke građe i niža od mene. Svetlo-smeđa kosa joj je bila sva u uvojcima. Rodila se bez podlaktice desne ruke. Imala je samo nekoliko izraslina iz lakta koje su izgledale kao mali prstići. Redovno su je mazali kremom da joj koža ne izgori od sunca, a njen ćale je imao foto-aparat.

Čim se malo oslobodila, Nevena je počela da me prati gde god sam išao, ali ne i dublje u vodu, jer nije imala odgovarajuću gumu za plivanje. Njena guma je bila jako široka, čak sam i ja kroz nju propadao, pa sam je ponekad stavljao u moju i vukao je po plicaku, a ona je kao plivala. Nagrada za moj džentlmenski gest je bio najkrotkiji i najtopliji osmeh koji se može zamisliti. Igrali smo i "koščice"- sa sasušanim koščicama od bresaka jednom rukom. Nije nam bilo bitno ko će da

pobedi.

Ponekad sam ručavao za stolom njenih roditelja. Pitali bi me šta ću biti kad porastem, da li želim da imam brata ili sestru, ko me naučio da viljušku i kašiku držim levom rukom i slične koještarije. Odgovarao bih kratko ili sa "ne znam", a oni su se blagonaklono smeškali i svaki moj odgovor prihvatili sa odobravanjem. Kada sam se malo oslobodio stida pitao sam ja njih:

- Kako to da se vi nikada ne svađate i, mislim, ne psujete jedno drugo?

Muž je pogledao u pravcu mojih roditelja, a žena je počela Neveni da namešta kragnu. Nakon kraćeg razmišljanja odgovorili su da za tim nema potrebe. Nisu mi praktično ništa odgovorili, jer nisam ni pitao da li za tim ima potrebe.

Odrasli deci retko daju konkretne odgovore na direktna pitanja. Posebno ih iritiraju logična pitanja, pa će često odgovoriti: "Mnogo hoćeš da znaš za svoje godine" ili "Kad porasteš...". Dete svakako ostane u dilemi da li je postavilo pitanje pogrešnoj osobi ili je pitanje bilo pogrešno.

Jednom sam Neveni u vodi pokazivao kako mogu da zaronim i izvadim školjku u plićaku, što je ujedno bio i dokaz da mogu da gledam u vodi. Zaronio sam sa plastičnom gumom za neplivače oko pasa i dohvatio školjku, ali mi guma onda nije dopuštala da izronim i vratim se na noge, koje su mi bile u vazduhu. Mahao sam rukama i odbijao se od dna, dok su mi noge i dalje samo mlatarale po vazduhu, a u plućima mi ga je bilo sve manje, ali nikako nisam mogao da se uspravim u vodi. Počeo sam već panično da se batrgam i popio već dosta slane vode, kada me čale ščepao, izvadio mi glavu iz vode, preokrenuo me i postavio na noge.

Nevena i njeni roditelji su odputovali nekoliko dana pre nas i keva i ja smo ih pratili do brodice na keju. Na rastanku nije imala sjaj u očima i nije bilo onog blagog i umiljatog osmeha. I ja sam bio tužan, ali sam mislio da će se oni nekako ubrzo vratiti ili da ćemo se sigurno uskoro sresti negde drugde.

Blažena da je dečija naivnost.

Kad smo se vratili u Bor, stiglo je pismo sa nekoliko malih fotografija iz Orebića.

Te godine je odlučeno da se u odmaralištu grade bungalovi, koji će zameniti šatore.

Stalno se otkrivaju sve bogatija nalazišta rude. Majdanpek je, ispostaviće se, bio pun pogodak.

Za prvu fazu rekonstrukcije rudnika i postrojenja utrošeno je blizu 50 milijardi, umesto planiranih 500 miliona dinara. Imalo se - moglo se.

Svi bilansi beleže uspehe i pored objektivnih teškoća. Jedino sportisti ne postižu uspehe, već samo rezultate koji obećavaju.

Gase se tarifni razredi koji određuju visinu primanja.

Radna mesta počinju da se boduju.

Ako se nije slavio neki od praznika ili godišnjica nečega, organizovali su se mitinzi i tribine, koji su se, po pravilu, završavali Kozaračkim kolom.

Kozaračka ulica se u svakodnevnom govoru zvala Kozarska, a njeni stanovnici "kozarci".

1962

Nije bilo glasanja kada je bila u pitanju volja moje majke. Nisam imao ni smelosti ni volje da se oduprem ili negodujem kada bi sva zadihana došla s' posla i još sa vrata dreknula:

- 'Ajde spremaj se, idemo u selo!

Ako bi, jednako zatečeni vešču, ćale ili neka od tetki ili komšinica koja bi se tu zadesila, prokomentarisali nešto u smislu - što mučiš dete, zar ne vidiš kakva je hladnoća i sl., ona bi poluzajedljivo procedila da dete treba da vidi babu i dedu dok su još živi, ako je bila dobre volje. Ako je bila besna, a to je bilo često, zaur-lala bi da se to te osobe ne tiče ili bi je jednostavno samo oterala u p. materinu.

Ostavljali bi je odmah na miru, jer su znali da bi bilo kakva dalja prepirka prerasla u jedan od njenih svima poznatih izliva gneva i psovki.

U svakom slučaju, dete, to jest mene, niko ništa nije pitao.

Kao i sve drugo kod keve, pakovanje za put je bilo frenetično, jer je ona istovremeno završavala ručak, skupljala veš s' konopca, kuvala kafu za gošću, pokušavala da pronađe priznanicu za plaćeni porez, udene iglu u konac da nešto zakrpi, sakrije pare i rakiju od čaleta, ako ih je bilo u kući, i ko zna šta sve ne.

Na stanicu smo išli trčeći i stizali pred sam polazak voza. Srećom, često je kasnio.

Putovali smo najpre "Ćirom" do Zaječara gde smo "hvatali vezu" za Niš.

Železnička stanica u Nišu je bila najveći organizovani

haos koji sam do tada video. U vreme prvomajskih i julskih praznika i za 29.novembar, taj se haos pretvarao u nesnosnu gužvu. Bilo bi najmanje tri puta više ljudi nego li mesta u vozovima.

Obično smo tada putovali.

Skretničari su snažnim zvižducima komunicirali sa mašinovođama manevarki koje su vukle vagone levo i desno, odvajali ih od jednih i pripajali ih drugim kompozicijama vozova. Noću su pored zvižduka koristili i uigrane kružne pokrete žutim fenjerima od mesinga i stakla.

Voz koji smo uvek čekali i koji nikada nije polazio sa istog perona niti u isto vreme zvao se "pirotski".

Lozinka da se voz postavlja na peron je bila: "Eve ga, kačajte se!"

To je istovremeno bio i momenat početka vladavine zakona rulje. Nastalo bi urnebesno dovikivanje, da se ne izgubi kontakt sa bližnjima, i besomučna trka preko koloseka i betonskih perona. Trčali su svi, i debeli i invalidi, i zdravi i bolesni. Mesto u vozu je bilo važnije od sudbine.

Oni mlađi, snažniji i sa malo prtljaga su u voz uskakali još dok nije ni sasvim stao. Bilo je važno uhvatiti mesto da se odspava naredni sat ili dva. Neki od njih su već sledećeg jutra istim tim vozom ponovo dolazili u Niš na posao.

Odmah za njima su nastupali nešto sporiji. Njih troje ili četvoro bi se istovremeno tiskali na vratima vagona tako da zapravo nijedan od njih nije mogao da prođe kroz vrata, jer su ga ostali držali i vukli natrag.

Urlali su jedni na druge:

- Šta se bre guraš, mamlaze i vucibatino?
- Jebaću ti mamicu kad uđemo u voz!
- A, zapamtio sam te ja, stoko nevaspitana!

Za one sa puno prtljaga i sa malom decom bio je rezervisan hodnik pored klozeta. Nekada nije bilo ni toliko mesta da se sedne na torbe, već su svi stajali priljubljeni jedni uz druge kao sijamci. Jedino pomeranje je bilo kada je kroz tu gomilu mesa i udova neko pokušavao da izađe na odredištu ili da ode u klozet, dok se konačno i taj prostor nije popunio sa nekoliko putnika.

Bilo je dobro kada smo putovali noću i kada je bila gužva, tada nisam morao da gledam prolazak kompozicije voza kroz Sićevačku klisuru. Tih dvadeset minuta vožnje trajali su kao večnost.

U mali procep između surog stenja, koji je reka pravila milenijumima godina, na deonici Sićevo-Radov Do, ugurao se čovek i na istočnoj obali reke usekao put a na suprotnoj strani prugu. Stenje je na pojedinim mestima tako blizu vagona da se može do-dirnuti rukom isturenom kroz otvoren prozor. Stalno sam mislio da će se neka stena volšebno odlomiti, ući kroz prozor u vagon i odvući celu kompoziciju u zahuktalu Nišavu, desetak metara niže, ili da će lokomotiva naići na odron, propeti se ulevo uz pisak i survati u provaliju vukući za sobom vagone sa ljudima.

Duboko sam verovao da definitivno neće biti preživelih.

Drugi scenario je bio da će se klimavi vagon koji se opasno drmusao i klackao levo-desno jednostavno odvojiti od svoje šasije i završiti u reci kao veliki zeleni plovak, plutaće neko vreme, a onda će ga reka progutati.

Voz usput prolazi kroz puno tunela, sa zidovima crnim od čađi iz lokomotiva, i po izlasku iz poslednjeg od njih klisura čudesno nestaje i pretvara se u pitome zelene i žute njive, pašnjake i voćnjake Ponišavlja.

Iluzionista nas na kraju trika uvek nagradi nečim lepim da bi opasno i strašno koje je prethodilo postalo samo ružna halucinacija. Devojka iz sanduka presečenog motorkom uvek bude spašena i nasmejana, uz aplauz blago traumirane publike.

Mislio sam da je pešačenje do sela, nakon silaska s' voza, najteža stvar na svetu. Obično smo stizali na seosku stanicu kasno uveče, a onda je trebalo pešačiti šest kolometara laganom uzbrdicom, natovareni namirnicama i potrepštinama koje je keva nakupovala u Boru pred put, ili na niškoj pijaci, ako je bilo vremena.

Seoski put je bio izlokani i klizavi, ali je najteže bilo u samom selu gde su noge do članaka upadale u blato,

a seoski kerovi kidisali na nejakе tarabe i jasno nam javljali da za uljeze iz grada nemaju milosti.

Ponekad me keva vodila u planinu da vidimo dedu, kada put nije bio previše blatnjav i tamo u pastirskoj kolibi smo ponekad i noćili.

Deda Rajko je bio plavokos, kukastog nosa i jako pogrbljen. Pao je s drveta kad je bio dečak, povredio kičmu i ona mu se savila u polukrug ispod desne lopatice na leđima. Bio je blage naravi, govorio je tiho i nikada nikog nije uvredio. Ni u svojim mislima, rekao bih.

Brzo je bilo jasno da od njega neće biti pomoći u polju, pa je stalno išao za ovcama. S' vremenom, selo je naviklo da on ide u planinu, pa su mu plaćali za vreme kada je zamenjivao one čiji je bio red da čuvaju ovce, ali oni to nisu mogli ili hteli da rade. Kada je vodio ovce samo u brdo iznad sela, vraćao se svake večeri i belo stado se valjalo niz izlokani drum da bi se polako, kod kuća kraj kojih je prolazilo, nepogrešivo izdvajala grupa od pet-šest ovaca i ulazila u dvorište njihovog vlasnika. I tako sve do poslednje kuće.

Kako li samo znaju, pitao sam se.

Najveći deo vremena od Đurđevdana do Mitrovdana, deda je provodio u planini. Imao je redovne posetioce koji su mu donosili hleb, gas, so i čiste krpe, a odnosili mleko, sir i vunu natrag u selo. Jedne zime je došao u Bor da nas poseti. Nikada nije bio u bioskopu.

Tek kad je umro video sam ga po prvi put bez šajkače. Valjda je s' njom na glavi i spavao.

Kožni gunj, šajkača i opanak su bili moj deda. To u sanduku, koji je skucao komšija Jordan, taj smireni blede-žuti zemni ostatak nekako nije bio on. Nisu mu stavili šajkaču, jer je bila prljava, ni gunj, jer je valjda još bio upotrebljiv, a na stopala su mu navukli nove "gumenjake"- cipele izlivenе od jednog komada gume u fabrici u Pirotu. Bile su crne boje i imale su metalnu šnalu za zakopčavanje.

Otiš'o je na večne pašnjake odeven kao neko drugi.

U maju je Titova štafeta krenula iz njegovog Užica, a u junu je on lično došao u Bor i pustio u rad novu topionicu i fabriku sumporne kiseline. U prigodnom govoru je istakao da treba pomoći nerazvijenim krajevima i da su nam nesvrstani narodi u Aziji, "Afriki" i "Ameriki" iskreni prijatelji.

Postojeći kapaciteti se koriste u potpunosti, a novi su u izgradnji.

Osnovan je prvi u nizu odbora, društava i udruženja za borbu protiv alkoholizma. Bio je aktivan do prve pijanke članova uprave.

Rudnik uglja u Bogovini je zbog čestih odsustvovanja otpustio sto radnika, pa je proizvodnja odmah porasla za stotinu tona dnevno.

Počela je eksploatacija rudnika u Majdanpeku. Afirmišu se radnički saveti.

Tog juna nije bilo mnogo akcije. Smrda i ja smo gluvarili između zgrada, dodavali se loptom i čekali da se starija deca vrate iz škole, da bi nas se okupilo dovoljno za dva fudbalska tima ili neku drugu igru do ručka.

Pojavio se Beba. Bio je ponovo u prvom razredu ali je eskivirao školu, ne znam ni što su ga upisivali, išao je tamo samo da se "pošorka". Bio je nabijen i već za glavu viši od nas. Pričalo se da je "marisao" i neke iz četvrtog razreda. Decu iz komšiluka nije tukao, ali mu niko nije smeo ništa.

Onda je dotrčao, takođe prvak, Mile Bugarin i ponosno objavio:

- Znam gde možemo da krademo klikere, ima da napunimo džepove.

Verovali smo mu. Krao je šta stigne. Meni je sa malene diližanse od zelene plastike, u koju su bila upregnuta četiri sićušna bela konja, ukrao jednog konja. Rođeni lopov.

- Jel' su gvozdenci? - pitao je Smrda.

- Ma jok, kamenci - odgovori Mile. Naš entuzijizam je momentalno splasnuo. Ti su klikeri bili veliki i zdepasti, bilo ih je lako pogoditi, drugim rečima- izgubiti ako se igralo protiv veštog klikeraša, a i nisu bili sasvim okrugli, nego nekako zaravnjenih stranica, gotovo čoškasti.

- A gde su? - zainteresovao se Beba. Puni džepovi klikera su bili preveliki izazov.

- Odma' tu preko pirita, ispod flotacije - ubeđivao nas je Mile.

- Ja neću da idem, mnogo je daleko- rekoh, iako nisam ni znao gde je flotacija, ali sam se zapravo setio

da mi je ćale zabranio da idem na pirit, naročito nakon što smo tamo jednom igrali fudbal, posle otapanja snega i prolećnih kiša, i vratili se kućama umazani žuto-belo-sivim blatom, koje se zalepilo za obuću i pantalone, a veoma teško se skidalo.

Njih trojica su ipak krenuli, a ja sam pošao za njima misleći da odem samo do pirit, a onda ću da se vratim.

Spustili smo se niz ulicu 7. Jula, trčkarajući, i dodavali se loptom. Popeo sam se i ja na nasip, koji je sprečavao pirit da se izlije među zgrade. Još sam bio ubeđen da ću se vratiti. Mile nam je pokazao zgradu flotacije. Nije bila blizu, ali je pirit bio potpuno suv i ravan kao da je od leda koji nije klizav. Lopta je išla pravo kao strela, nije bilo zgrada ni prozora naokolo i dodavali smo se kao na pravom fudbalskom terenu. Centrirali smo i šutirali je u vis, bez straha gde će pasti. Beba je malo pimplovao i onda šutnuo pravo u vis i dok je padala, Smrda se zaletio da je uhvati volejem, zahvatio ju je, ali mu je prešla preko stopala, otišla u suprotnom pravcu i zaustavila se u barici vode.

- Jebi ga, sa' će se ublatnjavi - reče Mile. Bili smo razočarani. Igra sa blatnjavom loptom je značila sigurno ribanje kad se vratimo kućama.

Smrda je otišao po loptu i pokušao da je lagano digne iz bare vrhom desne cipele, ali mu je leva noga nestala u vodi do kolena. Izgledalo je kao da je kleknuo u tu baru. Počeo je da pravi neke čudne, komične pokrete rukama, kao neko ko će upravo da padne sa grede, pokušao je da izvuče nogu, ali mu je onda i desna noga nestala u blatu.

- Jao! - razdrao se kao da ga nešto boli, sa licem ispunjenim očajem.

- Živo blato! - ciknuo je Mile Bugarin, stajao nakratko paralisano a onda se stušio niz nasip. Više ga nismo videli tog dana.

- Bebo, vadi me, jebo te! - uzviknuo je Smrda gotovo kroz suze.

Beba je od njega bio udaljen svega dva tri metra. Pošao je prema njemu ali je na pola puta počeo i sam polako da propada u blato. Smrda je pokušao da se

iskobelja iz blata, ohrabren Bebinim prilaženjem, ali je samo još više propao i sada je pokušavao i rukama da se odupre i izvuče noge, ali su mu se i ruke gubile u blatu ispod vode. Dok je vadio ruke iz blata, noge su mu propale još više.

Bio je u blatu do ispod pojasa. Beba se vratio jedan korak, a zatim i drugi. Stajao je ćutke na početnoj poziciji. Ja sam bio sa strane, na 5- 6 metara od njih. Mislim da sam drhtao.

- Jane, aj' ti! - pogledao me Beba opako.

- Ne smem... - procedio sam spreman da se rasplačem i pobegnem, ako pokuša da me prisili da i ja idem u živo blato.

Beba se zatim izmakao još dva koraka. Onda je spustio glavu na grudi i zauzeo položaj nekog ko upravo treba da izvede penal. U blizini je, u čisto junsko nebo, suknula bela para a sekund kasnije je rudnička sirena počela da zavija kraj prve smene.

Onda se Beba ustremio ka Smrdi ali je na metar od njega izgubio ravnotežu jer mu je desna noga propala. Dočekao se na levi lakat, blato je pljesnulo oko njega. Leva noga mu je bila slobodna. Okrenuo se na leđa i počeo da vadi desnu. Nije išlo. Upr'o se i rukama, ali bez ikakvog efekta.

- Daj mi ruku, mamicu ti jebem ćoravu! - rekao mi je zapovednički, ali bez gneva ili straha. Prišao sam mu oprezno i poslušno i dao mu ruke.

- Vući, vući jebem ti...- stenjao je. Mislio sam da će mi smožditi prste.

Smrda je ponovo pokušao da ga dohvati za slobodnu nogu, ali je ona bila predaleko. Samo je još više propao u blato. Onda me Beba oslobodio stiska, zgrabio me rukom za članak na nozi, povukao me ka sebi, nekako se izokrenuo i izvadio zarobljenu nogu. Onda se još jednom zakoprcao i bio je na suvom. Desno stopalo mu se belilo na piritu. Cipela i ćarapa su ostale u blatu.

Nekoliko ptica je proletelo iznad nas u niskom letu. Samo se ćuo lepet krila i tihi huk vazduha. Smrda se u međuvremenu malo pribrao i samo je tiho jecao.

Tražio sam pogledom loptu. Nigde je nije bilo. Onda

je sa nasipa dotrčao čovek žute kose. Bio je to komšija Duško.

- Šta to radite, vucibatine jedne! - drao se i psovao, ali je samo gledao unezvereno. Ništa nije preduzimao. Dug je put od pravljenja galame do korisne akcije. Svako može da galami.

- Šta radiš tamo? - vikao je u Smrdinom pravcu. Bio je čini se uplašeniji i od nas.

Pokušao sam da se pomerim, ali me je Beba i dalje čvrsto držao za nogu.

- Pusti me, pusti mi nogu! - rekoh povišenim tonom.

Pustio mi je nogu, ali je i dalje sedeo i blentavo gledao u Smrdu, kao da očekuje neku spasonosnu instrukciju.

Žuća je u međuvremenu otrčao do nasipa. Nešto je pričao grupi građevinskih radnika koje smo zvali "Crnotravci". To su bili ljudi iz okoline Vlasotinca koji su radili na mnogobrojnim objektima u gradu i u rudniku. Govorili su čudnom mešavinom srpskog i bugarskog jezika, nije ih bilo lako razumeti. Živeli su u barakama koje su bile odmah ispod nasipa na kraju ulice Borisa Kidriča.

Počeli su da se okupljaju i ljudi koji su se kući vraćali s' posla prečicom preko nasipa. Neki od njih su bili iz našeg komšiluka. Oko Smrde se sada stvorio krug ljudi na udaljenosti od oko 3-4 metra. Neki su pravili iskorak napred, ispitivali mekoću tla i brzo znalački vraćali nogu natrag, sve kao, pomogli bi oni detetu u nevolji, ali eto, pirit je mekan i može da te proguta na brzinu. Niko od njih nije ništa praktično preduzimao, niti makar predložio nešto suvislo i razložno, ali su svi imali mišljenje i stav. Tipično.

U tom su došla tri Crnotravca. Doneli su dve daske. Spustili su jednu dasku do Smrde i jedan od radnika, najmanji i najlakši od njih trojice, je krenuo po dasci prema Smrdi. Ubrzo je daska pod njim počela da tone i on se brže bolje vratio natrag na čvršće tlo. Postavili su drugu dasku preko prve i mali Crnotravac je polako krenuo ka Smrdi, koji je sada već propao skoro do pojasa. Uhvatio ga je za ruke i počeo da ga vuče, ali bez uspeha. Sada je i gornja daska polako nestajala

u blatu. Mali Crnotravac se povukao natrag, a druga dvojica su ponovo otišla prema barakama ispod nasipa. Vratili su se kroz nekoliko minuta sa kućnim vratima koja su negde našli ili skinuli.

Istovremeno se sa nasipa začulo zapomaganje Smrdine keve:

- Šta uradi sine Gorane, šta tu tražiš, zar sam te zato rodila..?

Za njom su išle još neke komšinice u kućnim haljinama i papučama. Bio je to događaj koji se ne propušta.

Dvojica Crnotravaca su spustili drvena vrata koja su doneli do Smrde, obojica su mu prišli i počeli složno da ga vuku. Bili su to jaki ljudi, ali su ga izvukli s velikim naporom samo do kolena, kao da je bio zabetoniran u tom piritu. Onda su ga uhvatili za ramena i srozane pantalone, još jednom se napregli i izvukli ga čitavog. Pošli su unatraske i doneli ga na sigurno tlo upravo kad je došla i Smrdina keva, jednako vičući, dok je on neutešno jecao.

Svi su u glas govorili kako je opasno ići po piritu, ali mlade generacije ništa ne slušaju i nikoga ne poštuju. Crnotravci su teškom mukom izvadili spasonosna vrata, koja su u međuvremenu potonula u blato do pola dužine i ćutke otišli u svoje barake. Dve daske se više nisu videle.

Smrda i njegova keva su pošli prema kući u pratnji gomile znatiželjnika, žena i dece. Ušli su u stan sa dvorišne strane, a gomila je ostala napolju da prepričava i komentariše događaj.

Lokalni list je korektno opisao čitavu stvar i ponovo upozorio roditelje da pirit nije bezbedno mesto za igru.

Beogradske "Večernje novosti" su takođe pisale o tome, ali je u njihovom članku Smrda propao u blato ne do pojasa, već do grudi.

Najdalje je otišla zagrebačka "Arena", po kojoj je on propao u blato do grla. Dramatičnu reportažu na dve stranice su ilustrovali fotografijama Smrde i dece iz komšiluka kako veselo i nasmejanih lica trče po piritu.

Trojica Crnotravaca nisu spomenuta ni u jednom od novinskih izveštaja.

Novinske članke pisane ćirilicom sam lako čitao. Problem je bila latinica. Naučio sam da čitam više od godinu dana pre polaska u školu, u obdaništu, gde su nas podučavali slovima ili sam ih sam učio. Neke reči sam čitao, sricao kraće rečenice, a onda jednog popodneva, pred sam polazak kući, odjednom, slova su se na neki čudesan način predamnom pretvorila u slogove, a slogovi u reči. Pročitao sam čitavu rečenicu bez zamuckivanja, zastajkivanja i bez napora. Zatim i drugu. Jedva sam dočekaao da stignem kući i pohvalim se svojim dostignućem.

Sande mi je pružio novine i ja sam pročitao nekoliko naslova, gotovo bez greške. Već istog popodneva sam mogao da čitam i neke podnaslove. Za čitanje najsitnijih slova mi je trebalo još nekoliko dana.

Taj članak u "Areni" je bio novi izazov. Bio je napisan latinicom. Slušao sam u dva navrata kada ga je, okupljenim ženama i deci iz komšiluka, čitala Olga Brajević, najobrazovanija žena u kraju. Bila je službenica u direkciji, a u Bor je došla sa ćerkom iz Slovenije, nakon razvoda braka. Svi su joj se obraćali sa - gospođa Olga, iako to nije ni od koga tražila. Čitala je bez žurbe, jasno i staloženo. Hteo sam da čitam kao gospođa Olga.

Počeo sam da odgonetam sličnosti i razlike između dva pisma. Najteže je bilo sa slovima koja izgledaju isto, ali se izgovaraju drugačije, kao i sa rečima kojima nisam znao značenje. Nikako nije išlo.

Nadao sam se da će mi se ubrzo ponovo desiti taj "a-ha" momenat, kao sa ćirilicom, da će mi sve biti odjednom jasno i lako, ali se stvar odužila. Časopis se već bio jako pohabao s' protokom vremena, a ja sam jedva uspevao da iz njega, sa punim razumevanjem, pročitam tek nekoliko naslova. Izbledele je u međuvremenu i interesovanje za članak o izvlačenju Smrde iz živog blata.

Latinicu sam naučio tek godinu dana kasnije zahvaljujući urednom slaganju sličica u album "Životinjsko carstvo", koji je bio štampan u Hrvatskoj.

U bioskopu "Pobeda" je radio i dečiji bioskop, ali smo mi deca mahom gledali filmove za odrasle.

Prikazivao se dugo očekivani drugi deo filma "Kapetan Leši", gde se najveći filmski srce-lomac i alkos Aleksandar Gavrić obračunava sa preostalim balističkim bandama na Kosovu posle rata. Pokokao ih je sve do jednog. Ostali su živi samo dobri Šiptari.

O hvatanju i streljanju četnika i ustaša nije se govorilo, niti su snimani filmovi.

Skupljale su se pare za izgradnju zemljotresom razorenog Skoplja.

Fudbalski klub "Bor" je ušao u Drugu ligu, Istok.

Donet je ustav SFRJ.

Za površinski kop su kupljena tri kiperera sovjetske proizvodnje "MAZ".

1964

Osnovna škola "Branko Radičević" je bila smeštena u južnom krilu ogromne dvospratne zgrade u obliku slova "H", preko puta gradskog stadiona. U severnom krilu je bila gimnazija, a u suterenu ispod osnovne-Industrijska škola iliti ŠUP. Polovina gradske omladine se tu školovala. Mi osnovci- u dve smene. Toliko nas je mnogo bilo.

Te godine je krenulo u prvi razred nas petnaestak iz kraja i raspoređeni smo u četiri odeljenja. Naša učiteljica se zvala Ljuba Avramova, govorila je mekanim, kao da peva, jezikom, sa jakim akcentom. Nekolicini nas sa prezimenom na "ski" se obratila na makedonskom, ali niko nije znao taj jezik.

Prilikom upoznavanja je rekla da se jave oni koji već umeju da čitaju. Nisam digao ruku, jer sam se bojao da se u školi koristi neki drugačiji, meni nepoznat jezik, ali sam na kraju ipak to učinio, kada sam iz čitanja nekolicine drugih shvatio da to nije slučaj i da umem da čitam mnogo bolje nego oni.

Nije podigla ruku ni Julijana Juletić, mirna devojčica sa Trećeg kilometra, ni tada, niti ikada tokom školovanja u osnovnoj školi i kasnije gimnaziji. Nastavnici su je doduše s' vremenom "provalili" i tražili od nje odgovore na pitanja na koja niko drugi nije znao odgovor. Ona ga je uvek imala.

Smerna i tiha, gotovo neprimetna, uvek je bila zaobiđena kada je trebalo proglasiti ili nagraditi najbolje. A često je bila najbolja. Pohvale i nagrade su bile rezervisane za glasne, ambiciozne i nametljive.

Život nije fer, samo treba znati kako se s' tim

pomiriti.

Julijana je i to znala.

Kako mi ni matematika nije bila nikakav problem, jer sam naučio osnovne računске operacije igrajući tablič, izgledalo je da će mi boravak u školi biti lagana šetnja, ali, gorko sam se prevario.

Već kod prvih zadataka da nešto napišem, ispostavilo se da to neće biti nimalo lako. Trebalo je za početak ispisati stranicu ili dve sa kosim, tankim ili uspravnim debelim linijama, a kasnije i male krugove i razne kvačice koje, spojene i napisane zajedno, čine slova. lako sam levom rukom to radio gotovo besprekorno i s' lakoćom, ni učiteljica, ni roditelji mi takav način pisanja nisu dopuštali. Morao sam da pišem desnom rukom koja mi je bila, najblaže rečeno, neupotrebljiva. Moje prave linije su mi bile sve samo ne prave, a zao-bljene su išle u svim pravcima. Morao sam neprestano da brišem gumicom taj svrakopis, pa se događalo da se papir istanji i probuši na pojedinim mestima.

Kako je vreme prolazilo pisao sam sve gore, umesto da bude obrnuto. Mrzeo sam svoju izdajničku, neposlušnu desnu ruku. Najteže mi je padalo što su me stalno upoređivali s' drugima, a to su bili bezmalo svi koji, eto, tako lepo pišu pa ih učiteljica hvali na sva usta.

Kada se ljudi osećaju pozvanima da kritikuju nešto jednostavno i svima manje-više poznato, malo će ih okrenuti glavu na drugu stranu ili jednostavno gledati svoja posla. Svi tada hoće da budu merodavni i arbitri. Ned' o ti bog da radiš neki loše plaćen posao poput čistačice, konobara i sl. Najeb' o si. Svi znaju bolje od tebe kako se radi taj tvoj posao. Isto je bilo i s' mojim rukopisom, a brzo će se pokazati, možda još i gore sa mojim crtanjem.

- Šteta, - govorili su odrasli sa izrazom blage zabrinutosti i razumevanja - a nije ni glup, ni nesposoban.

- A da neće da bude doktor? - pitali su drugi.

- Kad doktor nešto napiše, niko živ to ne može da pročita, samo apotekari.

- Ma jok, ne može on, za doktora uče samo inženjerska

deca. Njegovi su radnici.

- More, vidiš li kakva su vremena došla. Svaka budala mož' da završi fakultet.

- Pa jes', sve je moguće.

Moji su vršnjaci stvar krajnje pojednostavili- za njih nisam umeo da pišem jer sam bio ćorav.

Bilo je zaista teško reći ko je od njih bio više u pravu.

Već te zime poslali su me kod školskog psihologa.

Ne znam tačno šta joj je bilo rečeno, ali predpostavljam da se naša učiteljica Ljuba rukovodila očiglednim psihofizičkim nedostacima, kada je za pregled kod psihologa izabrala nekog Slobu, koji je ponovo bio s' nama u prvom razredu a imao je već devet godina, Mutavu Radojku i naravno mene.

Sloba je bio nekako poplašen i sramežljiv, nikada ništa nije radio ili rekao, samo je pravio nekakve žalostive grimase nekoga ko od vas molećivo traži da ga se manete.

Rada nije umela da govori jer je bila gluva ko top. Pokušavala je jadnica i ispuštala nekakve, kao, krike i glasove, ali ništa nije imalo nikakvog smisla.

Ja sam selekcionisan valjda zato što sam učiteljici bio zbog nečega jako sumnjiv.

Drugarica psiholog i ja smo bili sami u njenoj kancelariji. Dala mi je jedan papir i olovku i rekla da napišem svoje ime i prezime. Dok sam pisao, ustala je da ubaci dve lopatice uglja u furunu koja se nalazila u uglu. Nije bila jako debela, ali je imala ogromno okruglo dupe, veće od furune. Vratio sam joj papir. Pisalo je:

-Dr Agaš J Anev sk i.

Katastrofa. Dodala mi je drugi papir i rekla da nacrtam čoveka. Nacrtao sam. Huan Miro, šta da vam pričam.

Laknulo mi je kada smo prešli na teže stvari. Postavila mi je nekoliko pitanja iz računa, oduvao sam je. Dala mi je i tekst da pročitam. Pročitao sam ga.

Konačno, iznela je dve identične flašice za lekove u kojima je bila voda, i dve čaše. Jedna čaša je bila za vruću rakiju, uzana i visoka, sa drškom, a druga normal-

na čaša za vodu sa mnogo širim dnom. Sipala je u obe čaše vodu, iz jedne od flašica, i pitala me u kojoj čaši je ima više. Uzana čaša je bila gotovo puna, a nivo vode u normalnoj čaši je bio duplo niži.

- Ova čaša je viša, mislim, nivo vode je veći - rekoh pokazujući na rakijsku čašu.

- Jeste,- rekla je- ali, u kojoj čaši ima više vode?

Nisam znao šta da joj odgovorim. Gledao sam u čaše, ali sam razmišljao da li ona može da potrči sa tolikim dupištem. Može, ali teško, zaključio sam.

Onda je izvadila dve kugle od plastelina i pitala koja je od njih veća.

- Ova - rekoh pokazujući na levu.

- Nije - bila je kategorična.

Nisam imao mnogo izbora.

- Onda je ova - i pokazah na desnu.

- Nije - reče ponovo, a mene je počela da hvata panika.

- Iste su - procedih konačno.

- Jeste, iste su - reče psiholog s' olakšanjem a onda je palcem pritisnula jednu kuglicu i od nje napravila malu palačinku.

- Gde ima više plastelina? - pitala je, pokazujući na palačinku i kuglicu.

- Pa, isto je - promrmljao sam.

Sloba i Mutava Rada se više nisu vratili u našu učionicu posle zimskog raspusta. Viđali smo ih posle na odmorima, izgledali su srećniji.

Psihologica je zaključila da ja ne moram u specijalnu školu. Nisam pričao nikome o tome.

Valjda me je bilo stid.

Borska železnička stanica je bila neugledna prizemna zgrada koja se sastojala od kancelarije šefa stanice, kancelarije otpravnika vozova, čekaonice sa šalterom za izdavanje karata i magacina.

Keva je radila u prvoj ili drugoj smeni, a nekada i dvokratno.

Često sam tamo boravio za vreme školskih raspusta i kada nije bilo nikog da me pričuva, a škola se završavala

dva-tri sata pre isteka radnog vremena. Šefovi stanice su zbog toga negodovali, ali to, svoju većito brižnu kevu, nije nimalo tangiralo. Nije priznavala autoritet svojih nadčinjenih i nikada nikoga nije ogovarala. Svima je govorila u lice šta o njima misli, a imala je loše mišljenje o mnogima. Nisu se upuštali u rasprave s' njom, jer su se bojali njenog poganog brutalnog jezika i čestih provala histeričnog gneva.

Neprestano je istrčavala iz kancelarije da popiše pristigle ili odlazeće vagone i robu i pošiljke u njima. U kancelariji je zatim upisivala prikupljene podatke u nekakve knjige i istovremeno kuvala kafu za ostale službenike i posetioce šefa stanice, metlala i ribala drvene podove, a zimi je i ložila furune.

- Piši domaći, kad se vratimo kući treba da ručaš - insistirala je između svojih zaduženja.

- Pišem - tiho bih rekao i nakratko vraćao pogled na svoju svesku za domaće zadatke.

- Kol'ko puta treba da ti kažem da ne grizeš olovku?!..-Izvadio sam olovku iz usta.

- I prestani da je oštriš. Ja treba da radim samo za tvoje olovke! - siktala je izlazeći iz kancelarije.

- Pojedi ostatak, neću da bacam pola jabuke!

Zagrizao bih komadić tvrde, izubijane kisele jabuke. Bile su odvratne. Kupovala je samo najjeftinije voće i tako mi ga ogadila za ceo život.

- Ne moraš da učiš, budi radnik k'o ja da te svako keca!

I tako u nedogled. Valjda joj je godilo da na toj stanici i ona ima nekog kome će izdavati naredbe.

Čim bi mi se ukazala prilika, izlazio sam napolje i gledao kako "manevarka", mala lokomotiva, vuče vagone napred i nazad i formira kompozicije, koje će kasnije "Ćira", koji je bio velika lokomotiva, odvući u Zaječar ili u rudnik u Bogovini.

- Ulazi unutra, zar ne vidiš koliko je dima palo! - vikala je sa drugog ili trećeg perona ako bih izašao iz kancelarije, kada bi se leti strašan dim spustio na grad.

U toku radnog vremena ili na putu do kuće, kupovala je kućne potrepštine, plaćala račune i odrađivala sve

što je bilo neophodno za funkcionisanje domaćinstva. Neprestano je gunđala i negodovala, ali je nosila porodicu na svojim nejakim plećima. A kad bi je umor potpuno savladao, samo bi sela i rekla:

- Što ne umrem da se odmorim!

Ako bih nešto zatražio ili pokušao da izrazim svoj stav o bilo čemu, usledila bi jedna te ista tirada:

- E pa lepo sinko, gledaj da budeš kao tvoj otac, sebična pijandura, ne brine se za ništa, nema nikakvu odgovornost, pustio mozak na otavu i boli ga kurac, počinje da 'rče još pre nego što je spustio glavu na jastuk, manji je od makovog zrna i ne sme da pisne gde treba, a kad se naloče, onda je sve i sva, slepac! -...Tu priču sam znao napamet i da je ne bih ponovo slušao, rano sam prestao da bilo šta tražim ili da izražavam svoje mišljenje.

Te godine se u Boru snimao film "Čovek nije 'tica" Dušana Makavejeva, i neke scene su snimane na železničkoj stanici. Tražili su od keve da skinje železnički sako i da ona i ja, kao, silazimo iz vagona sa ostalim "putnicima" kada se voz zaustavi u stanici. Uradili smo to nekoliko puta, dok me nije uhvatila čvršće za ruku i povukla ka kancelariji.

- Idemo! - rekla je zapovednički.

- Kuda ćete gospođo? - drao se tip u megafon. Iskrenula je glavu kao da gleda nešto na svom ramenu.

- More marš u pizdu materinu..- obrecnula se poluglasno - i ti si naš'o da me zajebavaš.

Film se kasnije premijerno prikazivao u bioskopu "Zvezda". Nije nas bilo u konačnoj verziji filma. Scena sa ulaskom voza u stanicu se prekidalala još dok je voz bio u pokretu, kod rampe.

U Boru, kao velikom sponzoru filmske industrije, prikazani su i "Buđenje pacova", "Kad budem mrtav i beo" i drugi filmovi srpskog "crnog talasa" za koje se kasnije pričalo da su zabranjivani, a zapravo su samo skidani s' repertoara jer su bili izuzetno loši filmovi. Publika je sa čuđenjem i smehom pratila prve scene eksplicitne golotinje na našim filmskim platnima, ali

umetnička sloboda i neukus, bez prave priče, nisu bili dovoljni da zaintrigiraju i zadrže pažnju gledalaca.

Bodovi su počeli da određuju mesta radnika na rang-listama za dodelu stanova, čija je izgradnja uvek kasnila, prevashodno zbog ogromnog broja zgrada koje su se gradile u isto vreme.

Dok je radnicima na Zapadu to bila omča oko vrata, zbog koje su pristajali na sve, reč hipoteka nije postojala u našem svakodnevnom rečniku.

Urađen je prvi od mnogih projekata budućeg Borskog aerodroma.

Rudarima u jami se priznavala godina staža za 8 meseci rada.

Mnogi trudenici pohađaju večernje Više političke škole. Sa velikim uspehom.

Radna nedelja je skraćena sa 48 na 42 sata, a narod dobija novokomponovani naziv- radni ljudi i građani.

Novootvorene samoposluge su smanjile čekanje i redove potrošača u prodavnicama.

Počela je izgradnja kolosa na Đerdapu i predivnog motela "Metalurg" na Borskom jezeru.

Poginuo je Slobodan Penezić, čijom se zaslugom bakar iz Bora transportovao više od 250 kilometara do valjaonice u Sevojnu.

U RFK (Rudarski fudbalski klub) "Bor" je došao centarhalf Nemanja Radulović.

Imali smo sreće da je naš veliki voljeni vođa bio avanturista, koji je u mladosti proputovao svet sa pasošima različitih zemalja i pod raznim imenima, po zadatku Kominterne ili bežeći od policije, pa je već početkom šezdesetih postalo veoma lako da se u Jugoslaviji dobije pasoš. Jedini ozbiljan uslov za muškarce je bio da su prethodno odslužili vojni rok. Ta liberalizacija putovanja se podudarala sa privrednom reformom koja je podrazumevala otpuštanje viškova radnika po preduzećima.

Prvi su preko grane otišli najbolji radnici, najveći krimosi i avanturisti, a odmah za njima i hronični nezadovoljnici i kurave.

Pasoš, rekoh, nije mogao da se dobije pre odsluženja vojnog roka, ali je mnogima upravo izbegavanje vojske bio nekakav izgovor za paljenje preko grane. Zapravo, najveći razlog za odlazak je bilo siromaštvo i bezperspektivnost neobrazovanih i nezaposlenih ljudi, naročito onih iz pasivnih krajeva. Obično se bežalo preko italijanske ili austrijske granice, a juznjaci su bežali u Grčku.

Sandin stariji sestrić Kočo nam se javio po prvi put iz Nju Džersija, skoro dve godine nakon što su nam javili da je on, sa polovinom članova njegovog fudbalskog tima, jednog nedeljnog popodneva šutnuo loptu preko granične linije, pa su oni onda onako timski otišli da je traže na grčkoj strani. Bili su prvo tri meseca u prihvatnom kampu, gde su bili tretirani kao komunistička banda i potencijalni špijuni. Posle su poslani u Englesku na finu obradu, a zatim u Portugal, odakle su u potpa-

lublju tertnog broda otplovili u Obećanu zemlju.

Poslao je i fotku. Stajao je pored nekakvog auta, u odelu i sa naočarima za sunce. Pisao je da mu je to već treći auto od kako je stigao u Ameriku i da mu je veoma "ubavo". Tada sam po prvi put video nečiju fotografiju u boji.

Te iste godine u leto, svratio je do nas ćaletov mlađi sestrić Hristo, sa još jednim drugom. Zaputili su se u Francusku. Legalno, sa sve vizom i pasošem. Čale mu je kupio novo odelo i obojici je dao po štos od sto "ganc" novih crvenih stodinarki.

Keva je gundala zbog njegove prevelike galantnosti i po ko zna koji put mu je, tiho da ne čuju gosti, prebacila što nije od sestre tražio svoj deo para dobijenih od prodaje dedine kuće u centru Bitolja.

- Čuvala ga je slepog dvadeset godina, nek joj je alal! - dobijala je uvek isti odgovor.

Onda je Ranka spakovala nešto hrane za dva Make-donca i još jednu korpu sa hranom i raznim stvarima koje normalno nosiš na put, poput sapuna, paste za zube, čarapa, gaća, majica i sl. pa smo te nedelje ujutro pošli svi za Niš.

Ona dvojica su se oko podneva ukačili u Orijent Ekspres za Pariz, a mi smo otišli u Kazneno popravni dom. Laknulo mi je kad sam shvatio da korpa koju je Sande teglio nije išla u selo. Ostala je u prostoriji pored velike metalne kapije KP doma.

Na ulazu su pretresli ćaleta i kevu. Bilo je tiho i niko se nije smejao. Ušli smo u prostrano dvorište, oivičeno visokim zidom sa bodljikavom žicom na vrhu, i stali ispred, skoro stotinu metara duge, prave linije, nacrtane na betonskoj pisti. Ista takva linija je bila nacrtana i na udaljenosti od otprilike dva metra. Iza te druge linije su stajali ljudi obučeni u radnička odela sive boje, sa titovkama na glavi, ali bez petokrake. Dva uniformisana čuvara su stajala na oba kraja linije i pazila da se ne doirnu posetioci i zatvorenici- takozvani štíćenici.

- Ovo ti je ujka Vidoja - reče Ranka suznih očiju, kad je preko puta nas stao čovek od nekih trideset godina,

srednjeg rasta, veoma snažne građe, sa šakama poput lopata. Pantalone su mu bile preširoke pa ih je vezao nekakvim kanapom, a radnička bluza toliko uzana da je jedva disao i izgledalo je kao da će dugmad da se pokidaju svakog časa. Imao je nisko čelo, pljosnat nos, a čkiljavim očima je gledao u ljude, potpuno pognute glave, okrenute u stranu kao da hoće da je položi na svoje rame. Podsećao je na tupavo dete koje zna da je nešto skrivilo, ali uporno tvrdi da nije i ne plaši se kazne koja sledi.

- Nisu mogli da ti daju manju bluzu? - pokušao je da se našali Sande.

- Ma nije moja uniforma, samo sam je zajmio da izađem. Moja se beli od brašno.

Već skoro deset godina je radio u zatvorskoj pekari i ispekao je dobar zanat.

- Advokat je rek'o da će skoro da istekne dve trećine kazne, pa će da traži skraćenje ili pomilovanje, tako je rek'o - poče Ranka, sada malo pribranije.

- Nemojte džabe da arčite pare na tog lopova, nema od tog ništa! - odgovarao je ujak rezignirano.

- Čuvaj si tog muža i dete, za mene se ne sekiraj.

- Strpi se još malo, pa kad izađeš, mi ćemo da ti pomognemo kol'ko možemo. Imaš i dobar zanat, pekari se uvek traže - pokušao je Sande da promeni temu.

- Znam, - reče - tamo imaju mešalice, a ne k'o mi ovde, mesimo sve s'ruke.

- Gledaj svoja posla i nemoj da se svađaš, pa mogu da ti nešto skinu na dobro vladanje. Sve ti zavisi od zatvorske uprave - nastavio je Sande.

Vidoja se na to samo podsmehnuo i ništa nije rekao.

Tip pored njega je izdavao komande ženi na našoj strani: šta da uradi u jesen, kako da osuši meso i kome tačno da ga preda prilikom sledeće posete, a onda joj je dvaput jedva čujno rekao da ne seku državnu šumu dok on ne izađe.

- Spakovala sam ti čarape i kalodont, imaš pečenu kokošku i ispekla sam salčice, oni mogu da stoje i po dve nedelje,..- počela je Ranka da nas sve prizemljuje.

- Kol'ko puta da ti kažem da ništa ne donosiš, vi

dođite, ali mi ništa ne donosi. Utuvi to u tuj glavu... - prosiktao je Vidoja.

- Evo ga opet, pa kako da dođem s' prazne ruke? - ponovo se zaplakala Ranka - ti samo slušaš te moje sestre, a šta ti one donesu, kad su ti pisale, kad su zadnji put ovde bile..? - već se sve manje kontrolisala, a jedan od stražara je krenuo prema nama, mašući ne-hajno neobično dugim pendrekom iza leđa. Čim je to opazio, Vidoja brzo reče:

- Ajd' uzdravlje! - okrenuo se i otišao.

Gledali smo nepomični u njegovom pravcu dok nije nestao iza jednih vrata na obližnjoj dvospratnici sa rešetkama na prozorima.

Kad smo stigli do glavnog ulaza pao mi je na pamet stih iz stare zatvorske pesme:

"Prodaj majko
vinograd i grožđe,
da mi skinu majčice,
okove i gvožđe."

Krajem četrdesetih, dedin stariji brat Vukašin bio je dogurao do visokog položaja u saveznoj direkciji Jugoslovenskih železnica u Beogradu. Da bi pomogao svom ubogaljenom, siromašnom bratu, zaposlio je njegovog sina Vidoju da radi kao pružni radnik u niškoj sekciji za održavanje pruga. Ovaj mlad, zdrav, jak i glup, bio je k'o stvoren za taj posao. Nije morao puno da uči jer su mu i dalje jedine alatke bile motika i kramp, samo nije radio na njivi nego na pruzi.

U postaji mu je zapalo za oko da poslovođa, brigadir i poneki radnik imaju nešto na levoj ruci i da stalno u to gledaju. Mučio se nekoliko dana da odgonetne šta bi to moglo biti, dok se jednog jutra za vreme doručka nije osmelio da se obrati brigadiru:

- Da te pitam šefe, kvo ti je toj na ruku? - reče spuštene glave pokazujući na ručni sat.

Svi su odjedared počeli da se smeju, neki glasno, samo se brigadir suzdržavao da bi mogao sa neophodnom ozbiljnošću važno da saopšti:

- Eto, ovakve mi šalju, a posle tražu da se pos'o uradi

ljudski. Ne biva toj.

Onda je Vidoji stavio sat pod nos:

- Toj ti je sat, tupane. Vidiš to su kazaljke i brojevi da ti kažu vreme, jes vreme. Kad primiš prvu platu, - nastavio je - da si odiš u Palanku da si kupiš jedan ovakav, pa će sve devojke da te pituju kol'ko ima sati, a ti će im sve kazuješ. Samo, prvo moraš da naučiš da gledaš u sat, a toj neće skoro da bidne! - sada se ni brigadir više nije suzdržavao od smeha.

Niko nije primetio sa kakvim je žarom i istinskom srećom Vidoja gledao u tu okruglu stvar u kojoj se nešto mrdalo, a imalo je i male brojeve. Nije čuo podsmeh ljudi oko sebe. Doneo je čvrstu odluku da i on mora da ima sat, ali je prvo morao da sazna šta je to plata, o kojoj ostali radnici i otac uvek pričaju. Pretpostavljao je da to ima neke veze sa parama, za koje je čuo i video ih kod drugih, ali ih on nikada nije imao.

Te večeri je zamislio sebe u beloj košulji kratkih rukava, sa satom na ruci.

Već dva dana kasnije, san mu se ostvario.

Vraćao se sa obilaska deonice i sreo omanjeg čoveka srednjih godina. Nepoznati je nosio kožnu torbu i imao je ručni sat na ruci. Vidoja ga je radosno pitao za vreme i kad mu je ovaj odgovorio, uzeo ga je za ruku da sat približi očima, kao neko ko hoće da se uveri da je zaista tako, kako je upitani rekao. Čovek se zbunio i pokušao je da izvuče ruku, ali se stisak pojačao, podigao je pogled i ugledao dva užarena oka iz kojih je jasno isknilo opasno duševno stanje. Pognuo se dok je pokušavao da se otrgne od napasnika, ali ga je odozgo pogodila kao malj teška pesnica i samo se strovalio pored pruge.

Istragom nije sa sigurnošću utvrđeno da li je pontonju ranu na glavi, od koje je nesrećnik iskrvario i umro, zadobio prilikom pada na kamen ili mu je bila naknadno naneta rukom ubice.

Pronađen je sledećeg jutra po prijavi putnika koji su ga videli iz voza. Isprva se mislilo da je to još jedan od mnogih koji sebi prekrate život kada iskakanjem iz voza pre stanice hoće da skrate pešačenje do kuće, ali je palanački inspektor video pravilan obruč bele kože

na inače preplanuloj ruci, a članovi porodice su potvrdili da je ubijeni imao sat. Nisu znali marku, ali su znali da je bio ruske proizvodnje.

Čim ga je malo prošlo ludo udaranje srca, a bubnjevi u glavi malo utihnuli, Vidoja je stavio sat na ruku, idući putem prema selu. Pokrivao ga je šakom desne ruke kada se mimoilazio sa seljanima i nazivao im dobar dan, spuštene glave i očiju uprtih u zemlju. Pred kućom ga je skinuo i stavio u džep. Pokazaće ga tek kad primi platu, odlučio je, jer će ga inače svi pitati odakle mu.

Nije večerao, otišao je ispod koša i izvadio iz džepa svoj dragoceni plen. Bio je ponosan i povraćalo mu se u isto vreme. Onda mu se učinilo da nešto čuje, približio je sat do uveta i čuo ravnomerno ritmično kuckanje. Obuzeo ga je novi osećaj zadovoljstva. Njegov sat je bio bolji od brigadirovog, jer nije samo pokazivao vreme, već ga je i tiho izgovarao. Ali, prvo treba da nauči šta to sat tiho govori. Stavio ga je na gredu iza okvira na kojem se sušio duvan i otišao na spavanje.

Samo na moment se setio svoje strašne tajne. Brzo je ubedio sebe da je to bilo daleko od sela, tamo na pruzi, i da niko nikada neće saznati ko je to uradio.

Sledećeg jutra u postaji nije se obazirao na priče ostalih radnika o ubistvu, ni na njihov jednodušan zaključak da će ubica brzo dolijati. Neki od njih su važno tvrdili kako su lično poznavali žrtvu i da su ga baš pre neki dan sreli nedaleko od mesta gde je ubijen, kao da je to išta moglo da promeni.

Vidoja je jedva dočekao kraj radnog dana i u selo se vratio gotovo trčeći. Odmah je otišao ispod koša radostan što će videti kazaljke od kojih se najmanja neprestano vrtela u krug, a možda će, ako se jako potrudi, razumeti šta mu to sat tiho kazuje. Međutim, kazaljka je mirovala, a i tiho kuckanje je prestalo. Malo je protresao sat i kazaljka se samo na kratko pokrenula, ali je zatim ponovo stala i više nikakvo drmusanje nije pomagalo.

Bio je razočaran i bespomoćan.

U nedelju je otišao u palanku i zapitao prvog prolaznika sa satom zašto njegov sat ne radi. Čovek je zastao i rekao mu prvu stvar koja mu je pala na pamet:

- Kad si ga poslednji put navijao?

- Nisam, ne znam, a kako se toj navija? - zapitao je zbunjeno.

- Jel' ti to mene dečko zajebavaš? - odgovorio mu je čovek i produžio svojim putem.

Sledeći sagovornik je imao mnogo više strpljenja. Pokazao mu je kako se sat navija, rekao mu da to radi svakog dana u isto vreme i pomogao mu da ga pravilno zakopča na ruci. Pitao ga je, usput, kada i gde ga je kupio. Vidoja mu nije ništa odgovorio, samo se odsutno odgegao do prazne pijačne tezge, gde je naizmenično slušao i gledao u ponovo oživljenu napravu, dok ga neki ljudi nisu odveli u policijsku stanicu.

Nije imao šta da kaže ni istražnim organima niti na suđenju koje je usledilo. Na sva pitanja je jednako odgovarao sa: "ne znam" i "ne sećam se". Nije ništa lagao. Do kraja su mu verovatno i poverovali.

Oko njega su stalno defilovali neki ljudi i postavljali mu uvek ista pitanja, a u toj velikoj sobi sa klupama bilo je mnogo sveta. Na jednoj od njih, odmah iza javnog tužioca, sedeli su neki muškarci i žene u crnini, a i otac Rajko i sestra Raša su bili u crnini. Osećao je jasno da u svemu tome on ima neku važnu ulogu, da se tu radi o njemu, satu i čoveku kraj pruge, da mu se nešto važno događa, ali nikako nije mogao da shvati šta tačno.

Za svirepo ubistvo iz koristoljublja dobio je 15 godina.

Bila je to maksimalna kazna koja je mogla da se izrekne licu koje je bilo maloletno prilikom izvršenja dela.

Tek posle suđenja je saznao da se te jeseni njegov dve godine mlađi brat Toma, preplašen ozbiljnim i učestalim pretnjama porodice ubijenog da će se na njemu osvetiti, obesio u voćnjaku ispod kuće.

Zbog jednog sata su uništena tri života i dve su porodice zavijene u crno.

Vidoja nikada nije dobio prvu platu niti ikakvo pomilovanje.

Nije ih ni tražio.

Po izlasku iz zatvora je postao nakupac na Niškoj pijaci. Menjao je žene sumnjivog morala, dok se jedna od njih nije vratila kod bivšeg muža. Vidoja je otišao u njeno selo i zapalio joj kuću. Srećom, izgoreli su samo štala i koš sa kukuruzom. Zbog toga je vraćen u KPD na popravni.

Događala se privredna reforma- direktiva je da se otpuštaju viškovi, mahom nekvalifikovani radnici, nespremni na doškolovavanje i prekvalifikaciju.

Brojnim proslavama i komemoracijama se proslavilo 20 godina od završetka rata.

Sa protokom vremena, broj prvoboraca i ostalih boraca se stalno uvećavao. Izjava sa dva svedoka postaje dokument sa magičnim moćima.

Zasluge za uspeh se sve više individualizuju, a odgovornost za neuspeh je i dalje kolektivna.

Radi smanjenja birokratskog aparata, kupuju se elektronske mašine za obavljanje administrativnih poslova, zbog kojih se zapošljava još više administrativnih radnika.

Borska centrala je uključena u automatski telefonski saobraćaj.

Predato je na upotrebu 300 stanova.

Počela je izgradnja pruge od Majdanpeka do Bora. Bilo je to najskupljih 45 kilometara tunela i železničkih mostova u Evropi.

U foajeu biblioteke je održana izložba reprodukcija slika Vinsenta Van Goga.

Osnovan je KUD "Bakar".

Pod pritiskom hiljada navijača, u fudbalski klub se ulaže više nego li u sve druge sportske klubove, kulturne i umetničke institucije zajedno. U RFK "Bor" su iz valjevskog "Metalca" došli Ranković i Tomić, a pregovori sa ocem Slobodana Santrača su propali, pa je ovaj otišao u OFK "Beograd".

Prve televizore smo videli ispred prodavnica elektrotehničke robe, gde se narod okupljao i gledao u pokretne slike u izlogu. Ton se nije čuo. Posle se išlo, obično uveče, na gledanje televizora po mesnim zajednicama ili u komšiluk.

Ćale ga je kupio na kredit još 1964., ali se stalno kvario i išao na popravke. Srećom, još je bio u garantnom roku. Ispostavilo se ubrzo da nije bilo dovoljno imati ispravan televizor. Neophodna je bila i kvalitetna i pravilno na krov zgrade postavljena antena za prijem programa. Ona je morala da se šteluje nakon svake oluje ili perioda ekstremnih temperatura. Za to su bile potrebne tri osobe: jedna kraj televizora, jedna na prozoru stana i treća na krovu. Prvi je pomerao dugme programatora, drugi je vikao komande primljene od prvog člana ekipe onome na krovu, a treći je na krovu pomerao antenu i vikao:

- Jel dobro sada?

Naravno, čim bi dodirnuo antenu, prijem se pojačavao i slika je bila bolja, što je bio znak da se prvi razdere:

- Dobraaaa!!

Drugi bi to ponovio:

- Dobraaaa!!

Onda bi ovaj na krovu pustio antenu, na šta je sledila komanda:

- Vрати malo, vrati gde je bila!

Ponekad bi drugi sišao u dvorište radi bolje čujnosti, pa je primao komande sa prozora i dovikivao ih onome na krovu.

Čitavu stvar je hrabrom čoveku na krovu dodatno

komplikovalo hladno vreme ili zaleđen crep. Uvek je postojala mogućnost da se taj jadnik strmoglavi na zemlju. Naizgled nezainteresovani posmatrači nalakćeni ne svoje prozore su izgleda samo to čekali.

Tog dana slika je bila dobra i ljudi su kod nas počeli da dolaze još u ranim popodnevnim satima. Kad se kuhinja gotovo popunila, novodošli se više nisu ni javljali ili pitali da li mogu da gledaju utakmicu. Mi klinci smo posedali na pod u tri polukruga ispred samog televizora, čale i još nekoliko komšija su sedeli za stolom, a iza se tiskalo još petnaestak što znanih, što nezvanih ljudi. Bilo ih je i u hodniku i na stepeništu za mansardu.

Mali se stan zatresao od erupcije radosti kada je Vaske zakucalo moćnom Realu onu golčinu. Iz trka. Glavom.

- Gooooool!! - prolomilo se, svi su poskakali i digli ruke. Nikada se takav trenutak eksplozije sreće i euforije nije pre toga desio niti će se ikada više ponoviti u toj kući. Autsajder je poveo, nemoguće je postalo izgledno, nada je postala važnija od tehnike i taktike, trebalo je samo izdržati do kraja.

Bilo je i kasnije takvih golova, onaj Džajin Englezima u polufinalu u Italiji i onaj Karasijev u Atini, kada je Mladen Delić pitao ljude je li to moguće, ali nikada više nije bilo takve kolektivne radosti, jer su vremenom gotovo svi u komšiluku kupili sebi televizore i gledali istorijske utakmice sami, u svojim zamandaljenim stanovima. Svaka vaška obaška.

Rudnička sirena je dvaput dugo zavijala u nevreme, iako nije bilo ništa da se proslavi ili da se obeleži nova radna pobeda ili ispunjenje plana. O tome su građani uvek bili unapred i na vreme upozoravani.

Nastava je posle velikog odmora počela sa zakašnjenjem a onda se čulo komešanje po školskim hodnicima, na vratima učionice se pojavio zamenik direktora i rekao nam da lagano i bez galame idemo svak' svojoj kući. Kad smo izašli na ulicu neke su se majke pojavile, prizivale svoju decu i brzo ih uvodile u stanove, kao da ih od nečeg ili od nekog kriju. Sedeo

sam na stepeništu ispred stana i razmišljao šta da radim dok se moji ne vrate s' posla. Lajko je dotrčao i zvao Šintu:

- Jes' čuo za rudnik, Šinto, je' si tu?

Pojavio se Mojke, Šintin brat i rekao nešto o vestima na radio Beogradu i da je zatrpano više od trideset rudara. Istovremeno su iza ugla došli Šinta i Buđa i rekli da je među zatrpanima i komšija Đorđe i da će njegova Ankica da presvisne, pa joj komšike daju šećer i vodu.

Ušao sam u stan, ostavio školsku torbu i odlučio da odem kod keve na železničku stanicu. Kad sam izašao, ova četvorica su već krenuli prema rudniku i izgledalo je kao da sam pošao za njima. Mojke se osvrnuo i rekao kako rudnik nije mesto za malu decu. Ništa mu nisam odgovorio i on je nastavio, nešto u smislu da ne pričam posle kako su me oni povelili sa sobom, i šta ti ja znam. Kad smo prošli ulicu 7.Jula, videli smo ispred nas Bebu i Mitu i još neke ljude iz ulice, a kod stadiona je već bilo jasno da su se gotovo svi stanovnici sa Drugog kilometra zaputili prema rudniku. Svako je znao ili imao nekoga bližnjeg u rudniku.

Na železničkoj stanici je bilo neobično mirno, samo je manevarka jednolično ispuštala svoj dim, a garavi mašinovođa je gledao u prazno, nalakćen na prozor lokomotive. U kancelariji je bio samo dežurni otpravnik vozova koji mi je rekao da keva nije tu, ali da mogu da je sačekam, ako hoću. Izašao sam. Video sam još sa rampe da se gomila naroda tiskala između zgrade direkcije i žičane ograde kod starog okna. Nisam dugo razmišljao. Morao sam tamo i ja da odem.

Kapija rudnika je bila širom otvorena, a točak okna se suludo vrteo. Pored kapije je stajao milicioner koji je povremeno upozoravao ljude da se pomere sa kolovoza, da bi mogla da prođu vozila. Ljudi su stajali u velikim grupama, pričalo se o obrušavanju, spasilačkim ekipama, o broju mrtvih i povređenih. Ambulantna vozila su ulazila kroz kapiju i čekala niže kod okna. Bilo je i nekih džipova i automobila. Video sam Lajka i Šintu pored same kapije, sačekao da se milicioner okrene, pa sam pretrčao ulicu. Još nisam stigao do njih kada sam

začuo kevin glas:

- Gašo, sine dođi ovamo. - Nisam je odmah prepoznao u grupi radnika u železničarskim uniformama. Položila je zaštitnički ruke na moja ramena.

- Šta se dogodilo? - upitao sam.

- S' kim si doš'o? - odgovorila je pitanjem.

- Sam, sam sam doš'o. - Počeo sam da se osvrćem, na tom mestu, okružen odraslima, nisam ništa video.

- Ja ću da budem ovde još malo, pa idem na stanicu, a ti budi tu sa Mocom i Goranom, ali nemoj dugo - rekla je.

- Oni nisu tu - primetio sam.

- Jesu, jesu, malopre sam ih videla, bili su ovamo levo, pored same žice.

- Čuo sam da ima četrnaest poginulih, a ima i za-trpanih konja, ali se ne zna koliko - govorio je jedan železničar.

- Od koga si čuo? - upitao ga je drugi.

- Od Milana magacionera - reče prvi.

Onda je nekoliko glasova istovremeno počelo da negoduje:

- Od Milana, otkud on zna?

- Budalo jedna, veruješ Vlauci!

- Šurak mu je u spasilačkoj ekipi.

- Evo ih, evo ih izlaze! - mešali su se glasovi.

Grupa od desetak rudara je izašla iz lifta. Svi su bili prekriveni pepeljasto belom prašinom i samo su im se videle oči i rudarske lampe na šlemovima. Ličili su na ogromne pepeljasto-sive duhove kojima su se sijale beonjače. Svi su izgledali potpuno isto i bilo je nemo-guće razaznati ko je ko.

Dvojica su lagano sela u džip bez krova i odvezli su ih u rudničku ambulantu u blizini, a jedan je ušao u ambulantna kola i odvezen je u pravcu bolnice. Ostali su došli do kapije. Nastao je tajac. Neki su zapalili cigarete, a onda su u gomili počeli da pronalaze bližnje i poznate, prilazili im, obraćali im se i tek tada su bili prepoznati.

Tišinu su prolamali povici:

- Mišo, Mišo brate!

- Kume, jes' ti?

- Ivane, Ivane, evo ga Kosta! - vikala je neka žena u gomili.

Povike je nadjačao lelek sa vrata Direkcije, odakle je izlazila grupa od nekoliko muškaraca i dve žene. Mlađa je ostala odmah desno od vrata sa jednim čovekom, izgledalo je kao da razgovaraju pognutih glava, a starija se uputila ka rudarima:

- Deco, deco moja, živi ste, izvukli vas, al' mog Vlaste nema, nema majka kome da se obraduje! - došla je do visokog rudara i dohvatila mu ramena rukama.

- Ko će majci utehu da pruži? - naricala je. Stariji čovek i dvojica u odelima koji su verovatno bili iz uprave rudnika, stajali su na dva-tri metra iza nje, gledali su u zemlju i brisali suze.

Visoki rudar je obrgilio jednom rukom i rekao poluglasno:

- Bog dao, Bog uzeo majko.

Žena je neutešno plakala, a dvojica su joj prišla i povukla je natrag prema Direkciji.

- Kad će njega da iznesu, kad će moga Vlastu da iznesu, da ga majka još jedared pogleda? - čulo se i dalje njeno zapomaganje.

Malo zatim, iz lifta je izašla nova grupa rudara sa nekoliko nosila. Jedan na nosilima je imao gadne rane na glavi i tragove krvi i prašine koji su se već sasirili ali je davao znake života, povremeno stenjao i jaukao, a drugi se polako kretao između dvojice koji su ga pridržavali dok ga nisu položili na nosila i izneli iz kruga.

Došlo je do komešanja kod vrata na oknu, onda je dotrčao neko iz Direkcije i četvorica su ponela jedna nosila direktno u zgradu, da bi kad su stigli skoro do ulaza, ipak skrenuli levo i otišli u rudničku ambulantu. Izgledalo je kao da su ta nosila prazna i da je preko njih samo prebačeno staro vojničko ćebe. Jedino se vide-la mršava okrvavljena ruka kako landara zajedno sa pokretima nosila.

Začulo se zvono na rampi i zvižduk lokomotive, što je značilo da stiže "Ćira" iz Zaječara. Železničari su krenuli prema stanici, a keva mi brzo reče:

- Smena mi se završava za sat vremena, dođi, pa

ćemo zajedno kući, nije ovo mesto za decu.

- Dobro - rekoh.

Vlajko i Šinta su skupljali pikavce koje su ljudi bacali na zemlju i pušili ih dok im ne bi počeli da gore prsti i usne. Izgledali su ozbiljni i zabrinuti.

- Jeste vid'li Mocu? - pitao sam ih.

- Tu je negde - rekoše mi.

Onda sam na trenutak video Mocinu glavu. Bio je jedini plavušan u kraju. Uvukao sam se u gomilu telesa i nogu i video Smrdu kako se drži za rudarsku bluzu. Bio je to komšija Mirko iz zgrade prekoputa. Živeo je sam sa majkom i imao je sat "Darvil" na koji je bio veoma ponosan. Dok sam stigao do njihove grupe, on se već uputio ka kupatilu.

- Šta je pričao? - upitah.

- Ništa - reče Smrda - on je pošao u drugu smenu pa se samo pridružio spasiocima, ali kaže da je sve već gotovo.

Gomila se nije smanjivala iako je veliki broj zabrinutih i znatiželjnika otišao do jamskog kupatila, gde se navodno znalo mnogo više o nesreći, jer su tamo odlazili svi oni koji su iz jame izašli nepovređeni. U vazduhu se osećala nekakva odvratna, morbidna potreba i želja da se sazna konačna cifra. Gomila nije htela da se razide dok ne sazna tu tužnu brojku.

Kao da bez kvantifikacije uopšte nema ni informacije.

Još dve grupe od po petnaestak rudara su izašle, ali je bilo sve manje nosila. Iz Direkcije su došla opet nekakva dvojica, čitali su spisak od nekoliko imena i pozivali porodice i poznanike, tih koje su pročitali, da idu u zgradu. Pored kapije je sada uz milicajce bila i grupa industrijskih stražara koji su počeli da govore narodu da ide kućama, da se sve već i desilo i završilo.

- 'Oćeš da pitaš skretničara da nas pusti malo da se vozimo? - pitao me Moca.

- Hoću - rekoh.

Ponekad su mi skretničari dopuštali da sedim na stepeništu ili u kućici teretnih vagona dok su ih premeštali i formirali kompozicije - mala privilegija koju imaš kada

ti keva radi na železnici.

Ali, Ranka nas je već čekala na rampi i odmah smo produžili kući.

Sutradan se stanovništvo grada opet okupilo na gradskom trgu, gde je na visokom postolju bio postavljen spomenik neznanom rudaru koji na ramenu drži pneumatsku bušilicu. Spomenik je bio okružen stepeništem, po čijem su obodu bili poređani kovčezi. Isti oni rudari od prethodnog dana su davali počasnu stražu, ali su imali nove plave uniforme i gumene čizme sa zelenom štraftom pozadi. Izgledali su mnogo niži rastom, a nova plava radnička odela su im bila prevelika.

Žene u crnini su plakale, a muškarci su delovali zamišljeni i poluzaintresovani za događanja oko njih. Borili su se protiv sebe da ne puste suzu pred tolikim svetom. U takvim prilikama su dopušteni tuga i seta u očima, ali je na licu morao da se vidi izraz snage i odlučnog optimizma.

Baš kao na čuvenoj fotografiji Če Gevare.

Drug iz Beograda je održao poslednji u nizu oproštajnih govora i sa improvizovane govornice žurno ušao u crni automobil, pored kojeg su ga čekala dva muškarca u kožnim jaknama i sa kačketima na glavi. Odvezli su se velikom brzinom, kao da od nekog ili nečeg žele da pobegnu.

Svetina je ispunila trg i nisam se mogao čudom načuditi otkud toliko popova u gradu. Bilo ih je desetak. Pored jednog sanduka su bila čak trojica, ali je samo jedan pojao "vječnaja pamnja".

Takvu priliku da pokažu narodu i vlasti svoje postojanje, marginalizovana crkva nije smela da propusti. Popovske svečane, zlatnim koncem vezene odore, duhovno pojanje i brade, jasno su ih izdvajale od mase u sivim odelima i plavim radničkim bluzama. Iz njihovih kandila se širio sladunjavi miris tamjana, a iz njihove pojave dostojanstvo i pomirljivost.

Među njima je vršio obred i jedini gradski pop, Milo-

rad, koji je ovog puta izgledao važniji i svečaniji nego inače.

Bio je visok čovek sa velikim kukastim nosom, nosio je dugu kosu i bradu. Pričalo se da ima završenih nekoliko fakulteta i da govori sve važne svetske jezike. Svakodnevno je išao kroz grad i svakoga je pozdravljao sa "dobar dan". Tom prilikom bi obavezno pogledao u nebo, valjda da ne vidi kako se svi mahinalno hvataju za dugme na šlicu, što je navodno bilo garancija da će se izbeći maler koji te obavezno bije kad sretnoš popa. Tom ritualnom šetnjom je uporno podsećao većinu građana na postojanje vere koju su oni zapostavili po odlasku iz svojih sela i roditeljskih domova. A možda je i znao da je nova vlast, sastavljena od malih zlobnih poslušnika bez srca i mašte, samo deo prirodnog ciklusa u kojem takvi ljudi, bezbožnici, izbiju na površinu, privremeno postaju deo života svih, dok ih njihova dela i istorija ne vrate na mesto gde inače pripadaju. U zaborav.

Radnici, nezadovoljni uravnilovkom, masovno pohađaju kurseve za sticanje stručne spreme koja je garant većih primanja, bez da se menja firma ili posao.

Nezadovoljni đaci podmeću požar u nastavničkoj kancelariji gimnazije. Izgoreli su školski dnevници i sva dokumentacija. Konačne ocene dobijaju prema sećanju nastavnika.

Započeta je gradnja nove Elektrolize, Zlatare i zgrade Instituta za bakar.

Izgrađeno je i dato na upotrebu 810 stanova.

Oprilike svake četiri godine smo morali da odradimo naš zavet večne ljubavi prema Titi, u formi stilizovane masovne vežbe zvane slet. Nisu nas pitali da li želimo da učestvujemo. To je, pored članstva u pionirskoj ili omladinskoj organizaciji i učenja o istoriji i tekovinama revolucije, bila jedna od dužnosti koje su se podrazumevale.

Povremeno pisanje i učenje pesama o njemu se još i moglo nekako podneti, ali izražavati ljubav kroz monotonu fizičku aktivnost je bilo previše. Dosada je bila jača i od najveće ljubavi.

Slet se uvek događao u maju, ali bi uvežbavanje počelo već u januaru i za to vreme ništa se drugo nije radilo, pa su se časovi fizičkog vaspitanja, kojima smo se inače uvek radovali, pretvarali u gadnu torturu. Nismo mogli da dočekamo da se ta stvar okonča.

Razvrstavali bi nas po uzrastu, a u svim školama u opštini se uvežbavala ista koreografija, tako da je na samoj priredbi na gradskom stadionu bilo i po nekoliko stotina izvođača neke tačke. Da ne bi došlo do zabune i grešaka u postavci, stadion je bio prekriven tačkama, raspoređenim na po dva metra udaljenosti, koje su bile velika pomoć u pozicioniranju i orijentaciji, a ujedno i garancija da će postrojavanje biti besprekorno. Vežba bi se sastojala od raznoraznih pokreta, koji bi povremeno bili zaustavljeni u određenoj pozici, što je izmamljivalo aplauz publike na stadionu.

Ne znam koliko su ga ljudi istinski voleli, ali Tito je među narodom definitivno bio popularan. Uostalom, kompletna državna medijska mašina je neumorno

radila na tome. Nisu krili da je, poput većine svojih podanika, voleo da cuga, a ni pljugu nije vadio iz usta. Za popularizaciju zdravog života nema mesta u društvima u kojima se ljudi bore da prežive.

Ja nisam znao zašto bih ga voleo- nikada nije rekao ili učinio nešto zbog čega bih to trebalo da osećam. Pričao je jedva razumljivim jezikom, stalno je negde putovao ili primao neke nesvrstane goste, a TV dnevnik je uvek počinjao s' njim ili s' nekom pričom o njemu. Čak iako je toga dana bio na modnoj reviji, u lovu ili se izležavao na jahti.

Kada se neko vreme ne bi lično pojavljivao u javnosti, onda su tu bile njegove poruke ili pisma, ustavne i zakonske promene, zaključci sa istorijskih sednica i još presudnijih kongresa koji su sledili, pozivi na beskompromisnu borbu protiv nekog od "-izama", ili za razvoj i dalje jačanje nekih drugih "-izama", samoupravljanja, bratstva i jedinstva.

Nema te mantre koja se neće zapatiti ako se samo dovoljno često ponavlja.

Ko zna, možda je on intimno hteo da se penzioniše ili povuče s' vlasti, ali mu to ne bi dopustili njegovi drugovi, članovi državno-partijske kamarile. Promena na vrhu, tj. bilo kakva ideja zamenljivosti "kadrova", mogla bi im ugroziti njihove političke položaje, partijske funkcije i brojne privilegije, bez kojih im je život bio nezamisliv. A formula opstanka na vlasti se svodila na dva prosta pravila: ne talasaj, i hrabro i odlučno uperi prst kritike u one koji bilo šta talasaju.

Nakon više od dve decenije vlastodržja, po ugledu na svog vođu, ni njegove sluge nisu odlazile u penziju. Odricali su se svojih povlastica, stečenih pozicija i visokih primanja samo zbog neizbežne prozivke kod Sv. Petra.

Sirotni Titi čak ni to nisu dopustili. Kad je umro, naredili su momentalnu reinkarnaciju i komunistički vaskrs, da i posle Tita bude Tito.

Tog popodneva smo otišli na stadion, već obučeni u bele majice i crne sportske gaće, a devojčice su imale

plave, crvene i bele platnene suknjice, koje su mame morale da im šiju, kako bi se njihovim rasporedom na stadionu formirala zastava trobojka. Bilo je neuobičajeno sparno. Već na pola vežbe, naočare su mi se zamaglile kao da sam ušao iz zime u toplu sobu. Kada se vežba završila, rečeno nam je da odemo na platu u centru grada, gde će štafeta biti dočekana i nakon prigodnih govora, otpraćena dalje. Znali smo od ranije da ćemo sutradan u školi morati o tome da pričamo ili pišemo.

Narod se već okupljao na platou, ali je većina ljudi došla nešto kasnije, kada se slet na stadionu završio. Smrda, Trta i ja smo bazali između te mase ljudi, otimali papirne trobojke sa petokrakom zvezdom od klinaca, a zatim smo ih, kad bi nam to dosadilo, davali nekim drugim klincima. Čula se sve glasnija tutnjava gromova, a blic gradskog fotografa Dragoljuba Mitića je počeo da osvetljava čitavu ulicu i tmurno nebo. Milicajci i redari su počeli da teraju narod da se skloni sa ulice i pređe na trotoar, a grmljavina je bivala sve glasnija.

- Idem ja kući - reče Trta, gledajući nekako kroz nas.

- Kazaću te kod razredne što nisi sačekao štafetu - zapretio sam mu pakosno. Nismo imali milosti za svoje vršnjake, kao ni oni za nas.

- Idem i ja - reče Smrda.

Svi smo gledali na jug, odakle su nosioci štafete trebali da dotrče, kada je grunulo sa suprotne strane, iz pravca površinskog kopa. Zemlja se zatresla ali to nije bio uobičajeni prasak mina. Nebo na severozapadu je dobilo boju mastila, ulične svetiljke su se upalile iako je bilo rano popodne, a onda je grunulo još bliže. Deca su počela da plaču i majke su ih uzimale u ruke ili ih jednostavno vukle, tražeći zaklon unezverenim pogledima. Kad se začuo tresak po treći put, ulične svetiljke su se pogasile i nastao je polumrak. Sada su gotovo svi počeli da se dovikuju i besomučno trče na sve strane.

Bilo je teško probijati se kroz masu koja je žurila u različitim pravcima, sa namerom da ode svojoj kući ili makar nađe nekakav zaklon. Stigli smo do parka ispred druge oficirske zgrade, preko puta ekspres restorana,

kada je na trenutak sve utihnulo. Osvrnuo sam se prema nadolazećoj oluji nadajući se da je nekim čudom sve prošlo.

Oblak prašine ispunjen crnim tačkicama se preteći valjao ulicom. Sledećeg trenutka sam napravio nekoliko koraka lebdeći na metar od zemlje. Video sam tu blizu Trtu i Smrdu, sklupčane ispod izbočene terase prizemnog stana, a onda mi se svet pretvorio u gustu, sivu maglu. Kad sam ponovo otvorio oči, usta i nos su mi bili u travi. Čuo sam tupe udarce oko mene, a prasak crepova koji su padali po ulici i tresak grmljavine i slomljenog stakla, stapali su se u rušilačku simfoniju kojom je dirigovao olujni vetar.

- Aj' ovamo! - čuo sam Smrdin glas. Neko me je vukao za majicu. Opirao sam se. Osećao sam se bezbednijim sa licem zaronjenim u travu.

Kada sam se malo pribrao, bio sam i ja ispod male terase, munje i gromovi su sustizali jedni druge, a po travi su počeli da poskakuju milioni belih klikera. Užasno je zasmredelo.

Trta se tresao, s' bradom stisnutom između kolena zgrčenih nogu. Smrda je pritiskao desno uvo rukom, ispod koje mu se na vratu formirao mali potok od krvi.

- Ovako izgleda smak sveta, - rekoh onako više za sebe - jel' te nešto udarilo?

- Aha - reče Smrda, mirno gledajući ispred sebe.

Grad su nakon desetak minuta zamenile krupne kapi kiše, a gromovi su odtutnjali prema Slatini.

- 'Ajmo - reče Smrda.

- 'Ajmo, - složio sam se - ovde smrdi k'o da se neko usrao.

- Ja ću da ostanem još malo - procedio je plačljivo Trta.

Krenuli smo ka ulici 1.Maja, kada je iznenada tresnuo jedan učenik koji je zakasnio na čas Sv. Ilije Gromovnika. Čuli smo Trtin vrisak, a onda je on protrčao pored nas i zamakao iza ćoška zgrade. Na momenat se osetio onaj isti smrad.

- Trta se usrao - objavio sam pobednički. Smrda je ćutao.

- Sutra ću da ga razvalim od zajebancije. Svima ću da pričam - likovao sam unapred.

Ulicom je prošla kolona automobila sa potpuno zamagljenim staklima na prozorima. Za njima je trčala mala grupa pokislih omladinaca, unezverenih pogleda, obučenih u sportske dresove i narodne nošnje, od kiše prilepiljene uz telo. Jedan od njih je nosio neizbežnu drvenu palicu, a ostali smežurane bukete pokislog cveća.

Doček štafete mladosti je kao i svih prethodnih godina bio veličanstven, izvestila su kasnje sredstva informisanja.

Kad smo stigli do moje zgrade, Smrdina keva je povikala sa prozora našeg stana:

- Goki, ovde sam, dođi ovamo! - Ušli smo. Onda je videla krv na njegovom vratu.

- Šta se desilo, gde si se udario? Daj da vidim, skloni ruku, skloni ruku kad ti kažem! - povisila je glas - što se nisi negde sklonio, budalo, moglo je to da te ubije, eto, lepo da poludiš od te dece!

Moja keva je donela flašu sa rakijom pa su mu isprale ranu.

Sutradan u školi, svako je imao neku svoju priču o doživljaju nezapamćenog nevremena, pa smo redom ustajali i pričavali dogodovštine.

Odlučio sam da, kada dođe red na mene, ispričam da smo se nas trojica sakrili ispod verande, da se ja ne bojim grmljavine, ali da je jedan od nas trojice, pretpostavite ko, izgleda napunio gaće. To će sigurno izazvati buru smeha, a ja neću kazati o kome je reč, siguran da će svi i bez toga znati da je to naravno bio Trta.

Kada je došao je red na Smrdu, rekao je da ga je kamen ili komad crepa pogodio iza uвета i napravio mu malu posekotinu, ali da to nije ništa. Učiteljica ga je pozvala da dođe do katedre:

- Što se nisi negde sklonio? Pokaži mi ranu.

Pokazao joj je.

- Bolje bi možda bilo da su ti to zašili, i reci majci da ti opere vrat i uši drugi put. - Začuo se prigušen smeh, a Smrda se vratio na mesto, naoko ravnodušan na učiteljičin zlobni napor da ga postidi.

Onda je govorio Trta:

- Jakimovski i ja smo bili ispod verande kada je vetar dig'o Janevskog i oborio ga pored klupe u parku i on je tamo onda samo ležao - u razredu se začuo smeh.

- Jakimovski je počeo da ga vuče pod verandu, ali nije mog'o sam, jer ga je udario crep, pa sam istrčao i ja i onda smo ga zajedno dovukli u zaklon.

Sada su se svi đaci u učionici slatko smejali i posmatrali me sa mešavinom simpatije i žaljenja, a učiteljica je pogledala u mom pravcu i samo podigla obrve. Poželeo sam da se proderem kako nije smešno to već nešto drugo, ali sam bio paralisani.

Kada je na mene došao red, smeh se ponovo začuo, još pre nego što sam počeo da pričam. Rekao sam samo da se nisam izležavao u parku, već sam tražio naočare u travi i da se ne bojim groma.

Nikad se nisam zahvalio dvojici drugova za to što su učinili za mene tog popodneva.

Izvini, hvala i volim te su tri reči koje se najteže izgovaraju.

Na izbornim listama je primećena pojava većeg broja kandidata od broja koji treba da bude izabran.

Preduzeća sa višom kvalifikacionom strukturom radnika isplaćuju nezarađeni dohodak, radi smirivanja poremećenih međuljudskih odnosa u kolektivu.

Umro je Vasilije Mah, poslednji živi rudar koji se zaposlio u vreme početka rada rudnika.

U petak 13.oktobra, lokalni list "Kolektiv" je objavio članak o zagađivanju prirode u Borskoj opštini.

U jami i dalje radi 159 radnika za koje je utvrđeno da su oboleli od silikoze.

Za čuvene "Skupljače perja" Aleksandra Petrovića, tražila se karta više, a sa još čuvenijeg "Sedmog pečata"

Ingmara Bergmana, većina publike je napustila bioskopsku salu pre kraja projekcije.

Roba iz Italije se masovno švercuje, pa narodna milicija ulaže ogromne napore da spreči to društveno zlo.

Slavila se pedesetogodišnjica velike Oktobarske revolucije.

Kao i svi istinski revolucionari, Če Guevara je u nedođijama Bolivije dao život za svoja uzvišena stremjenja i ideale i tako postao najprodavaniji poster u istoriji.

1968

Krenuli smo u peti razred. Za predavanje svakog predmeta je bio zadužen drugi nastavnik, a važnost predmeta se određivala prema tome koji nastavnik koliko tuče decu. Zbog toga je u našoj školi, najvažniji predmet bilo Opšte-tehničko obrazovanje, koje je predavala matora veštica Luda Rada. Bila je strah i trepet. Na katedri je uvek imala lenjir ili prut sa kojima se nizmienično igrala ili udarala decu iz sedećeg stava, a ako bi ustala, onda je nas muškarce šamarala a devojčice vukla za kosu i uši. Konstantno i sadistički.

Pravili smo stalažu za saksiju koja se sastojala od dva identična dela u obliku polovine javorovog lista, koje je onda trebalo spojiti ekserčićima pod pravim uglom, a u sredini je bio mali stalak na koji će se staviti ta saksija. Sva tri dela je trebalo izrezati od table šper-ploče, tankim testericama koje su brzo i lako pucale, pa je stalno trebalo kupovati nove. Ekserčiće je trebalo ukucati u prethodno izbušene rupice na jedan od lisnatih delova, ali sam ih ja izbušio na oba dela i spojio stalažu. Nepotrebne rupice su se jasno videle.

Ništa ne sluteći odneo sam joj rad na pregled i kada je videla šta sam uradio, upitala me besno, pokazujući na suvišne rupice:

- Zašto si izbušio obe stranice, klipane jedan?! - Pružila mi je policu i kad sam joj prišao dovoljno blizu, tako me je s' njom tresnula po glavi da mi se sve zavrtele, a moj rad se razleteo po učionici.

- Pravi drugu, vucibatino jedna! - razdrala se histerično kao da je smak sveta.

Još gora stvar me je čekala kod kuće. Tamo sam morao od keva da tražim novac za novu ploču i nove testerice, zbog čega je keva momentalno pobesnela:

- Isti si otac, ništa ne uradiš pravilno, opet da ti kupujem to isto?! Zar ne znaš koliko to košta, zašto jednom to ne napraviš kako treba..?

- Šta je problem, šta ne valja? - upitao je Sande, prečuvši kevin komentar. Pokazao sam mu razbucanu policu iz koje su virili iskrivljeni ekseri.

- Daj ovamo da vidim - rekao je.

- Otac će ti to napravi kad na vrbi rodi grožđe. Taj ne zna vola u dupe da ubode, slepac jedan, - raspalila je keva po Sandi - nek' ti on da pare za šper-ploču i testerice, ako ima.. - nije prestajala, ljubomorna valjda zbog iznenadne iskre u mojim očima, jer se neko u toj kući ponudio da mi nešto pomogne.

Sande je lagano otišao do špajza i izneo kesu sa gitom koji je koristio za nameštanje stakala razbijenih prilikom šenlučenja. Napravio je nekoliko kuglica i dao mi da sa njima zapušim suvišne rupice.

- Ostavi sad da se git dobro osuši. Jel treba to da se ofarba? - upitao me.

- Daj mu onu farbu što kupuješ već dve godine da ofarbaš prozore - mrmljala je keva, sada već poluglasno.

Pogledao ju je bezvoljno. Ponovo je ustao, vratio kesu sa prahom u špajz i vratio se sa malom staklenom teglom u kojoj je bilo bronzane boje.

- Obuci se i idi napolje malo da se igraš, završićemo kad se vratiš - reče.

Ostao sam napolju do mraka i kad sam ušao u kuću, čale je već hrkao u krevetu, a keva je peglala veš na delu trpezarijskog stola bližem šporetu. Prestala je još ranije da stavlja žar iz šporeta u peglu, jer se događalo da iskra izleti iz spremišta za žar i probuši tkaninu. Sada je samo stavljala peglu na plotnu šporeta da se zagreje.

Pronašao sam svoju policu na stalku pored rešoa. Bila je izglačana na delovima gde je bilo gita i zakućana nešto većim ekserima, čvrsta da čvršća ne može biti.

- Uzmi jednu krpicu i ofarбай to, samo stavi novine preko mušeme. Ako prospeš farbu, razbiću ti tu policu o glavu, barem tebe mogu da olešim, kad ne mogu ovu

mrcinu - dirigovala je Ranka, besna valjda što postoji.

Pogledao sam je i utvrdio da ima fizičkih sličnosti sa Ludom Radom, samo je bila znatno niža rastom. Stavio sam novine preko mušeme. Na svakoj stranici je pisalo o Čehoslovačkoj, kojoj su se desili ruski tenkovi. Farbanje mi nije išlo dobro ni tada ni ikada u životu. Samo sam dobro ofarbao prste, ali polica je ostala mestimično ofarbana iako sam utrošio više od polovine boje iz tegle.

- Dosta si se mazao, trebaće nam ta farba i za nešto drugo. Peri ruke, večeraj i na spavanje - naredila je keva nakon što je sklonila opeglani veš.

- I baci te novine u vatru, neću stalno da idem za tobom i čistim, nisi mala beba, ne moram i tebe da služim, ako sam robinja ovom drkadžiji...

Ruski tenk je počeo da gori, pogodio sam ga moćnom protiv-tenkovskom raketom iz mog mlaznog lovca, onda sam napravio krug da se vratim i mitraljezom dokrajčim preživjele članove posade tenka. Nije bilo potrebe, nije bilo preživjelih.

- Ubaci više te novine, jel' oćeš da izgoriš ruke, i zatvaraj taj šporet, pogušičeš nas. Gospode Bože, ima li te, zar nije dosta što trpim jednog ludaka? - čuo sam kevin lelek.

Moj oklop je izdržao tešku protiv-avionsku paljbu sa zemlje. Ništa mi ne možete. Ubrzo sam se pretvorio u tačku na horizontu.

Ujutro je polica bila pored kuhinjskog lavaboa. Nestalo je neofarbanih mesta. Teglica sa bronzom je bila prazna.

Luda Rada nas je prozivala i svi smo morali da joj donesemo rad do katedre. Neke radove je ocenjivala, a neke je lakim pokretima ruke lomila na sastavne delove, šamarala decu čiji radovi nisu bili dobri i upisivala im jedinice u dnevnik. Nekoj Slavki, visokoj mirnoj plavokosoj devojčici je rekla:

- Šta je ovo, jesam li vam tako rekla da farbate, dođi, vidi ovo! - Kad joj se devojčica približila šćepala ju je za kosu i cimnula iz sve snage, a Slavka je, onako krhka i

mršava, izgubila ravnotežu i udarila glavom o katedru. Plakala je a uskoro joj je iz nosa potekla krv.

Znao sam da sam na redu nakon Jakimovskog, srce mi je tuklo sto na sat.

- Janevski, ajde to brže, Slavka, idi operi taj nos, još ćeš reći da sam ti ga ja razbila, a, šta si rekla, brže malo, nemam ceo dan za vaše gluposti!

Dao sam joj policu i instiktivno ustuknuo jedan korak. Lupnula je ovlaš o katedru.

- Ko ti je pravio policu?

Ustuknuo sam još jedan korak.

- Niko, sam...ja sam...

- Nemoj da me lažeš, nisam ja od juče! - dreknula je besno.

Nisam više imao kud nazad, došao sam do klupe, spreman da pobegnem iz učionice, ako ustane i ustremi se na mene. Bio sam dobar u bežanju od ludaka. Nije mi bilo premca u celom kraju.

- Kakve si ovo eksere koristio? - uperila je prst u glavu eksera. Možda je očekivala da priđem da zagledam taj esker, ali nije bilo šanse da me po drugi put izradi na istu foru. Čutao sam i nisam joj prilazio.

- Moj otac, dao mi je fa...bronzu, bronzanu farbu, samo farbu - mucao sam.

- Pozdravi oca i kaži mu da nije nikakav majstor, tri minus, ajd' beži,.. Janković! - Odgurnula je moju policu, ali sam bio predaleko da je dohvatim pre nego što je pala sa katedre na beton radionice. Nije se razbila.

Te godine je Luda Rada penzionisana. Zamenio ju je Gile Miš.

Bio je njena muška verzija, samo znatno niži rastom.

Likovno vaspitanje su predavali Mile Dronjak, omaleni flegmatični alkos, sa lepim brčićima kakvi se mogu videti kod francuskih slikara, i Šibaković, zvani Šiba, ćutljiv i stalozhen tip oko kojeg se širio led ledeni, gde god da se pojavio.

Kod Mileta su deca radila šta hoće i dobijala dobre ocene, ali su oni kojima je predavao Šiba odlazili u učionicu na svoj drugi najvažniji predmet.

On nije tako često ili bez ikakvog razloga kažnjavao

decu kao nastavnici OTO-a, ali su od njegovih šamara obrazi brideli po nedelju dana. Uvek je govorio tiho i njegov se šapat čuo do zadnje klupe, jer je u učionici bio potpuni muk.

Mene nije udario nikada, čak je uložio nekakav napor da mi pojasni kako da upotrebljavam boju i četkicu, ali je sve bilo uzalud. Svaki moj akvarel se do kraja pretvarao u brljotinu, prljavu i neprepoznatljivih oblika i tematike.

Što ne biva - ne biva.

Matematiku, koja je bila tradicionalno najteži predmet, predavao nam je Buda Patos, nasmejan, smiren i šarmantan tip iz Šumadije. Brzo ga je po dolasku u Bor sustigao glas da je tu premešten zbog švaleracije na prethodnom poslu. Predavao je razložno, jasnim jezikom i uz pomoć lakih i očiglednih primera, većito sa cigaretom u kraju usana. Polovini razreda ništa od toga nije vredelo- apstraktnost matematičkih pojmova je za tu polovinu dece jednostavno bila nemoguća misija. Na kraju godine je davao jedinice samo onima koji su već imali po nekoliko kečeva i iz drugih predmeta, te bi svakako ponavljali razred.

Imao je "Zastavu 1300" s' kojom nas je vozio na regionalna i republička takmičenja iz matematike. Tada je zaboravljao da ima decu u kolima i glasno psovao druge vozače, pa bi nam se posle izvinjavao. Obavezno je trubio ako bi video dobru ribu. Neke bi pogledale u pravcu kola, ali bi većina samo ubrzala korak, a Buda bi se zadovoljno nakezio. Bio je istinski šmeker.

Naredne godine je Spajke stigao do saveznog takmičenja mladih matematičara i bio je drugi u SFRJ.

U intervju-u za novine je rekao da će, kad poraste, da bude arhitekta.

Za iste količine bakra mora da se iskopa sve više osiromašene rude.

Čitav grad je izašao na ulice da dočeka kolonu novih

kipera marke "Dart". Mileli su polako po sveže prekopanim ulicama, ispod kojih je postavljena infrastruktura za nove fabrike i planiranu gradnju od skoro 1000 stanova godišnje.

Na poslednje putovanje je ispraćen voz "Ćira", kojeg je zamenila pruga normalnog koloseka.

Građani opštine Bor imaju najveći prosečni prihod u SFRJ.

Društveno-političke organizacije grada su jedinstvene u oštroj osudi demonstracija beogradskih studenata, a svi radnici Basena su jednodušni u osudi okupacije Čehoslovačke.

Mlade i vredne čeka crvena knjižica, čak iako je ne traže.

RFK "Bor" igra u finalu Kupa Maršala Tita, a kao najbolji tim Istočne grupe druge lige, postaje i prvotigaš. U toj ligi će se stalno boriti za opstanak.

1969

Da prekratim dane, igrao sam ponekad šah protiv penzionera u parku. Zvali smo ih jednostavno "Bosanci" jer je većina bila iz Bosne, a oni nas omladinci. Imali su čudan, lep i pravilan izgovor srpskog jezika i neobičan smisao za šalu. Naime, šalili su se na svoj račun, ali i na račun prolaznica sa korpama punim namirnica, poštara, mladih parova koji su se ljubakali na susednim klupama i na račun svega što bi im moglo biti povod za "šegu", ali su to radili tako da se gotovo niko nikada nije ljutio.

U tome je prednjačio neki Radovan koji nije prestajao da odvaljuje fazone.

Za vreme partije šaha, kibiceri i igrači su glasno komentarisali i sugerisali poteze gotovo vičući:

- Uzmi mu kraljicu, budalo, napadam ti konja, guraj tog pešaka, ne moš' ti ništa i sl.

Dobacivanja kibicera su maltene bila jednako važna kao i potezi na tabli.

Tog prepodneva je malo falilo da se, po ko zna koji put, potučem sa Draganom Šmekerom. Bio je malo stariji i tada nešto krupniji od mene, ali sam ga redovno marisao, jer je bio anti-talenat za tuču. Znao je samo da laje i verbalno izaziva ljude oko sebe, bez nekog vidljivog razloga i potrebe. Onda bi, pet minuta kasnije, došao kao verno kuče i molećivo tražio cigaru, kao da ništa nije bilo. Nije imao nikakvu ideju o odgovornosti za svoje reči i postupke. Nisam ga voleo, mada on, istini za volju, nije davao nekakav žešći po-vod da ga iko mrzi.

Kad smo započeli partiju, jedan od Bosanaca zvani Meho reče onako, sebi u bradu:

- Dobro si učinio malopre što se nisi potuk'o, treba znati odbraniti drugog od sebe. Mlogo se nerviraš za svoje godine.

Otvorio sam damin gambit i pomislio: "Igraj tu i ne seri". Obojica smo se nasmejali, jer se jedan od pensionera, na klupi u produžetku, zacenio od kašlja, na šta je Radovan odmah prokomentarisao:

- Nije ti žena skoro kuvala čaj od picinih dlaka, umrećeš bolan ne bio.

Kako li mu je sve to padalo na pamet?

- Jes', jes', moj omladinac - nastavio je Meho poluglasno - dok sam radio, imali smo mi te partijske sastanke i konferenc'je, i šta ti ja znam, i uvek se to završavalo nekom krit'kom i samokrit'kom, tako se to zvalo, kad si mog'o da raspališ po drugačijima od sebe. Ja ću da napravim rokadu.

- E, viš, kad bi opaučilo po meni, ja se nikad nisam branijo, nego ti ja na ono nji'ovo još i dodavam. Oni kažu: drug Meho se napio, a ja ka'em- jes, i ne samo tad već i lanjske godine jedared, i sve tako. Ne moš ti š'njima, sve su to školovani ljudi, koji znadu da pričaju. Nije bilo dobro braniti se,.. šeh, napadam ti kraljicu.., jer ih to razljuti, pa ćeš proć' još grđe, jer se onda ljudi na tvoj račun počnu sprdat', rugat' i zbijat' šale, e tek od toga se ne moš odbraniti,.. ode ti top.

Naišao je Đuro i Radovan ga pozdravi sa:

- Ćes Đuka, jebala te muka?

Na to bi Đuro redovno odgovarao:

- Eee.. moj jarane, kad je muka đe si Đuka, kad jebete Đuku ne zovete.

- Eto, viš tog Radovana. Taj ti nikad niš' nije radio, - nastavi Meho - ali su ga svi šćeli u svom društvu. Nije taj budala, moj omladinac. On se znao dodvorit' sve jednom poslovođi, a svakog je izvrg'o svakojakom ruglu. Kako mu se koja negativna karakterist'ka priljepi, on se sve više pravi budala. Svak' tolerše simpatične neradnike i smenske lude, a plate male, nije ko danas, trebalo je ljudi, pa su i ludaci bili na ceni.

Veoma dobro sam znao da od uvreda, a pogotovu od uvredljivih šala, nema odbrane. Nisam obraćao mnogo pažnje na Mehine reči, ali sam ubrzo, onako više iz znatiželje, počeo da primenjujem njegov savet, na komentare vezane za cvikere. Ako bih tokom igre na male golove promašio loptu, na grdnju i uvrede bih uzvratio da vidim dve lopte i da sam šutnuo pogrešnu, pravio sam se da ne mogu da pročitam ili bih pogrešno pročitao krupna slova naslova filma na bioskopskom plakatu ili bih se pravio da ne vidim nekog ko je bio samo na nekoliko koraka od nas. Smejali su mi se i uživali u svojoj superiornosti, ali im je svako dalje smišljanje pakosnih komentara na moj račun, postajalo nekako izlišno, kad sam ja već to učinio samom sebi.

U odsustvu željenog efekta da me iznerviraju ili osramote, te da kod mene izazovu nekakvu emotivnu reakciju, što je prevashodni cilj dečije zlobe- uvrede i omalovažavanja su gubili svaki smisao.

Često bi Bosancima, na klupama u parku, prišao i Ljuba Jovanović, legendarni udarnik, koji je između 1948. i 1951. odradio dva petogodišnja plana, puneći istovremeno dve, a ponekad i tri topioničke peći na anglomeraciji. Kao za Aliju Sirotanovića, legendarnog kopača uglja iz rudnika Breza, za koga je napravljena specijalno velika lopata zvana "Sirotanovička", za Ljubu Jovanovića je isto tako bila napravljena jedna uvećana lopata.

Verovatno se zvala "Ljubinka".

U obaranju rekorda proizvodnje jedini takmac mu je bio jamski bušač Međed Useinović. Njihovi su dvoboji ušli u legendu. Redovno su ih posećivale ekipe "Film-skih novosti" da ih snime prilikom poseta drugova u kožnim mantilima, koji su im čestitali na radnim poredama i dodeljivali razno ordenje zbog uspešnog promovisanja komunističkog ideala- življenja da bi se radilo.

Ostali smrtnici su radili da bi živeli.

Prilazio bi lagano klupi tiho kašljući. Mršav, bled i ispijen, palio je cigarete jednu za drugom. Ono što mu je ostalo od pluća nije podnosilo čist vazduh.

Previše kiseonika bi ga ubilo.

U parku sam naučio još jednu važnu lekciju. Došlo je vreme da se sa tekućih, pređe na ženska pitanja.

Kako maznuti ribu, za mene je naravno bila velika misterija. Tada sam činio prve korake na putu razvoja sopstvene teorije i prakse zvane ljubavni život.

Za početak sam studiozno posmatrao lokalne gitariste i pevače, koje je bio glas da su smrt za pičke. Pevali bi neku tugovanku i kada bi došli na red stihovi u fazonu:

“...ja ne znam za sebe, ti znaš da te volim,
ne mogu bez tebe, nemoj da te molim...”

zakovali bi žensku dugim pogledom punim jeftine čežnje. Unutrašnji delovi obrva se podižu, a u očima teška tuga, otprilike kao prase koje sere. Ako bi ženska tom prilikom trepnula i pogledala u zemlju, stvar je bila gotova. Predala bi se takoreći bez borbe. Ali, ako bi izdržala njegov pogled i ostala prisebna, na tom slučaju je moralo još da se poradi.

Urokavanje je izraz kojim se obično označavala teška pijanka, ali sam ja odlučio da tako nazovem nešto sasvim drugo. Ja sam urokavanjem nazvao završni momenat u večnoj borbi da se overi neka riba, kada se ona opusti i više ne pruža otpor muškim nastojanjima da joj se dopadne, i time odškrine kapiju na stazi koja vodi do njenog srca.

Ideju za taj izraz mi je dao Lepi Cane koji je overavao ženske svojim izgledom, jer nadimak Lepi se ne dobija tek onako.

On bi prilazio devojkama i pitao ih jedno od dva naoko glupa pitanja: “gde si bila doveče?” ili “gde si pošla s’ urokljive oči?” Od tog momenta nadalje, konverzacija je mogla ići u svim mogućim pravcima ili bi se već tu završila, ali - on je tako počinjao.

Da bi se urokavanje desilo, muškarac mora prvo na sebe da privuče pažnju, rečju, da bude frajer. Nekim srećnicima je za to dovoljan njihov bogomdan izgled ili harizma, ali većina smrtnika mora da radi na tome.

Neki hodaju raširenih ruku, jer su kao mnogo jaki, drugi se šišaju na opasno i tetoviraju slike po telu, obavezni rekviziti su i cigareta, čačkalica, žvaka, slamka ili grančica u ustima, a oni najviše sjebani u životu koriste pištaljke, frule, megafone, mikrofone i novčanike da namame svoj ženski plen.

Problem je što su to mahom ponašanja i radnje sračunate s' tim da se sakrije ono što čovek stvarno jeste. Jer, sa retkim izuzecima, većina pokušaja da budeš ono što nisi su često i brzo ofirani i okarakterisani kao pederisanje, gluma, proseravanje, foliranje, lažnjak i provala.

Daleko efektivniji način da se privuče pažnja neke žene je- veština. One se prosto lepe na harmonikaše, fudbalere, pevače, dobre plesače, glumce, toreadore, vozače bolida i sl. Još ako su ovi i dobro unovčili svoju veštinu- izgled, pamet i godine nisu važni. Njima je dovoljno da se ribi samouvereno obrate i zagledaju joj se pravo u oči i ako ona pomalo stidljivo spusti pogled, stvar je gotova.

Urokana je.

Sve sam shvatio. Prosto k'o pasulj.

Doduše, morao sam da rešim nekoliko manjih problema: prvo, nisam bio neki frajer, drugo, nisam bio talentovan u meri da postanem dobar muzičar ili sportista, a o lovi i da ne pričamo. Bilo je očigledno da treba da osmislim i razvijem svoj sopstveni sistem kako da priđem ribi, kako na sebe da skrenem njenu pažnju i konačno, kako da steknem samopouzdanje i čvrst pogled neophodan za urokavanje.

Neka rešenja su se prirodno nametala. U disku i na igranci, neophodna veština je bila plesanje i u tome sam bez većih teškoća svakog vikenda vidno napredovao. Bira sam svaku ribu za igru, korpe nisam brojao. Ples je ponekad znao obaviti pola posla za urokavanje.

Sa pričom je išlo mnogo teže. Dobra žvaka može lako da se nauči, jer je sadržaj priče manje više uvek isti- sve žene žele da čuju iste stvari: kompliment, izraz tvoje naklonosti jer je zbog nečeg drugačija i posebna,

kao i dokaz da ti može verovati i da će, ako treba, moći na tebe da se osloni kad zatreba.

Samo, problem je u prezentaciji, tj. kako to reći. Ako se potrudiš da budeš duhovit i originalan, često ispadaš neozbiljan ili ti naročito priglupe ribe kažu da pričaš previše gluposti. Ako si ćutljiv, rizikuješ da se ugasi komunikacija, a bez nje nema urokavanja. Ako zboriš dugo i previše pametno, budeš dosadan. Ribama je uvek bilo lako da udvarača brzo i nepravedno okarakterišu i svrstaju ga u neki stereotip koji upravo ne podnose.

Zato je najbolje da se zbuni protivnik, kada u prilazu ima od svega pomalo, kao u sarmi, ali kako odrediti mere da ničeg ne bude previše ili premalo? E, to se nauči iskustvom, ali ni ono nije nikakva garancija uspeha, pa smo često primorani da za kratko vreme probamo više strategija, da bi otkrili koja će biti najdelotvornija kod te ženske.

To je kao muzika, mislio sam, svi je vole, ali svaka riba ima svoju omiljenu pesmu koju bi da čuje.

U praksi, neuspesi i frustracije su se ređali jedan za drugim, a od moje gomile primljenih korpi jedno prosečno domaćinstvo je moglo da se greje cele zime, ali nisam odustajao. Glavu gore i u boj, govorio sam samom sebi, još nije sazidana neosvojiva tvrđava, svaka ima tajni prolaz i slabu tačku.

Budi majstor pa ih pronađi.

Planira se proizvodnja 100.000 tona bakra, a u gradu živi 28.000 stanovnika.

Pisanja beogradske štampe o Boru se demantuju člancima u lokalnim listovima.

Radnike kažnjavaju disciplinske komisije, a loši direktori se smenjuju na lični zahtev iz zdravstvenih razloga.

Crni talas je zamenio crveni. "Bitka na Neretvi" je glavni hit. Titov lik u filmu govori odličan engleski jezik, jer ga igra Ričard Barton. Sa srpsko- hrvatskim i dalje kuburi.

1970

Prosečna zarada u opštini je bila najveća u SFRJ.

Ljudi u Boru su definitivno imali para.

Još sredinom šezdesetih "Komunist" je pisao o široko rasprostranjenom pojavu kockanja u gradu. Običan svet je igrao za siću, dok su velike partije bile rezervisane za lokalnog ortopeda, novoobogaćene privatnike i fudbalere.

Igrali su se ajnc i barbut, ali je svoje mesto ka vrhu piramide popularnosti kartaških igara nezaustavljivo krčio poker- tipično američka igra u kojoj dobijaju samo agresivni, za koje je teško proceniti kada blefiraju. Čekalice, oprezni i oni koji samo nemo prate šta se događa za stolom, ponekad dobiju ili uspešno plate kartu, ali na kraju uvek ostanu bez para. To je igra koja igrače uvek jednako iscrpi, izmoždi i isprazni, mentalno i finansijski.

Dobio ili izgubio, osećaj je isti. Kockarska groznica i vrtoglavica, praćene ubrzanim lupanjem srca i zujanjem u glavi koje igrači doživljavaju tokom i na kraju partije je stanje koje je po svom intenzitetu najbliže orgazmu.

Svoju magičnu popularnost ta igra prvenstveno duže okolini što je tako bliska stvarnom životu. Ne igra se protiv mašine ili kazina oličenog u krupijeu, već protiv drugog čoveka, koji ima potpuno isti cilj kao i ti, i samo će jedna okolnost, jedna, ma kako naizgled beznačajna karta iz špila, na kraju odlučiti pobednika koji nosi sve.

Ako dobiješ dobre karte na početku deljenja, to ne znači i da ćeš do kraja dobiti tu ruku. Pa i kada imaš najjače karte, to ne znači i da ćeš uzeti velike pare, jer drugi igrači mogu brzo da odustanu i tada ostaješ krat-

kih rukava.

Postoji u pokeru nešto čega nema ni u jednoj drugoj igri. To je mogućnost blefiranja, kada uzmeš pot, iako imaš slabe ili nikakve karte.

Čista prevara.

Svaki ulog je novi izazov protivniku i svako deljenje je šansa da uzmeš ili izgubiš sve.

Surovo.

Najvažnije je da se tokom igre protivnicima ne dopusti da prouče tvoj način igre, kao i da ti, što je moguće pre, uspeš da "pročitaš" protivnike, njihove pokrete, poglede, način uloga, vibracije u glasu, igranje s' parama, položaj tela i sve ono što ti može pomoći da što bolje proceniš šta stvarno imaju u rukama. Ali, opet, ni to nije nikakva garancija dobitka jer, kao i u stvarnom životu, garancije da će se nešto odigrati upravo onako kako ti želiš - nikada nema.

U deljenju sa velikim ulozima često samo finesa, samo jedna karta, anulira sve procene i zakone verovatnoće. Jer, kao i u životu, za sve treba imati i malo sreće. A sreća je samo na kraju.

Radovanje unapred i u toku partije po pravilu se završava razočarenjem zbog gubitka. Samo pobednik na kraju nosi sve, ali dok se to ne dogodi svi imaju šansu. Čak i rođeni gubitnici.

- Šta si?

- Šta si ti? Ja sam platio.

Važan deo pobede u jednom deljenju u pokeru je objavljivanje protivniku da je slabiji, izjavama poput: "slab si za mene, nemaš pojma, baci se u govna i sl." Takođe je važno da on prvi pokaže svoje karte ukoliko je platio traženi ulog, a ti si blefirao, tako da on ne zna da li imaš dobre karte u rukama ili ne.

Vremenom se polako oformila grupa od nas petorice-šestorice najzagriženijih koji smo kockali i leti i zimi, i danju i noću. Znali smo otići, po čiči zimi i snegu do kolena, čak na Četvrti kilometar, ako smo znali da tamo može da se odigra partija bez upadanja roditelja ili drugih ometanja. Igrali smo pre i posle škole, ponekad

i na velikim odmorima.

Nismo imali pojma koliko smo se navukli.

Leti smo igrali po parkovima i na stadionu za male sportove, ali je to bivalo sve opasnije jer su nas pozornici, pa i čitave patrole milicije, često locirali i jurili, ne da bi sprečili kockanje, već da bi maznuli lovu sa kojom smo igrali.

Karta je "htela" Lajka Fakira te godine. Imao je u džepu od košulje debeo svažanj hiljadarki, ali ih namerno nikada nije brojao, da ga ne bi tukao maler. Igrao je tada slobodno, mogao je da plaća uloge i ulaže velike sume, bez straha da će ostati bez para, jer niko od nas nije imao ni približno toliko para kao on. Dobici su mu postali uobičajena stvar, pa se previše opustio.

Dok je igrao za neku siću na stepeništu stadiona za male sportove, Milan pozornik mu je prišao s' leđa, uhvatio ga za kragnu od košulje, a nogom stao na karte i novac na betonu. Sve se odigralo munjevito. Lajko je instiktivno krenuo da beži niz stepenište, ali ga je milicioner drugom rukom ščepao za džep sa parama. Tačno je znao gde je ono što traži. Lajko se iskobeljao i već je bio u podnožju stepeništa, kada je shvatio da je deo košulje sa parama ostao u Milanovoj ruci.

- Daj mi moju košulju - rekao je osorno, gužvujući nekoliko karata od zadnjeg deljenja u stisnutoj šaci.

- Dođi da je uzmeš - odgovorio je milicajac i mirno čučnuo da skupi sa betona preostali novac i karte.

- To je moja košulja, nemaš pravo.. - produžio je Vlajko, ali već sa manje sigurnosti u glasu.

- Kažem ti čovečanski da dođeš ovamo, pa ću ti je vratim - nije gubio prisebnost pozornik, dok je mirno vadio debeo štos hiljadarki iz džepa od košulje i tutnuo ga u džep od pantalona. Onda mu je dobacio patrljak od košulje i bezvoljno krenuo niz stepenište, da ga kao hvata, ali je odustao čim je Lajko počeo da beži. Znao je da ne može da ga stigne, a u džepu je već imao ono što je želeo. Mirno je odšetao sa stadiona, kao da se ništa nije desilo.

Lajko je posle čitavu stvar prokomentarisao na svoj originalno duhovit način:

- Kako došlo, tako i otišlo.

Imao je puno dobrih bisera: "Najveći majstor je muva", govorio je, "jedino ona može da se posere na plafon" ili "Da je kuća dobra i pas bi je imao; Banče po banče pa trabanče"...

Nikad ga nisam pitao jesu li njegovi ili ih je od nekoga čuo.

Tog istog popodneva, Lajko je ušao na teren gde smo igrali basket i povukao me na stranu:

- Daj mi sve pare što imaš, da očistim onog seljaka. Pokazao je očima prema mršavom momku od nekih dvadesetak godina, koji je stajao nedaleko od linije terena i povremeno gledao u našem pravcu.

- Već sam ga deljao, nema pojma, sve ću da ti vratim, da mi umre majka, sto posto - izdeklamovao je Lajko energično i samouvereno.

- Ne mogu, - rekoh - čekam da dođu Ćopa i Seki, već smo se dogovorili, s' čime ću ja da igram ako tebi dam sve pare?

- Daj mi molim te, - smekšao je i nastavio sada već molećivo - ako izgubim, dobijaš pare natrag do sutra, čale da mi umre.

- Važi, - rekoh bez daljeg premišljanja - ali 'oću i ja da igram.

- Ne možemo dvojica, nemaš tol'ko para, s' njim igram pet banke čip, on misli da sam pun love, ako smo dvojica, začas će da nas istapira. Moram samo ja da igram reče brzo.

Dao sam mu kintu i pošao za njima da vidim šta će biti sa mojom investicijom. Otišli smo ispod istočne tribine fudbalskog stadiona, gde je u toku bio popodnevni trening fudbalera, koji je pratilo stotinak ljudi na zapadnoj tribini. Onaj momak je imao kukast nos i otezao je kada govori.

Nikad ga nisam video ni pre ni posle toga.

Lajku je išlo traljavo, morao je da igra oprezno jer nije imao mnogo para, ali ih je ovaj drugi imao sasvim dovoljno i njegova se gomila polako uvećavala. U tom se pojavio Žika Banda. Pričalo se da je već igrao neke

velike partije i bilo je čudno da se pridružio nama, koji smo za njega bili još takoreći klinci. Bio je nešto viši od metar i devedeset i jak k'o zemlja. Pomislio sam da su se njih dvojica već dogovorili da se Žika pojavi kasnije i da onda igraju u talu protiv onog momka, ali onda Lajko ne bi morao od mene da traži lovu.

- Kako si nas pronaš'o? - upitao ga je.

- Video sam dim od cigara s' druge strane - reče - jel' mogu i ja da se učipim? - Žiki se nije moglo reći ne. Već u trećem deljenju je povisio ulog, a onaj momak je imao dobre karte i zvao je "pot".

- Imaš - reče Žika i levom rukom je počeo da uzima lovu, naslaganu ispred mršavog nosonje.

- Šta t..? - stigao je samo da izusti nosati, obema rukama pokušavajući da zaštiti svoje pare, kada ga je Žika strefio desnicom. Jadnik se samo otkotrljao u stranu. Lajko je počeo da grabi preostale pare, a Žika je dohvatio onog momka, koji je malo došao sebi i pokušao da pobjegne. Udarao ga je i dalje besomučno i nepotrebno, jer ovaj nije pružao nikakav otpor.

- Lajko, skinu mu sat, - povikao je Žika zapovednički - i 'vataj cvikeraša!

Zaždio sam prema malom stadionu koliko me noge nose. Ne bi me stig'o ni Karl Luis. Uskoro se pojavio Lajko. Strpao sam brzo u džep pare koje mi je dao, bojeći se da će neko to da vidi.

- Što si se usr'o? - reče - Žika nije znao da si ti sa mnom, nećemo mi tebe - kaza mi pomirljivo.

Strašno me utešio.

- Nemoj da si negde nekome pisnuo za ono, jebaćemo ti majku! - reče i mirno odšeta prema Bebi i Miti.

- Neću... - promucah, tražeći šibicu da zapalim cigaretu. Šibica mi je verovatno ostala tamo ispod tribina stadiona, pa sam pošao mahinalno za njim. Kad sam im prišao da zapalim cigaretu, Lajko je već uveliko i do detalja prepričavao Miti i Bebi ono za šta mi je upravo rekao da ne smem nikome da pričam.

Ništa nisam shvatao.

Naučio sam doduše da Žika i njemu slični nikada ne gube od slabijih. Ako nije imao bolje karte, naprosto bi

ih premlatio i uzeo im sve što imaju vredno.

Koncept da i tako može da se dobije na kartama mi se učinio razumnim, pa sam u par navrata oteo kintu od slabijih ako me nije išla karta, a igrao sam u talu sa Pepijem, koji o pokeru nije znao puno, ali je bio jak i nije prezao da se pošorka. Međutim takva se stvar vrlo brzo raščuje i uskoro više niko od ljudi koje sam znao nije hteo da igra protiv mene ili Pepija.

Moja se kockarska karijera završila neslavno i na svu sreću brzo, a kocku je zamenila najveća ljubav moje generacije, ljubav koja me nikada neće napustiti.

Bila je to košarka.

Gradi se novi, 150 metara visok dimnjak topioničke peći, pa se građani upozoravaju da mogu očekivati povremene nalete čistog vazduha.

Đuru, Mehu i ostale, zamenili su u parku neki novi penzioneri koji su tek napunili pedesetu. Vreme udarništva je nemilosrdno ubiralo svoj danak.

Bilo je para u izobilju, ali nikome nije pala na pamet ideja izgradnje staračkog doma u gradu ili okolini. Rudari i topioničari ne dožive duboku starost.

Otvoren je moderni tržišni centar sa pokrivenom pijacom.

Tito dovodi u Bor predsednika Zambije Kaundu, da nas razgleda.

Na dan oslobođenja, svečano se po prvi put oglasio Radio Bor.

1971

U septembru, na kraju školskog raspusta, sretali smo se i isčuđivali koliko su oni drugi narasli za dva meseca, ako se nismo u međuvremenu viđali.

Tog leta je bio moj red za odrastanje.

Početakom šezdesetih, rudnik je u Vodicama kod Šibenika kupio veliku jednospratnu zgradu, na tristotinak metara od mora i adaptirao je u odmaralište za decu iz Bora. To se jednostavno zvalo Borsko letovališće. Oko zgrade je bila gvozdена ograda na stubovima od kamena, a dvorište je bilo betonirano i služilo je za okupljanja pred odlazak na plažu i za večernje igranke uz muziku s' gramofona, dok je nadkriveni deo dvorišta bila velika trpezarija sa uzduž poređanim stolovima.

Odlasci u Vodice bi otpočinjali sa jutarnjom vožnjom u dva autobusa do Beograda. Oko podneva smo sedali u jedan rezervisani vagon voza za Šibenik, odakle smo sledećeg jutra, ponovo autobusima, prevoženi do letovalista.

Te noći u vozu je, nakon učestalih pretnji i vike nastavnika, propraćenih povremenim šamarima, konačno zavládala tišina i svetla u kupeima su bila pogašena. U našem kupeu je bila i Ruzica Balaći. Premestila se u čošak pored vrata, do mene, da bi se lakše branila od nasrtaja dvojice klinaca koji su je poznavali iz škole "Vuk Karadžić". Koristili su svaku šansu da je pipkaju zbog čega se ona jako nervirala. Kada je jedan od njih pokušao da je dohvati za sisu, preko mene, zakačio me je laktom po zubima. Opalio sam ga otvorenom šakom po licu i on se strovalio natrag u

ćošē pored prozora.

- Jebaću ti mater, kazaću te kod nastavnika Skrobonje! - zapretio je i ustao. Preprečio sam mu put nogom koju sam stavio na suprotno sedište. Gledao sam mirno ispred sebe. Znao sam da će biti dovoljno da samo budem opasno tih, ali ipak rekoḥ mirnim, grubim glasom:

- Slobodno, ako hoćeš da ti to bude zadnje.

- Skloni tu nogu da prođem, stvarno ću da te kaŹem - nastavio je.

Zamahnuo sam ponovo levicom kao da hoću da ga udarim, on je jeknuo iako ga nisam ni taknuo, seo na svoje mesto i ućutao se. Uskoro se samo ćulo ravnomerno kloparanje toćkova na šinama i udaranje vrata od klozeta na kraju hodnika.

Bili smo u zadnjem vagonu voza, pa smo morali samo sa jedne strane da pazimo da li će naići neki od nastavnika, dok smo pušili u dnu hodnika. Završio sam pljugu oko ponoći i vratio se u kupe. Dvojica nasrtljivaca su sada spavali u mreŹama za prtljag, neko je spavao na torbama na podu, a RuŹica je leŹala na mom sedištu. Videla me je i pridigla se da napravi mesta da sednem, a onda je bez pitanja stavila glavu u moje krilo. Gledao sam u tu kovrdŹavu i divlju grivu od njene kose koja se produŹavala u tanak vrat i gipko, mlado telo Źene na pomolu. Bila je godinu starija od mene i te jeseni je polazila u gimnaziju, a ja u osmi razred.

- Pokri me onom jaknom - zamolila me.

Pokrio sam je i leva ruka je ostala ispod jakne. U kupeu je ćkiljila ljubićasta noćna lampa, dok je voz kloparao kroz usnulu Bosnu. Poćeo sam lagano da joj milujem bedro i nogu, a kad sam došao do kraja suknje ruka se vraćala natrag, ali sada preko gole noge. KoŹa joj je bila glatka i neŹna, kao da nije imala mišiće. Ruka je stigla ispod gaćica, ali se RuŹica, uprkos mojem oćekivanju, nije opirala. Bio sam momentalno sluđen i zatećen. Nisam bio siguran šta treba dalje da radim kad mi je ovoliko dopušteno. Mirno se okrenula na leđa, malo me privukla sebi i poćeli smo tiho i strastveno da se ljubimo. Moji prsti su došli do boŹanstvene

meke svile i procepa između nogu. Malo ih je razmakla i tiho prostejala:

- Nemoj tako grubo...- Zналаčki mi je gurala jezik u usta a ja sam ga hvatao usnama i tražio ga svojim jezikom kada bi na trenutak nestao. Počeo sam da joj uvrćem gaćice na dole, malo se pridigla da to lakše i brže uradim. Obrazi su mi brideli, sve sam teže disao, a noge su mi se nekontrolisano trzale kao da sam želeo da spojim kolena. Kad mi se domali prst ponovo našao u ovlaženom delu, tiho je rekla:

- Taaako je doobroo...- Počela je da podiže bedra gore dole. Onda su ti pokreti postali sve sporiji, ali je njen dah postajao sve teži i glasniji. Istovremeno je pokušavala desnom rukom da poradi oko mog šlica, ali je to bila nemoguća misija, jer sam sedeo u poluzgrčenom položaju, a i njena glava je bila upravo tu. Još malo smo se mazili i njeno uzbuđenje kao da je počelo da splašnjava, a ja sam nekako bio zblanut i zadovoljan učinkom, jer nikada ranije mi nije bilo dopušteno da idem tako daleko u milovanju.

- Hajde da popušimo - rekla je i pridigla se, malo podigla gaćice i izašla u hodnik.

Pošao sam za njom i pokušavao da drhtavom rukom zapalim pljugu. Kad smo stigli do kraja vagona uzela je dim od mene i odmah me privukla sebi. Dohvatio sam je za guzove, gaćice su joj brzo pale do članaka i sada više nije bilo problema da mi otkopča šlic. Digao mi se do pupka. Čim ga je dotakla, mislio sam da ću svršiti. I moje pantalone su uskoro pale do članaka.

Gurao sam ga nasumice neznano kud, u nadi da će sam pronaći put, ali nisam uspeo nigde da ga uguram.

Povukla me ka toaletu i ja sam je pratio hodajući spuštenih pantalona kao pingvin. Kada smo zaključali vrata, okrenula mi je leđa, spustila je poklopac od klonje, izvukla levu nogu iz gaćica i digla je na poklopac, a desnom se rukom oslonila na mali umivaonik. Sagnula se napred, dohvatila ga je levom i usmerila ga u sebe.

Nisam odmah shvatio šta se to desilo, ali sam osetio da je nestao u omamljujuću vlažnost i toplinu, koju nisam nikada ranije osetio. Zadigao sam joj suknju da

se uverim da je sve to istina i on je zaista nestajao i pojavljivao se između guzova.

Stidne dlake su bile crne iako je bila plavuša.

Brzo sam svršio, ali sam nastavio sa guslanjem dok nije ispao od mlohavosti i njene vlažnosti. Ona se uspravila, navukla gaćice i izašla bez reči.

Ja sam još neko vreme stajao u klozetu omamljen i klecavih nogu. Onda je neko grunuo na poluotvorena vrata.

- Čekaj bre! - dreknuo sam. Navuk'o sam pantalone i otvorio vrata. Bio je to debeli Odal. Odvratna četvrtasta mrcina, pola čovek, pola buldog.

- Opet drkaš ćoravi? - iskezio se kao ker.

- Aha... - rekoh zagonentno.

Tek sam sledećeg dana na plaži video koliko ona dobro izgleda. Imala je glavu i grudi deteta, ali su kukovi bili kao u odrasle žene.

Te večeri smo izašli zajedno do obližnjeg igrališta za košarku.

Nisu nam smetali tvrda klupa i oštro kamenje.

Ja sam još jednom postavio svoj lični, a možda i svetski rekord u brzini svršavanja. Osam minuta kasnije izašao sam na popravni.

Bilo je moćno.

Uglavnom sam ćutao i pušio u pauzama između karanja, jer nisam ni imao bog zna šta da kažem, a čitava je stvar bila nekako samodovoljna. Što bi pričao kada dobijaš ono što želiš, bez potrebe da ribu moliš ili se trudiš da je na neki način impresioniraš i možda joj se eventualno dopadneš. Ja sam bio dečak koji je iznenađeno dobio najzanimljiviju igračku za muškarce, a ona je bila dobra riba, koja je želela da tako bude i tretirana.

Nisam se zaljubio, ali sam prema Ružici razvio osećaj velikog poštovanja.

Još jedanput smo otišli zajedno do grada, a onda je našla momka. On je bio lep, visok i naočit. Dolazio je po nju maksimalno namontiran i uredan. Imao je možda i svih osamnaest godina. Bili su lep par. Pitao sam se da li će i njemu biti prvi put s' njom.

Meštanin Boris Mutić mi je postao drugar, jer je jednako voleo košarku. Bacali smo u koš i igrali često sami, jedan protiv drugog, i po najvećoj žegi, a kada je bilo više ljudi, igrali bi smo protiv njih. Bio je nešto viši, ali daleko mršaviji od mene, uvek u istoj izbledelej majici bez rukava i sportskim gaćicama, jako preplanuo i izgledao bi kao da je bio neke druge rase, da nije imao svetlu kosu i plave oči. Igrao je basket bos po užarenom betonu. Nikada ga nisam video u obući. Nije se družio sa ostalim "dalmošima", koji su se nametljivo nabacivali devojkicama na plaži i na večernjim igrankama na koje su se sami pozivali.

Nikada ništa nije tražio, samo bi ponekad pojeo pola moje prepodnevnine užine.

To večer je sedeo u dvorištu sa nekolicinom dalmoša od kojih je najgrlatiji i najodvratniji bio neki Denis, koji je bezobrazno i drsko otimao cigare, užine i lovnu od manjih i slabijih od sebe. Ljigavi mali siledžija u povoju, večito u prljavom, belom dresu splitskog "Hajduk"-a.

Posle večere sam se obukao za odlazak u grad, sišao u dvorište i došao do klupe gde je Boris sedeo pored Denisa, kada su Goli, Boža i Laci bilder preteći krenuli u našem pravcu. Zastao sam začuđeno, ali su oni pored mene samo prošli i počeli da naizmenično udaraju i šutiraju Denisa siledžiju. Boris je ustao i počeo da ih gura, a ja sam mu se, iz ne znam kog razloga, pridružio. Goli je bio slabić a Boža folirant, i jedini koji mi se mogao suprotstaviti bio je Laci. Krenuo sam na nje-ga i odgurao ga u stranu, gde smo se kao nešto porvali, uzajamno se respektujući. Bio je već dobro nabrekao od bildovanja, ali nije imao muda za solidnu šorku koju bi mogao i da izgubi. On jeste nabacio nešto mišića bildovanjem, ali je dobro znao da ću se ja pošorkati sa bilo kime i to mu se nije dopadalo. Nema tegova za srčanost i neustrašivost.

Denis se nije pomerio s'mesta, samo je neprestao srao šta će sve da uradi napadačima. Bio je prebledeo i ispod levog oka mu se pojavljivala masnica. U tom se pojavio i neki od nastavnika i stvar se smirila.

Boris i ja smo onda krenuli i on je plivao od našeg odmarališta do njihove porodične kuće, koja je bila na pola puta između grada i letovališta, u drugom redu kuća do mora. Kad bi izašao iz vode, uzimao je majicu od mene, utrčavao unutra i izlazio u još mokrom šorcu i suvoj košulji.

Nikada me nije pozvao da uđem. Izašao je tada samo u šorcu i rekao da mora da se istušira i večera, pa ćemo se naći u gradu.

Otišao sam do pijace, malo gluvario, a onda svratio u mračnu konobu u centru i popio pola litre gustog belog sladunjavog vina zvanog "maraština". Bio sam u punoj formi. Laci je nabildovana pička- razmišljao sam.

Izašao sam da nađem Borisa ili neko društvo, ali, ama baš nikoga iz letovališta nije bilo. Pošao sam polako natrag, jer je davno prošlo devet sati.

Bilo je čudno da nikog nije bilo ni u, inače uvek punom, zabavnom parku pod šatrom sa fliperima, automatima za kockanje i stonim fudbalom. Nije bilo ni flegmatičnog brkatog debeljka koji je prodavao žetone na blagajni. Dvojica starijih ljudi su razgovarali pored automata za kockanje i jedan od njih mi je uputio dug ispitivačko-preteći pogled. Puši ga matori- pomislio sam i produžio dalje.

Kad sam se približio odmaralištu, trebalo je proći jedan mračni deo, od mora do osvetljenog dvorišta. Čula se graja poput one na utakmici, ili je to bila pesma iz koje sam razabirao "srpsko, vlasi, kopilad" i sl. Ljudi su stajali ispred glavne kapije, a čula se galama i kod desne kapije koja je vodila do sportskih terena i bila u potpunom mraku. Onda su se tamo otvorila vrata na autu, upalilo se svetlo i razaznao sam milicijsku uniformu. Shvatio sam da nešto nije u redu, a kada su me ugledali, nekolicina od onih petnaestak ljudi se sa kapije stuštila prema meni. Instiktivno sam se sagnuo i dohvatio nekakav kamen. Počeli su da me vuku i guraju iako sam nastavio da hodam, sada nešto sporije, a onda se na desetak metara od kapije krug oko mene zatvorio.

- A šta će ti to? - pitao je laganim glasom visok plavokosi dalmoš, pokazujući na kamen u mojoj ruci. Bio je ogroman, dugokos i imao verovatno svih trideset godina. Onda me je jednom rukom zgrabio za ruku s kamenom, a drugom za čeljust i u sledećem trenutku se pred nama ukazao neko u crvenoj majici. Desno oko mu je bilo jako natečeno, usna isečena i nekako je visila, a iz nosa mu je očigledno isteklo mnogo krvi. Bio je to Denis. Hajdukov dres je postao crven od njegove krvi.

Ipak su ga istamburali, budale - pomislih, dok mi se led žestoko raširio oko kičme i počeo opasno da napada kolena. Nisam smeo da pokažem strah.

- Jel' te ovi..? - upitao je lagano dugokosi Denisa. Rulja je postala opasno znatiželjna, dok se natečeni premišljao šta da odgovori, a mene je i ono malo samopouzdanja počelo da napušta. Još koji sekund i bio bih sasvim paralisani.

- Nije, on me branija - izusti Denis, gledajući me sa nekakvom mešavinom apatije i gađenja. Počelo je da mi bubnja u glavi, kad sam uspeo da uzmem malo vazduha.

Jedan od nastavnika koji su stajali na kapiji, da spreče upad dalmoša, dozivao me je da odmah dođem u dvorište, kao da ja nisam želeo to isto. Dugokosi me je ispustio iz ruku, uspravio sam se i pogledao mirno ispred sebe. Pola litra dalmatinskog i dečačka pamet su ipak bili smrt kombinacija.

Rulja me pomalo razočarano gurnula prema kapiji, umalo nisam pao, a onda sam dobio jaku zaušku od koje su mi odletele naočare. Krenuo sam u tom pravcu kad me je sustigao solidan šut u bulju. Onda sam na zemlji video odblesak od naočara i ipak pomislio da ih podignem sa zemlje, rizikujući da me dalmoši izgaze čim se sagnem, ali se u tom momentu na njih spustila teška radnička gojzerica.

Podigao sam pogled i ugledao Borisa. Ipak ima cipele - pomislih pre nego što sam prošao kroz kapiju.

Besno sam se osvrnuo i pogledao rulju žednu krvi. Bilo je to prvi i jedini put da se ne potučem s' nekim ko

mi je dirnuo u cvikere.

- Gubi se u svoju sobu - prosikta nastavnik Mile. Glas mu je drhtao, a lice mu je bilo belo. Njegove poslovične hladnokrvnosti, sa kojom nas je besomučno šamarao i zbog najmanjeg nestašluka, nije nigde bilo.

Pričalo se posle da je pobegao u zgradu zajedno sa decom koja su u neviđenoj panici i sa stravičnom vriskom bežala od razgoropađenih dalmoša, besnih što je jedan od njihovih popio batine. On je navodno tvrdio da je hteo da vidi da li neko nedostaje, jer je svi-ma bio zabranjen izlazak iz odmarališta nakon što su ona trojica premlatila Denisa siledžiju.

Samo smo falili Ružica i ja.

Ona se nije pojavila do sutradan, iako su je organi tražili po Vodicama. Stvar sa napadom na letovalište se raščula, išla je čak i priča da su dalmoši donosili dinamit da zgradu dignu u vazduh i da ćemo svi biti sutra potovareni na autobuse i vraćeni u Bor. Za neredu i gungulu su čuli roditelji njenog momka i primili je na spavanje u njihovom smeštaju.

Sledećeg jutra sam pronašao naočare na prašnjavoj stazi. Okvir je bio naravno smrskan, ali su oba debela stakla ostala čitava. Ipak ima koristi od velike dioptrije.

Posle doručka smo kolima mesne omladinske organizacije nastavnik Skrobonja, dvojica omladinskih aktivista i ja otišli u Šibenik, gde su mi u optici ubacili stakla u crni, debeli "socijalni" okvir. Pre toga smo iz bolnice pokupili Božu koji je tamo prenoćio, jer je prethodne večeri dobio jak šut u muda.

Kakva ironija- mislio sam,garant je on bio inicijator da njih trojica ispičkaju Denisa i samo je on, od svih tamo, bio evakuisan na bezbedno mesto kolima hitne.

Dok se posle nekoliko dana crveni autobus drmusao prema Šibeniku, stajao sam na zadnjoj platformi i gledao kako Vodice nestaju iza krivine.

Nikad, nikad više - govorio sam samom sebi.

Tog leta je i ćale bio u Orebiću po poslednji put. Sigurno je i on imao dobar razlog da tamo više nikada ne

ode, ali o tome nikada nije pričao.

Prešli smo u dvosoban komforan stan u istoj zgradi, u ulici 7.Jula.

Oni koji ne grade vikendice odlaze na more u Grčku i u Španiju.

Ratna vežba "Timok 71" potvrdila je ispravnost koncepcije opštenarodnog rata.

Otvoren je velelepni Dom kulture i tom prilikom je govorila Latinka Perović. Ubrzo nakon toga je bila učutkana. Imalo je to nekakve veze sa velikosrpskim šovinizmom i hrvatskim nacionalizmom o kojima se neprestano pričalo, a da pritom niko nikada nije objasnio šta su oni zapravo bili. Govorilo se samo da je to nešto opasno, kao kad detetu neprestano govoriš "pec" da označiš nešto vruće. Narodu se ništa nije objašnjavalo i od njega se samo očekivalo da veruje u ono što mu se plasira i da ostane bratstveno jedinstven.

Demonstracije Šiptara na Kosovu su dobile veoma mali publicitet u zvaničnoj štampi, pa je stvar prepuštena pričama i nagađanjima, koji su se uvek završavali jednom te istom konstatacijom- da sve Šiptare treba oterati natrag u Albaniju.

Sagrađena je auto kuća "Zastava" na početku Trećeg kilometra.

Na borski Rudarsko-metalurški fakultet upisuje se 200, a diplomira 15 studenata godišnje.

Nisam znao da se naš lokalni radio toliko sluša, jer su me poznanici u školi i na ulici često obavještavali da je pročitao neki od mojih pisanih radova. To se događalo zahvaljujući nastavnici srpskog, Branki Dostanić, koja je redovno proglašavala moj zadatak najboljim, ali su oni retko čitani u razredu, jer su po njenom mišljenju bili previše lični i eksplicitni. Radio nije imao ništa protiv moje otvorenosti i prirodnosti.

Za poznavanje jezika i nespornu pismenost, po završetku osnovne škole, dobio sam jedino oficijelno priznanje u životu- nagradu "Svetozar Marković". Za tu nagradu sam prvi put čuo kada mi je uručena. Retko su je davali i nije joj pridavana važnost koju je imala "Vukova nagrada", čiji su dobitnici momentalno dobijali epitet "Vukovac".

Meni je, eto, pripalo da budem "Tozovac".

Zapravo, nije mi bilo jasno zašto se uopšte uči jezik kada je to nešto što je svima dato već s' rođenjem, nešto što svi imamo i što samo treba da razvijamo tokom života. Čitao sam kad god mi se pružala prilika, praktično sve što mi je padalo pod ruku, ne znajući i ne razmišljajući o tome da je čitanje nezamenljiv, najbolji i najefektniji način da se razvije rečnik. Lepo kaže narod - "načitan" čovek.

Ko ume da svaki prazan prostor na papiru ispuni nekim crtežom ili slikom, postaće slikar, onaj što se stalno igra s' čekićem će postati majstor i td. Isto je i s' jezikom. Doduše, u većini kuća u našem kraju, osim dečijih udžbenika, nije bilo nikakvih knjiga, a dnevne novine su se kupovale petkom, kada je štampan TV

program za narednu sedmicu.

Besplatni lokalni i fabrički listovi su, u tom smislu, mogli i trebali dati nekakav doprinos jezičkoj edukaciji širokih narodnih masa, ali, bile su to uglavnom stilizovane, skraćene obrade tuđih, već preživakanih ekspozea, govora, pisama, zaključaka, odluka, izveštaja sa sednica i kongresa, razvojnih planova, ciljeva, zadataka i svih drugih državno-partijskih dokumenata na koje se trošilo mnogo vremena, novca i 'artije, ali koje nikoga nisu zanimale, te je ta šansa propuštena.

Lokalne novine su imale nešto malo čitalaca, ali su, nažalost, često služile za uvijanje doručka, potpaljivanje vatre i kao zamena za toalet papir.

Jedino primetno zanimanje naroda za čitanjem je izazvao, niko drugi do nedeljnik "Čik pogodi". To je bio niskotiražni enigmatski list sa ukrštenim rečima i ostalim mozgalicama, koji je u očajničkoj borbi za čitačkom publikom počeo da objavljuje nekakve, kao, istinite priče čitalaca, gde su oni opisivali svoja seksualna iskustva. Priče su izazivale sve više zanimanja, a uredništvo ih je ilustrovalo sve lascivnijim fotkama razgolićenih riba. S' reči se prešlo na telo. Pornografija je polako ulazila na mala vrata.

Uskoro je iz imena lista izbačeno "pogodi" i ostalo je samo "Čik". Bio je to svojevrzni samizdat srpskog Dekamerona, a priča je bilo toliko da se štampaju čak i specijalna izdanja. Čitao se masovno i postao nezamenljiva pomoć za seksualnu predigru, onaniju i podizanje ukupnog nivoa seksualnog obrazovanja radnih ljudi i građana u svim regionima, kao i šire.

Ali, da bi se zadovoljila žeđ čitalaca za sve šokantnijim i bizarnijim opisima seksa, redakcija našeg prvog pornića, očigledno zaslepljena komercijalnim uspehom, štampa vulgarne i primitivne opise sodomije, incesta i ko zna čega još iz De Sadovog ciklusa perverzija za početnike, te praktično primorava javno tužilaštvo da zabrani distribuciju, a kasnije i štampanje glasila.

Niko se zbog toga nije bunio, niti je taj pornić ikome nedostajao, osim što će ta zabrana dežurnim disidentima postati još jedan u nizu argumenata da u zemlji

nema slobode štampe i da narod ne može da izražava svoju volju. Njihove sponzore, gladne municije za vođenje hladnog rata, ponajmanje je zanimao sadržaj zabranjenog lista i okolnost da je tužilaštvo samo reagovalo da zaustavi lavinu primitivizma i neukusa.

Slično se dogodilo i sa filmovima tzv. Crnog talasa. Bili su to loši, nezanimljivi filmovi bez pravih ideja i scenarija, kraja i početka, u kojima su režiseri insistirali na ličnom "umetničkom" izrazu i trivijalnom egzibicionizmu, verbalnim provokacijama i golotinji. Za razliku od "Čik"-a, koji se sam finansirao, ti filmovi su snimani državnim parama i sa jednim izuzetkom, nijedan nije zabranjen, već je samo prekinuta njihova distribucija, tj. stavljeni su u "bunker". O njima se mnogo pričalo, jer su oni, ponovo, bili dokaz gušenja umetničkih i intelektualnih sloboda, ali te filmove niko nije gledao, ni pre stavljanja ni po izlasku iz "bunkera". Samo su njihovi režiseri ušli u legendu kao zabranjivani, pa će većina njih pokušati da svoju brzo stečenu slavu proda na Zapadu.

Nijednom se nije posrećilo. Tamo im je brzo, na fin i kulturna način, objašnjeno da onaj ko finansira snimanje filma, ima interes i pravo da traži da se taj film i proda. Oni najsrećniji su uhvatili po koju tezgu na filmskim školama, ali nijedan od njih nije na Zapadu snimio film vredan pažnje.

Jedan je Miloš Forman.

Filmove crnog je zamenio crveni talas. Tu su Nemci i domaći izdajnici najebali totalno i za sva vremena, jer su ih mudro vođeni i hrabri partizani kokali k'o golubove, a preostale, slučajno preživele, su žene, deca i starci dotukli motikama i ostalim priručnim sredstvima.

Jedva sam dočekaao prikazivanje filma "Partizanska eskadrila". Konačno, - mislio sam - nešto za mene!

Ničeg nije bilo u tom filmu i ni za koga, a neki stari istoričar, uz to i učesnik rata, ubrzo se oglasio sa izjavom da je taj film, od svih tih crvenih lažnjaka, najveći zajeb, jer je istorijska činjenica da partizani u toku rata

nisu uništili ni jedan jedini nemački avion.

Matorog niko nije demantovao.

I dok se tih sedamdesetih jugoslovenski film tako talasao, na našoj i na filmskoj akademiji u Pragu konačno je stasavala generacija vrhunskih filmskih stvaralaca, koja će naučiti a kasnije i pokazati kako se prave dobri filmovi.

Mene je istinski zanimala samo istorija. Udžbenik ili istorijsku čitanku bih pročitao još pre početka školske godine. Događaji, bitke, imena, pokreti, religije, države, presudni kongresi, mape, vekovi, revolucije.., lepili su mi se za memoriju kao sličice u albumu koji se strpljivo i lagano punio da bi mi na kraju, kao i svakom revnosnom kolekcionar, bio dovoljan samo pomen imena ili godine pa da se gotovo nepogrešivo prisetim o čemu se radi i gde se ili u kom istorijskom periodu to dogodilo.

Nastavnica istorije se zvala Dragica. Bila je poluzainteresovana za svet oko sebe, usporeni pokreta i govorila je jednoličnim glasom. Otaljvala je svoj život i svoj životni poziv.

Stalno sam joj postavljao nekakva pitanja i pravio upadice kada bi se na trenutak zamislila ili napravila neku od svojih čestih pauza:

- ...Odmah nakon završetka bitke, Bajazit se vratio u Carigrad da utvrdi presto... Šta je Janevski, šta sad hoćeš? - zakolotala je očima, a donja usna joj se opustila.

- Izvinite nastavnice, ali 1389. Carigrad je još uvek vizantinski, a Bajazit,..

- Da, da - korigovala se - Bajazit se vratio u.., vratio se uuu.., u Jedrene, da, u Jedrene tačno...da, šta si hteo, pa rekla sam već da se vratio u Jedrene, a ne...

- Hteo sam da pitam zašto se on odmah vratio u Jedrene, mislim, zašto je morao da utvrđuje presto? - živo me zanimalo.

- Pa, šta ja znam, uvek ima onih koji hoće da budu vladari i da sednu na presto - bila je skoro zadovoljna svojim odgovorom.

- Da, ali za njim odlaze i svi Turci, a proći će godine pre nego što oni Srbiji nametnu vazalni status...- nisam prestajao.

- Pa jeste, tačno, ali kakve to ima veze, šta si hteo da me pitaš, jel' ti znaš uopšte šta hoćeš? - polako je gubila strpljenje Dragica.

-...Mislim, čija je Srbija u to vreme, ko je njen vladar, kome ona pripada?

- Znaš šta, nikad neću završiti lekciju kad me tako stalno prekidaš, a imamo još puno toga da pređemo. Odgovoriću na tvoja pitanja na kraju časa, a sad moram da nastavim s' gradivom - rekla je mrzovoljno i počela da piše po tabli.

- A zar...- bio sam uporan.

- Rekla sam na kraju časa! - odlučno je povisila ton rešena da me ignoriše.

-...Ovo što vas pitam nije gradivo?

Nije uspevala da me pokoleba ili obeshrabri, ali nije ni bila osoba koja bi mi odgovorila na pitanje kojim sam bio fasciniran i na koje ću još dugo tražiti odgovor. Jer, prave odgovore možeš dobiti samo ako si pitao pravu osobu.

Istorija koju smo učili je ličila na porodičnu genezu. Morali smo da pamtimo koju je teritoriju i kako osvojio ili povratio deda, sin proširio, a unuci propili i prokockali. Nije nam objašnjeno zašto čovek hoće da neku teritoriju i ljude koji na njoj žive progłosi svojim, da im da svoje ime, obeleži ih, oiviči i ograniči.

Koji je to, u osvajačkom ili oslobodilačkom ratu, istorijski mehanizam koji je od neke zemlje, reka, polja, planina i naroda koji tu živi, stvarao novi ili menjao postojeći identitet i davao mu ime i mesto u istoriji?

Znamo puno o Sparti, Starom Rimu, Carskoj Rusiji ili Hitlerovoj Nemačkoj, ali kako su oni nastali i zašto ih više nema? Nisu od čoveka ni rođeni, ni napravljeni, a upravo čovek na njih polaže svoje pravo, iako su već bili tu kad se on pojavio i biće tu kada njega više ne bude.

Učili smo iz knjiga i lekcija kako su se na nekom prostoru stvarale države i menjali poredci i vladari,

kako su jedni ubeđivali druge da je Bog kojem se oni klanjaju bolji od nekog drugog Boga, ali zašto se to događalo i zašto uvek sa toliko prolivene ljudske krvi? I kako to da fabrike za proizvodnju oružja neprestano rade, iako se čovečanstvo svakih, 30 ili 50 godina nanovo zaklinje da će se popraviti i da nikada više neće biti nevaljalo, pod pretnjom da mu umru svi ako laže.

Sva se istorijska objašnjenja svode na nabranje nekakvih uzročno-posledičnih veza, uspostavljenih tek nakon što se istorijski događaj već davno ili tek nedavno završio. Ali, zašto ljudi nisu videli ili predviđeli te veze, događaje i okolnosti pre nego što su se one desile, dok se još nije znao ishod neke bitke ili rata? Uvek se činilo da ostajemo bez suštinskog i svima razumljivog odgovora sve dok se ne stvori vremenska distanca sa koje se prošlost opisuje, najčešće sa aspekta pobednika koji uvek tvrdi da je istorija upravo potvrdila ispravnost njegovih namera i postupaka. Istorija onda služi kao siguran dokaz da su oni drugi, neprijatelji, radili pogrešnu stvar.

Ništa mi nije bilo jasno, kao kad vam elektro-inženjer objašnjava kako to struja pokreće tramvaj, čovek se ubije da vam stvar približi i pojasni, a vi ga na kraju i dalje gledate belo.

Sposobnost da nešto memorišeš ne znači i da ćeš to pravilno da razumeš. Bilo je očito da nemam odgovore, jedino sam umeo da postavim pitanja.

Međutim, to je zahtevalo umeće prepoznavanja pravog sagovornika za postavljanje pravog pitanja.

Ni to nisam valjano naučio, ali sam radio na tome.

Dragiša, Drago Šuster je bio ćaletov mokri brat i ponekad smo ga posećivali, jer je retko izlazio iz kuće. Noge su mu bile otekale od alkohola, pa je rano penzionisan. Negde oko treće čaše bi mu se priviđale slike i jauci zarobljenih Nemaca koje je streljao četrdeset četvrte.

Bio je mitraljezac u partizanskom odredu.

Egzekutor.

- Dobijao sam pola kile rakije pre, a pola kile posle -

govorio je- častili su me još, ako sam tražio. Neki su bili mladi, nisu imali ni dvaj's godina. Nji' mi je najviše žao. Grlili bi se i opraštali pred smrt.

- A kakvi su bili Rusi? - pitao sam.

- Dobri drugari, voleli su da popiju, ali se nisu čuvali. Izginulo ih je nekoliko na ulasku u Zlot. Izašli su na otvoreno k'o da su pošli u svatove. Ne moš' tako, Švaba je to.

Nekad bi nastavio priču i bez pitanja.

- Ali, vratili su nam na Sremskom frontu. Ovi naši poslali neiskusnu decu, čim zapucaju minobacači ili mitraljez, a oni fuš u bežaniju. Više od pola ih je izginulo sa metkom u leđima. Stra'ota božja.

- A jesi stig'o do Kerestince? - bio sam znatiželjan.

- Imenjače, mnogo znaš i previše pitaš za svoje godine. A da pitam ja tebe nešto, - reče jedared - kaži ti sad meni kad' je Bor oslobođen?

Ništa lakše.

- Trećeg oktobra četrdeset... - ispalih k'o zapeta puška.

- E pa nije. Vidiš da ne znaš, predali su se ili razbežali još prvog predveče, drugog smo te zarobljene malo propitali gradivo, neke, uglavnom ove naše, poslali smo u komandu, a preostale smo, hm..., po kratkom postupku.

Onda je podigao glavu, kao neko ko se zagledao u daljinu.

- A trećeg oktobra je bila parada. Izveli ujutro narod na ulicu, i mi tu onda prolazimo marševskim korakom, a posle je bila neka muzika, valjda kao igranka. Oko podneva, ja i jedan Vlada Rus, već mortuz pijani, na motor sa prikolicom, pa kod mene u selo. Moj šarac ispred mene. Kad smo stigli u centar, raspalim rafal i svi se razbeže k'i miševi. Onda su me neki prepoznali, pa se okupilo oko nas i staro i mlado.

Gledaju mitraljez i pipaju onaj motor. Onda dođe i moj otac, Bog da mu dušu prosti, pa kaže: "Imalo selo od koga bežalo!"

- Šta kaže, šta je rekao? - upitah.

- Ništa, ništa, ne razumeš ti to imenjače.

Rakija ga je lako hvatala i ubrzo bi mu priča postala

nepovezana i nerazumljiva.

Ako nije istinit takav minoran podatak, kakav je datum oslobođanja male rudarske kolonije, šta je onda istinito kada su u pitanju krupni i presudni događaji, pitao sam se.

I zašto mudraci pišu i govore o prošlosti i o drugima, a ne pišu o sadašnjosti, niti o sebi?

Najbolji i ponekad jedini melem za moju tek razgoropađenu i znatiželjnu mladu dušu, bio je Ivo Andrić.

Odgovarao je na neka moja teška i neprijatna pitanja, na čudesno nenametljiv način, sve oprezno, da kojim slučajem nekog ne uvredi ili povredi. Čak ni svojim mislima. Postao mi je sagovornik koji mi ne zamera što se sve više osamljujem, ne preti mi bolešću zbog gomilanja jeda i gorčine u srcu, koji mi mirno i spokojno obećava da će "i to proći", šta god da mi je bilo zapisano tog ledenog februarskog jutra.

Nije on bio samo dobar pisac- bio je očigledno i izuzetno pametan čovek. Opisivao je do najsitnijih pojedinosti i detalja ljude i događaje, ali sa istorijske distance od najmanje pedeset ili više godina. Niko živ mu nije mogao zameriti ili prigovoriti da se nešto, prilikom gradnje mosta na Drini, možda i nije baš tako desilo, ili da je neki od likova iz Travničkih konzulskih vremena imao sasvim drugačiji karakter ili značaj.

A nije pisao ni o sebi. Ljudima i vremenu u kojem živi posvetio je samo opaske, vinjete i usputne misli prolaznika kroz sadašnjost koji, eto, ponešto primeti pa to i zapiše. Tih, odmeren i distanciran, usamljenik koji je stalno u centru pažnje, žalio je jedino, pričalo se, što nije pisao pod pseudonimom.

Ostaće mi bez odgovora i pitanje za istoriju književne kritike- kako je svemoćni i neumoljivi Jovan Skerlić, koji je srpska salonska i ostala piskarala seckao na sitne komadiće, četrdeset godina pre nego što će ovaj postati Nobelovac, za Andrića, nakon prvog čitanja, samo rekao:

"Najzad je stigao".

Kako je znao?

Sedamdest godina od otkrivanja rudnika, brdo Čoka Dulkan je postalo rupa, duboka pola kilometra.

Samoupravljanje iz ideologije, prelazi u pravilnike, a iz njih i u praksu.

Za rad preduzeća postaju odgovorni svi radnici, pa direktori rade šta hoće, jer se "pokrivaju" odlukama radničkih saveta.

Kurs dinara je devalviran i približio se realnoj vrednosti.

Bespravna useljenja u stanove su svakodnevna pojava.

Počinje da saobraća poslovni voz Beograd-Bor, kroz Homolje.

Organizovan je veliki Ciganski bal.

Američke kaubojske filmove su zamenili italijanski "špageti" vesterni, a nemačke filmove o Vinetu-u zamenjuju priče o Bundes domaćici Helgi, koja se jebe s' kim 'oće i gde stigne.

1973

Iver ne pada daleko od klade. Nisam imao ni sedam godina kada sam se prvi put naroljao.

Alkoholičar se ne postaje. Za to moraš da budeš rođen.

Navuk'o sam se nakon prve čase slatkog vina, koje mi je dala tetka Jovanka u podrumu njihove kuće u selu. Ona je onda otišla svojim poslom, a ja sam sipao drugu i treću. Kad se vratila primetila je da drvena slavina na buretu nije dobro zatvorena i da se vino razliva po podrumskom zemljanom podu. Opako se naljutila i isterala me iz podruma. Tog popodneva smo Ranka i ja išli na voz, vazda mučnim putem do stanice. Sećam se kako sam hodao sa lakoćom, a i put se bio nekako drastično skratio.

U Boru su pili svi, stari i mladi, muškarci i žene, a i standard je u to vreme bio najveći u Jugoslaviji.

Ovo poslednje je izgleda bilo presudno.

Mlađi svet je najviše pio u kafe-baru, klubu inženjera i tehničara i zimskoj bašti u severnom krilu Doma kulture, koji su bili otvoreni do ponoći. Nakon što bi se pijilišta u hramu kulture pozatvarala, omiljeno mesto za nastavak je bila živopisna kafana na železničkoj stanici, a zadnji na listi, za one koji su morali da piju i dalje, su bili kafana "Crni vrh", koja se u gradskom žargonu zvala "Rog" i bife autobuske stanice.

U četiri ujutro, kada su i te dve kafane bile zatvorene, išlo se kod Šiptara koji su iz svojih pekarskih peći vadili prve tepsije bureka sa sirom. Ostajalo bi vrlo malo vremena da se odspava pre odlaska u školu ili na posao.

Ženski deo društva je uvek išao ranije kući, jer je bilo

nepojmljivo da neka od njih pođe u stanični bife ili kafanu "Rog".

Sa sedamanaest godina sam imao prosek od dva-tri mamurluka mesečno i taj se prosek stalno povećavao. Barem sam u nečemu konstantno napredovao.

Činilo se da smo se svi u početku opijali s nekim ličnim razlogom.

Piće nam je bilo samomedikacija za lične terapije koje smo sebi prepisivali protiv nesigurnosti, tuge, neuzvrćene ljubavi, samoće ili depresije. Pili smo kada se nešto slavilo ili nam se događalo nešto veoma lepo, a ponajviše smo pili zato što smo mladi i nepromišljeni. Rezultati pijanstva su tada često bili neobjašnjivi napadi euforičnog smeha, suza i agresije. Uz piće smo verovali da smo jaki, lepi i pametni.

Srećni su svi oni koji piju, ili su pili, da bi bili ono što stvarno jesu.

Mnogo manje su srećni oni drugi koji će kasnije, u zrelijem dobu, piti jer je to nekako normalno i jer njihovo društvo i okruženje to od njih očekuje, a često i samo zato što nemaju nikakvu bolju ideju šta da rade sa samim sobom.

Samo najnesrećniji dostignu poslednju, zavisničku fazu u kojoj neprestano piju zato što moraju, pa u retkim trenucima trezvenosti, kao zveri tek uhvaćene i zatvorene u kavez, grebu i rukama i nogama da se nekako dokopaju sledeće čaše. Bilo gde i bilo kako.

Tokom godina pijanstvo će postati njihovo normalno stanje i mozak će im služiti samo radi održavanja status quo-a po svaku cenu, nesposobni da donesu bilo kakvu odluku o zdravom životu ili da se suoče sa realnošću.

Trezno stanje je takvima neizdrživa mora iz koje se izlazi samo uz pomoć dve opcije: sa novom čašom ili sa konopcem oko vrata ispod grede na tavanu.

Neznatan broj onih koji se otrgnu iz samrtnog zagrljaja svoje adikcije, a nisu se na vreme koknuli, provode ostatak svojih dana na zemlji besciljno hodajući kao zombi. Prestali su da piju, ali iz jame ništavila koju im je alkohol

iskopao nema povratka.

Priču o razornim dejstvima opijanja smo morali da odrađujemo svake godine u gimnaziji "Bora Stanković".

Naime, Borin glavni lik Mitke je bio jedan težak alkos koji je stalno kukumavčio kako mu je "mlados' mlogo brzo prošla". I to još kakva mlados'. Bio je sin jedinac, imao je veliku kintu, pa su ga muzikanti pratili po me'ane dan i noć, mažnjavao je sve neke žešće ribe, od kojih mu nijedna nije rekla ne ili ga prevarila, a on je uprkos svemu tome bio strašno bolan i nesrećan. E, a kad su ga sustigle godine, onda je napravio dijalektički salto mortale i neprestano žalio za tom istom mladošću u kojoj je bio onoliko bolan.

Stalno se pozivao na "pusto Tursko", što je bilo jasna indicija da se zalagao za povratak osmanlijske vladavine, kada se znalo ko je ko i gde se siromašnima, ženama i fukari znalo mesto, a glavne tačke kulturno-zabavnog programa su bila nabijanja na kolac i seče srpskih glava. U vezi demokratskih promena i nove vlasti u Srbiji, iznosio je sve same klevete i laži. Takođe je nedvosmisleno utvrđeno da je pritom maksimalno maltretirao lokalnu umetnicu Koštanu, muzičare, kao i ostale goste i osoblje kafane.

Džukac jedan.

Bio sam jedan od begova u "ad hoc" folklornoj sekciji, formiranoj za priredbe. Igrali smo oro i bili deo konačne Vranjanske svite sa kojom se priredba uvek završavala. Buran aplauz na kraju predstave je bio lepa nagrada za uloženi napor.

Mora biti da je dobar osećaj kada ti celog života aplaudiraju. Zadovoljstvo mora biti još i veće kada taj aplauz i odobravanje ne zaslužuješ. Bili smo mladi i moćno smo izgledali, pogotovo devojke, odeveni u nošnje pozajmljene od lokalnog KUD-a.

Dobra vremena.

Sande nije, kao Mitke, morao da pije svakog dana. Sastavljao je po nekoliko nedelja i meseci bez pića, a jednom skoro dve godine, uz malu Rankinu pomoć. Primetio sam da mu povremeno drobi i mrvči nešto,

najčešće u šolju za kafu.

Jednom sam je pitao:

- Šta je to, šta to radiš? - Pokazala mi je da učutim.

- To su tablete protiv pića - reče kad je Sande izašao- šalje mi ih jedna stara poznanica iz Lapova koja ima prijatelja apotekara. Od toga kažu nema boljeg leka za pijandure. Morala sam nešto da učinim. Ovako se više ne može.

Tablete je držala u špajzu, u jednoj kutiji zajedno sa svim svojim ostalim lekovima. Kad mi se ukazala prilika, pročitao sam uputstvo za upotrebu.

Zvalo se "Tetidis" i u kombinaciji sa alkoholom je izazivalo mučninu, ubrzan rad srca, i šta ti ja znam. Još je pisalo da mora da se uzima redovno i da se nipošto ne konzumira alkohol za vreme tretmana, jer to može izazvati neželjene efekte, pa čak i smrt.

Jednom sam pitao Ranku:

- Čitao sam uputstvo, treba valjda da mu daješ redovne doze?

- Ne smem- odgovorila je- ako mu se nešto desi i ode na autopsiju, mogu da me otkriju. Neću da odgovaram za budalu.

"Lepo promišljeno" pomislio sam, "svaka čast majstore."

Sandu tablete nisu ubile. Kada bi pio kod kuće, nuspojave su bile očigledne. Pocrveneo bi u licu i počeo da se znoji, govor i disanje bi mu bili otežani i pokazivao je sve znake nekoga kome je očigledno pozlilo ili mu je pripala muka. Svakako mu nije bilo dobro. Ponekad je i povraćao, što mu se inače normalno nikada nije dešavalo, ma koliko da je popio.

Mora da su ga ti simptomi pravo uplašili, jer mu se učestalost pijančenja smanjila, ali bi tada i Ranka prestala da ga tajno kljuka, pa bi se posle izvesnog vremena ponovo vraćao piću i divljanju, a ona bi onda nabavljala novi kontingent tableta iz Lapova i započinjala mu novi ciklus odvikavanja od alkohola.

Bila je to surova rovovska borba između nemoćnog gneva i hroničnog nezadovoljstva u kući bez radosti.

Meni je u svemu tome nametnuta uloga ratnog

izveštača čiji je glavni zadatak bio da do jutra zaboravi sve što je čuo i video. U protivnom, zaprećeno mi je svim dobro poznatim duševnim, veneričnim, kardiovaskularnim i ostalim obolenjima.

Intervenisao sam samo u dva navrata. Oba puta je to dovelo do grubih raskida naših roditelj-dete relacija na nepotrebno bespoštedan i radikalna način.

Kanda nismo mogli niti umeli drugačije.

Prvi put jednog popodneva tog leta. Radio sam sa geometrima iz Beograda na lokacijama budućih rudnika, između Velikog Krivelja i Cerova. Uzimali smo uzorke zemljišta i detaljno premeravali čitavu oblast, zarad pravljenja rudarskih mapa. Stigao sam posle posla nadomak kuće i video kevu koja je stajala pored zgrade sa jednom komšinicom. Bila je vidno uzrujana:

- Vratio ti se otac s' puta - rekla je sa nekom mešavinom rezingniranosti i zluradosti.

- Jel' pijan? - pitao sam mada mi je odgovor bio već poznat.

- Još pitaš, jedva sam pobegla iz kuće, džukela jedna. Pošao sam prema stanu.

- Gde ćeš, još nije zaspaol! - zavapila je Ranka. Nisam je slušao. Bio sam umoran i gladan. Bilo mi je svejedno. U hodniku su bile razbacane mala plava putna torba, neki časopisi i cipele. Sanda je sedeo na kauču i ljuljao se dok je nešto baratao oko prljavog, mestičavo okrvavljenog zavoja na desnom stopalu. Odvratno je bazdio i izgledao je iscrpljen. Otišao sam do šporeta da vidim šta ima za jelo.

- Šta ti je s' nogom, bilo bi dobro da ti stave čist zavoj - rekoh.

- Niš'a, nije to niš'a, zavili su mi u Bitolju - odgovorio je.

Seo sam za sto, na mesto nasuprot kauču, i počeo polako da jedem. U glavi mi je ritmično bubnjalo sa svakim pokretom vilice.

- Gde ti je majka? - pitao me je podrugljivo i izazivački.

- Stoji ispred zgrade, jer ne sme da uđe u ..

- Šo ne sme da uđe, niko je niš'a ne dira - prekinuo

me.

-...Ne sme da uđe u sopstvenu kuću, jer se plaši od tebe. - Gledao sam mirno ispred sebe. Stisnuo sam jače nož i viljušku, pa se bubnjanje u glavi malo stišalo.

- Ti se mnogo praviš fin, steram ti ga majci,..š'a mi imamo između nas je naše, ti gledaj svoja posla...- reče gledajući čas u mene, čas u zavoj na nozi.

- To što vi imate između vas ne može niko da promeni. Odlučio sam da ti nešto obećam.. - nastavio sam savršeno mirnim tonom. Podigao je obrve kao neko ko je zainteresovan da čuje šta sagovornik ima da kaže, ali su mu kapci padali i zatvarali od umora i pića zakrvavljene mrtve oči.

- Ma nemoj, ti misliš da ja ne znam čiju ti stranu držiš, čka ti materina - baljezgao je poluzainteresovano.

- Samo li je još jednom takneš, ubiću te! - rekoh mu glasno i razgovetno.

U tom momentu sam shvatio koliko čvrsto stežem viljušku i nož. Gledao sam ga pravo u oči i spremao se za skok, ukoliko krene prema kuhinji da se i on dokopa noža. Mučila me jedino dilema da li da mu prvo krknem viljušku u oči a nož u srce, ili obrnuto. Rukama sam bio nalakćen na sto. Video sam viljušku, ali je sečivo noža bilo van mog vidokruga.

Napravio je podsmešljivu grimasu.

Ako ništa drugo, definitivno se momentalno rasaniio.

- Lepo si to smislio, da ubiješ oca, pa naravno. Onda ja pod zemlju, ti u zatvor, a ona...- nastavio je, ali trezvenije i nekakvim pomirljivijim tonom.

Više ga nisam slušao. Nisam bio više zainteresovan ni za kakav razgovor.

Bio je to trenutak kad nešto mora da se učini.

Trenutak koji je mogao da mi promeni čitav život.

Spustio sam viljušku i polako uzeo nož u levu ruku. Samopouzdanje mi je raslo sa svakom sekundom njegovog oklevanja. Nikada ranije nisam bio tako siguran šta želim da učinim.

Gledao sam ga bez mržnje i besa.

"Sad si moj," mislio sam, "samo nešto probaj i mrtav

si, mrtav, kaput, feršten, mamicu ti jebem pijanu”.

Čuo sam kad su se ulazna vrata otvorila i tiho zatvorila. Dašak promaje je pokrenuo perlonske zavese, deca su se dovikivala ispred zgrade, a žene su sedele na improvizovanoj klupi i časkale.

Ranka se pojavila na vratima trpezarije.

- Što i ti ne jedeš? - upitala ga je.

- Nis'm gla'n - rekao je bezvoljno i s' naporom se uspravio. Zavijeni deo noge je držao uzdignuto i hodao je na peti. Odhramao je u kupatilo.

- Idem da se presvučem - rekoh i uputih se u sobu.

- Što prvo ne pojedeš ručak? - upita me Ranka.

- Posle ću.

Iz ranca u ormaru sam izvadio nož "skakavac" koji sam nedavno bio kupio u Trstu. Izvlačio se iz korica sa strane i imao je solidno sečivo od nekih desetak santima. Drška je, iako od plastike, bila teška i lepo zaobljena. Sašio sam malu platnenu futrolu koja se vezivala za gajku na farmerkama ili za kaiš, i visila je sa unutrašnje strane pantalona, pored kuka, pa je nož bio nevidljiv za druge, ali sam ja uvek osećao njegovu tvrdu i hladnu zaštitničku prisutnost.

Nije bio bogzna kakvo oružje, ali je bio dovoljan za ono zbog čega mi je trebao.

U to vreme su žešći momci nosili po gradu pajsere, satare i lance, a i pucaljke su sve više ulazile u modu.

Imao sam dugo taj nož i na svu sreću, nikada ga nisam upotrebio protiv čoveka.

Kada sam ga nekoliko godina kasnije stavio na spisak nestalih stvari iz obijene hotelske sobe, Njujorška policija me je zbog njega trkeljisala skoro dva sata. Ukradeni radio-kasetofon i foto-aparat ih uopšte nisu zanimali. Te stvari su još u prodavnici imale status ukradene robe, a po iznošenju iz radnje su postajale roba koja će pre ili kasnije ponovo biti ukradena i preprodana. Ali o nožu sam morao da im kažem sve i da ga opišem do najsitnijeg detalja.

- Što dižete toliku frku oko jednog jebenog noža od

dva'es dolara? - upitao sam ljubaznog policajca.

- Vidiš, - reče - u Nju Jorku ti je svako, bez izuzetka, lopov kada se nađe na pravom mestu i u pravo vreme... - "Tu znači i sebe ubrajaš", pomislih da ga priupitam, ali sam odčutao.

-...I to se još može tolerisati. Ali, lopov sa takvim nožem može da postane alav i više ne čeka povoljne prilike, već počinje da ih sam kreira, na pogrešnim mestima i u pogrešnom trenutku. E, vidiš, tad mi imamo problem, jer je naš posao da eliminišemo idiote koji idu okolo i jure za prilikama kojih zapravo nema.

- 'Ajde? Jel' stvarno? - Pretvorio sam se u uvo.

- Da, da prijatelju moj, - nastavio je bez žurbe, ne obazirući se na moj sarkazam - ti si šta: Makedonac, Jugoslav, Grk? - pogledao me upitno.

- Pomalo od svega toga, takoreći bučkuriš - odgovorih, misleći kako ne pogađa tako loše za Crnca iz Bronksa.

- Tvoji Grci u svojoj mitologiji imaju Boga za prave prilike koji se zove Kairos, ili tako nekako i čovek mora da ga uhvati, ukoliko želi da iskoristi priliku koja mu se ukazala. On ima dugu kosu kao hipik i prolazi pored tebe velikom brzinom, ali mu ne smeš prići s' preda ili pre vremena, jer umesto ruku ima dva mača kojima neprestano vitla, pa može da ti odseče prste ili te ubode.

- Idi, tol'ko je prgav?

- Jedina šansa za njegovo hvatanje ti se ukaže kad te je već skoro sasvim mimoišao, samo onda možeš da ga uhvatiš i to samo za njegovu dugu kosu, e tad ga imaš, samo tako možeš da mu doakaš.

Pokušao sam da zamislim Kairosa, ali mi se odmah ukazao lik Frenka Zape.

- A jel' taj Kairos ima brkove? - upitah zamišljeno.

- Ne znam, javi mi kada ga uhvatiš. Ovo su ti brojevi da se javiš ukoliko imaš neke nove informacije i da se raspitaš o toku istrage. Sretno!

Drugi put sam intervenisao nakon jednog od Rankinih izliva besa.

Kako je vreme prolazilo naučio sam da prepoznam kakav je bio razlog njenog besa. Ako je bila u pitanju

neka besmislena sitnica, što je najčešće bio slučaj, nakon besne tirade i psovki, počinjala bi nešto da radi i ubrzo bi se ponašala kao da se ništa nije desilo i, manje-više normalno, nastavljala bi komunikaciju s' onima koje je donedavno psovala, nazivala pogrdnim imenima i klela.

Siguran znak da je razlog njenog verbalnog divljanja bilo neko ozbiljno nagomilano nezadovoljstvo nemoćnog, poraženog bića, bili su potoci neutešnih suza koje su vodile u polučasovno odsustvo duha i moći govora.

Tada bi se stropoštala na stolicu ili pod, gubila svest na neko vreme i disala ubrzano, kao neko ko je upravo završio iscrpljujuću trku, a mi smo joj odmah stavljali hladne obloge na užareno čelo i grudi i nosili je u krevet.

To je bio bes zbog zle sudbine, iscrpljenosti i siromaštva koji su dominirali njenim bićem i koji joj nisu dopuštali da se raduje, opusti ili uživa, čak i kada je objektivno za to bilo razloga i prilike.

Njena izmoždjena duša je postojala samo radi sećanja na ranija, prepoznavanja sadašnjih i straha od budućih zala, uvreda i nesreća.

Ništa i niko nije bio u stanju da joj ugodi.

Sande joj je, kao očigledan i najbliži, bio svakako najvažniji sastojak tog gorkog napitka zvanog život. Koplja su morala na nekome da se slome.

Zamerala mu je sve: pijanstva, nekontrolisano trošenje para, koliko i kako jede, kako je nacepao drva, gde je odložio novine, knjige, pepeljaru i ribarski pribor, s'kim se druži, šta je rekao kad su zajedno bili u društvu, šta nije uradio a svi drugi već jesu, kudila ga je zbog količine vode kojom zaliva cveće, što je krao pare iz moje metalne špar-kase, galancije i uljudnosti koju pokazuje prema svima drugima, zbog toga što ide da gleda utakmicu i što ne zna kada je 8.Mart.

Rečju, proklinjala ga je zato što postoji i što ga je takvog sudba baš njoj dodelila.

Uža specijalnost su joj bile uvrede sračunate s' tim da ga omalovaži, ponizi i dokaže nepostojanje njegove muževnosti ili bilo kakvog karaktera. On je najčešće

ćutao i gledao kroz nju svojim mrtvim očima ili bi uzimao neko pisanije u ruke i pravio se da čita.

Tog dana je, tokom jedne od Rankinih salvi, mirno ustao, nazuo papuče i bez reči otišao u komšiluk da igra šah.

- Idi, ne vratio se...- ispratila ga je - ali nisam ja te sreće, taj će da živi sto godina, džukela neotesana,..

- Otišao je - rekoh u po glasa - nema svrhe da se i dalje živciraš.

- A jel', sad' ga i ti braniš, misliš da ne znam da i ti pijančiš sa društvom, isti si otac, ni od tebe ništa bolje ne mogu da očekujem, da neću možda da bežim iz kuće i od tebe..?

- Ne branim ga, samo ti kažem da nema svrhe da i dalje višeš kad ne može da te čuje, izašao...

- Eto, i to sam dočekala da se i rođeni sin okrene protiv mene, šta sam to Bogu skrivila..? - sve se više iritirala svojom sopstvenom pričom. Potekle su joj suze. Znao sam šta sledi.

Ustao sam i zagrlio je:

- Smiri se, sve će biti u redu, samo prestani da se dalje uzrujavaš, biće ti zlo.

-...Posle svega što sam za tebe učinila, to mi je hvala što sam se žrtvovala...- grubo me odgurnula od sebe.

- Nije u redu da mene kriviš za svoj život i brak, nisam ti ih ja birao...- rekoh nezainteresovano, znajući da ništa više nisam mogao da učinim.

Ali, samo sam dolio ulje na vatru.

-...A tako, kulturno me zajebavaš, e dabogda te stigle moje suze - prekrstila se - dabogda nikad sreće ne imao - nastavila je kroz potoke suza.

Bilo mi je žao, nisam znao kako da je utešim, a morao sam nešto da preduzmem.

- Ma nosi se bre u tri pičke lepe materine budalo jedna nenormalna! - iznenadih samog sebe, kad sam joj odvratio jezikom koji je jedino razumela.

- Kako možeš, zar te nije stid, pa ja sam te rodila - prestala je da plače.

- Svako mora da se rodi, ali niko ne mora i ne treba da trpi baksuza kao što si ti - više nije bilo povratka - i

zapamti, sve što želim u životu je da ne budem ni nalik ni tebi ni njemu, jeb'o vas k'o vas sastavi! - završio sam misao sa osećajem olakšanja.

-I zlazi, beži mi s' očiju, izlazi iz kuće da te ne gledam! - vikala je sada besno. Suzama više nije bilo ni traga. Samo bes od kojeg će se brzo oporaviti i verovatno osećati bolje kada je prođe.

Sande Ranku više nikada nije tukao i ona se više nije usuđivala da se na meni istresa, a moja je jedina želja bila da iz te kuće odem što pre i zauvek.

U gradskom vodovodu je otpočelo fluorisanje vode za piće.

Organizuju se takmičenja u proizvodnji, povodom desetog kongresa SKJ.

Istorijskim sednicama i presudnim političkim bitkama se bori protiv nerada, javašluka, privrednog kriminala i podbačaja proizvodnje.

Menjaju se mnogobrojni Ustavi.

Jezero se puni i iz Zlotske reke, u njemu ima puno rakova.

Šteta je što nakon alkoholne euforije dolaze mučnina i zaborav.

U kafani bi nas trojica ili četvorica, uz flašu ili dve jeftinog knjaževačkog vina "Hamburg", satima raspravljali neraspravljivo i izmišljali sve novije i sve bolje filozofske i životne šeme i koncepte.

Iz tih noćnih kafanskih rasprava se moglo, da ih je samo neko zapamtio ili zabeležio, napisati ko zna koliko tomova knjiga konceptualno-poučno-filozofskog karaktera, sa naslovima poput: Pedeset najvećih sranja onih koji imaju dobre namere; Prednosti života bez nade; Kako zajebati prijatelja; Kako dezertirati iz Legije stranaca; Najveće tajne povraćanja iza kauča; Kako završiti gimnaziju bez udžbenika; Ima li smrti posle života; Kako ubiti polubrata od polustrica; Ustostruči kapacitet svog pamćenja i ostani glup; Kako ostati laf kad ti kažu da imaš malu patku; Pedeset razloga zašto treba da pušiš; Kako izgledati tužno na vest o smrti nekog koga prezireš; Diži tegove tri meseca i pričaj o tome narednih 26 godina; Antologija elegične poezije za ludake; Brak utroje; Kuvar za mamurne; Trezor nerazumnih i nemogućih ideja; Kako rešiti problem koji nikada nećeš imati i td.

Pored alkohola, za dobru raspravu su potrebni i dobar povod, odnosno nešto što se desilo nama ili nekome koga znamo. U odsustvu događaja, povod su takođe bili i dobar film ili knjiga. Konačno, za kvalitetnu žvaku neophodan je i dobar sagovornik. Bilo je važno da makar jedan u društvu bude budala ili makar malo pijan- to je garantovalo da će biti više neophodnog hu-

mora. Ukoliko je nešto od toga nedostajalo, razglabalo se o lakšim stvarima poput religije, seksa ili politike, ali tada nije bilo kvalitetnih rasprava, jer su to teme gde svako ima svoje mišljenje i nikog ne zanima mišljenje onog drugog.

Bilo je u našim razmišljanjima, naravno, puno mlada-lačkog preterivanja i spekulativnog improvizovanja, ali smo svi ulagali iskren napor da, tokom naših ostrašćenih diskusija, pronađemo argumente koji su govorili u prilog našem mišljenju. Jedino je bilo važno da se stvori mala prednost u debati, jer pobednika nikada nije bilo.

Suprotstavljena mišljenja nisu bila povod za verbalne provokacije ili rat do istrebljenja u kojem neko treba da bude povređen ili ponižen. Naše drugarstvo je povlačilo nevidljivu liniju tolerancije i međusobnog uvažavanja i ta se linija nije prelazila. Sagovornik nije bio neprijatelj. Naprotiv, upravo tada smo stvarali prijateljstva za ceo život, gradeći pritom i određen tip, svojevrstan standard, onakvih ljudi kakvi će nam biti prijatelji koje ćemo tek sresti u budućnosti.

Utoliko su bili čudniji nepodnošljiv rivalitet, uzajamna zloba i nipodaštavanje među Beograđanima. Sa zanimanjem sam ih posmatrao kako provode vreme sa drugarima koje ne poštuju i ne podnose, a opet, nisu mogli jedni bez drugih. Oni kao da nisu tražili sagovornike. Bili su im potrebni samo verbalni izazivači, protivnici i naravno publika. Neprestano i neumorno su se prepirali oko toga ko je kakav, ko je ko u kraju i da li je bolji "Armani" ili "Versaće", "Levi's" ili "Lee", "Mercedes" ili "BMW", "Zvezda" ili "Partizan", "Puma" ili "Adiddas", "Indexi" ili "Korni grupa"...

Rasprava bi se na kraju dovela do usijanja, kada na red dođe obavezna tema- ko će šta i kako da radi u skoroj budućnosti. Svako je imao nekog ko će mu sigurno obezbediti obavezno dobro plaćen posao i to samo u firmama poput "JAT"-a, "Jugoeksport"-a ili "Energoprojekt"-a, samo da završe fakultete i malo porastu, pa će svi videti ko je ovde frajer, a ko jajara.

Jedino su bili saglasni kada je trebalo ocrniti i izogovarati nekog iz njihovog društva, ko trenutno nije

bio prisutan. O njemu, njegovoj porodici, njihovom poreklu i statusu su znali sve, svaku slabost, sve što je radio i rekao, do najsitnijih detalja i pojedinosti.

Mogao sam samo da pretpostavljam šta su sve mogli da pričaju o meni kada okrenem leđa.

Prozvali su me Borski.

Voleo sam njihov melodičan govor i sleng izraze poput: štajga, treba, gajba, ševa, soška, utoka.., koji se momentalno urezuju u memoriju, ali nisam mogao da učestvujem u njihovom razgovoru. Nisam umeo niti imao želju da započnem bilo kakvu priču na koju bi svi obavezno zinuli i rekli: "Uuu, jeb'o te."

Skoro svakog leta sam provodio po desetak dana kod tetke na Brdu, izgrađenom parama iz fabrika u Rakovici. Tu su se sjatile na hiljade došljaka iz cele Srbije u potrazi za poslom, srećom, bračnim drugom i blaženom anonimnošću, koje je veliki grad obećavao.

Nekima se posrećilo. Većina je životarila. Malo para, a želja na pretek.

Oni bolje-stojeći su započeli vikendice pod Avalom i duž Ibarske magistrale, drugi su činili sve da nekako zaposle svoje polupismene, ugojene žene, treći su se tešili pivom.

Radničko naselje, k'o i svako drugo.

Iz poštovanja prema tetki i teći, nisam pušio u njihovom stanu, pa sam većinu vremena provodio u gradu ili u malom parku između zgrada. Tu su se predveče, kad mame odvedu klince na spavanje, okupljali tipovi koji su tinejdžerima iz kraja jasno pokazivali šta ih verovatno čeka u najskorijoj budućnosti.

Bili su to momci i poneka riba, uglavnom već u svojim srednjim dvadesetim, nezaposleni, večiti studenti, muvatori koji su umalo odradili jednu fastastičnu šljaku, ali ih je zajeb'o neki idiot, bivši sportski talenti koji bi inače ko zna gde sada bili, da eto, ne bi te povrede i prevrtljivosti uprave velikog kluba, elem, sve lokalni mangupi koji se nisu usuđivali da odu u Beograd ili na utakmicu, ako ih je u grupi bilo manje od šesnaest.

Živeli su kod svojih mrzovoljnih roditelja i uglavnom

bili dekintirani.

Pridružio sam se teći u njegovoj večernjoj šetnji, svratili smo u bife na čošku, popili po dva piva i krenuli u stan, ali sam odlučio da ostanem još malo napolju. Zapravo, još mi se pilo. Dva piva su odlična startna pozicija. Vratio sam se na mali skver gde je bilo nekoliko prodavnica, kupio buteljku mrtvog srpskog cara, cigare i magazin "Start". Otišao sam do parka i seo na jednu od klupa. Nisu na mene obratili pažnju- bili su već navikli na moje prisustvo koje ništa ne obećava.

Goga, jedan od dežurnih palamuda, pričao je dvojici, koji su sedeli na klupi prekoputa, o ortaku zaposlenom u avio kompaniji ili na brodu, koji je iz Singapura doneo nekakvu robu i utopio je momentalno za silnu lovu. Znao je do detalja šta je taj doneo, koliko je tamo to platio i za koliko je prodao, sve kao da je posao odradio on, a ne neko drugi. Završio je svoju tiradu sa zagonetnom opaskom da taj tip verovatno donosi i nešto praška, ali da se o tome ne priča naglas. Pametno, konstatovali su poluzainteresovani slušaoci.

Tu su celu priču već napamet znale i ljuljaške.

Onda se drugi nadovezao na priču o letenju, maksimalno je kenjao, u smislu da upravljanje avionom nije mnogo komplikovanije od vožnje auta, da bi u zaključku konstatovao da, može biti, ne bi znao da leti, ali bi sigurno umeo bez ičije pomoći da rula avion po pisti.

Bože, ako te ima, ubi me na mestu.

- Nema šanse da to otvoriš - okrenuo se prema meni Goga, pokazujući očima buteljku. Onda se zavalio i položio ruke na naslon klupe, sasvim zadovoljan samim sobom. "E, jebi ga, napravio je prilaz" pomislih, "sad će da mi traži cigaru."

Nisam žurio da otvorim vino, bilo je još taman dnevnog svetla da proučim sise i guzu ribe sa duplerice Starta. Nije bila loša, ali se nije moglo videti kakve noge ima. Mangupi, nikad ne pokažu najvažnije. Sve može da se našminka, naduva ili isfolira svetlom i snimanjem pod nekim uglom, sve osim nogu.

Dobre noge riba ima ili nema. Tu nema prevare.

- Borski, imaš jednu cigaru? - pitao me Goga ležerno, "da se Vlasi ne dosete" da je grebator.

- Imam - odgovorih i onda počeh da se bavim flašom. "Malo ćeš da sačekaš", mislio sam, "pizda ti materina grebatorska."

Čep od plute, naravno, ne možeš da izvadiš bez vadičepa, ali možeš da ga uguraš naniže u vino, tako što dno flaše staviš između stopala, da se ona ne pomeri, donjom polovinom jedne šake čvrsto stegneš grlić, a od palca i kažiprsta napraviš kružni otvor, kao produžetak grlića flaše, u koji onda uguraš palac druge ruke i pritiskaš nadole. Fora je u tome što rukom kojim si obuhvatio grlić flaše istovremeno stežeš palac kojim guraš čep i pomažeš mu da se ne "prelomi" u zglobu, kada je sila pritiska najjača. Najvažnije je da se čep odlepi od stakla i ugura samo nekoliko milimetara, nakon toga ide vrlo lako.

Ugurao sam čep, odsuo malo vina u travu iza klupe i otpio gutljaj. Onda sam malo podigao flašu i napravio gest kojim je trebalo da svima saopštim da mogu da popiju ako žele.

Nije bilo zainteresovanih.

U međuvremenu su došle dve sestre koje su svi zvali Muslimanke.

Jedna od njih, mlađa, još od ranije me je gledala sa, kao, nekim interesovanjem, dok sam ja gotivio stariju. Kod mene nije važno pravilo mlađe je slađe. Mlado voće izgleda lepše, ali često bude tvrdo i kiselo.

Starija se zvala Zema. Imala je divlju, gotovo crvenu grivu od kose, blede malo pegavo lice i stroge tamne oči starice kojoj se u životu već sve desilo. Kada se smešila, oko očiju bi joj se pojavile dve borice koje su je pretvarale u mladu zagonetnu ženu koja puno zna i uvek ume da izabere između mogućeg i obećanog.

Izvadio sam paklicu i ponudio Zeminu sestru, pogledala je u cigaretu, pa u mene, pa u pravcu sestre i konačno, uz stidljiv osmeh, odmahнула glavom i počela da pravi rukom pokrete kao da nešto piše po betonu ispred sebe. Nešto kasnije je ustala i otišla na igralište

za košarku. Pripalio sam sebi i tek onda ponudio jednu Gogi. Uzeo je i zapalio, sa izrazom lica nekog ko upravo donosi neku važnu odluku. Nije se zahvalio za cigaretu.

Jedan od one dvojice je pitao Zemu:

- Kako si prošla juče?

- Ne znam, nisam sigurna, - malo se namrštila- mišlim, nije bilo pitanja na koje nisam odgovorila ali pojma nemam koliko će mi priznati. Verujem da imam barem četrdeset tačnih.

- Četrdeset, od koliko?

- Bilo je ukupno pedeset pitanja., neka su bila stvarno laka, ali je bilo i jako dvosmislenih, naročito sociologija, nikad je nisam volela - rekla je i zagledala se odsutno u pravcu igrališta za košarku gde je Racke, iako se već smračilo, precizno ubacivao sa polu-distance, a njena sestra je stajala oslonjena na banderu ispod table sa košem i povremeno mu dobacivala loptu.

Onda je Zema ustala, došetala do naše klupe, sela i otpila mali gutljaj iz flaše.

- Nećeš valjda sve to sam da popiješ? - pitala je uz osmeh gledajući me pravo u oči.

Polu buteljke vina je bila prava mera. Imao sam potrebno samopouzdanje, a nije me udarilo toliko da pričam ili pravim budalaštine, ali me je izdala leva noga. Trznula se u kolenu i morao sam na sekund da skrenem pogled u tom pravcu. Kada sam ponovo pogledao u Zemu, već je gledala ispred sebe.

- Ma ne, celo veče tražim nekog da mi pomogne, ne mogu sam da se borim protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja...- rekoh i pomislih: "seronjo", ljutito sam sebe počastio, "sad moraš iznova da se boriš za urokanje."

- Jes' to imala neki ispit? - upitah Zemu zainteresovano.

- Aha, prijemni na pravnom. Nemoj samo da mi kažeš kako svi studiraju pravo, znam to i bez...- "Imaš tremu a ona je voljna da priča" bodrio sam se, "pazi da ponovo ne uprskáš."

- I ja ću da upišem prava - ispalih s' olakšanjem. Samopouzdanje se vraćalo.

- Super, bićemo kolege - reče ona - a zašto baš prava?

- Pa, kao i svi, gotivim ideje pravde i jednakosti - rekoh bez podsmeha i ironije.

- Zaboravio si na slobodu - iskezio se Goga.

- Sloboda je kurac bez ekonomske jednakosti. Ona se ne jede, pitaj tvog čaleta - debelo sam mu naplatio cigaretu.

- Čuj ovo, sloboda, pravda, koji kreten - dobacio je drugi tip, kao da priča o nekome ko nije bio tu. I nisam bio tu. Za njega ili zbog njega.

- Čutite, hoću da čujem frajera! - povisi ton Zema.

- Ooo, sad je i frajer, vidi ti ovo... - nije mogao da se suzdrži tip sa druge klupe.

- Znači, hoćeš da budeš sudija? - pogledala me upitno.

Nisam bio siguran da je nastupio momenat za urokavanje, ali pogled nisam skretao:

- Ne, ne bih to mogao da radim, nemam razumevanja za ljudske slabosti, ni svoje ni tuđe, a to je svakako najtužniji posao na svetu - nastavio sam.

- Tačno - obratio joj se Goga - kakav sudija, zar ne vidiš da je dečko rođen da bude maneken Župskog Rubina, ha, ha... - Svi smo se nasmejali.

Ingnorisala ga je:

- Kako to misliš najtužniji posao, ne kapiram.

- Pa eto, sudija se na kraju procesa uvek obraća onome ko nešto gubi, presuda je za te ljude uvek tužna vest. Mislim, presuda ti je kao pismo u kojem nekom javljaš da je izgubio slobodu za narednih devet godina; da neko nema pravo za koje se nadao da će mu ga sud dodeliti; da mora da plati neke pare zbog ovog ili onog; da gubi pravo starateljstva nad detetom; da od nasleđa koje je očekivao dobija malo ili ništa i sve u tom fazonu... - zastao sam na trenutak. Mirno me gledala.

- U sporu ne može biti dva pobednika, - nastavih u iščekivanju pitanja ili opaske koja će mi omogućiti da promenim ploču, solo mi je bio već predug- jedan mora da izgubi, a posao sudije je da mu objasni zašto.

Pogledao sam ispod oka Gogu i tipove prekoputa.

Sad ih je na drugoj klupi bilo trojica. Ućutali su ali im je izgleda postalo jako važno šta govorim i kako se ponašam u Zeminom prisustvu. "Jel' vam maca pojela jezik, pederi?" ,mislio sam i lagano otpio dobar gutljaj vina.

Odmah sam se osećao još bolje.

- Pa šta bi radio, mislim, radio bi u pravosuđu, zar ne? - pitala je Zema.

- Ma on hoće u advokate!

- Aha...

- Tu je lova...- odgovarale su klupadžije umesto mene.

- Aha, biću javni tužilac, 'oću da jurim lopine i prevarante - rekoh pomirljivo. Već mi je šumilo u ušima. Vino je počelo da priča za mene.

Da oni dripci nisu spomenuli advokaturu, verovatno bih se opredelio za tu varijantu i odbranu prava čoveka. Ovako, odoh u tužioce.

U inat. Čist oportunizam. Jebite se.

- Kako ćeš to da izvedeš, kad je to sve lopov do lopova, svi su povezani i jedan drugom čuvaju leđa. Nema šanse...- nastavila je Zema - Ti si naivan. "Tačno", pomislih, ali više nije bilo povratka. Morao sam da kusam šta sam zakuvao, inače ništa od urokavanja:

- Možda je i tako, - sada više nisam ulagao napor da sakrijem aroganciju - ali jedno sigurno znam, lopovi, prevaranti i otimači su najveća pošast među ljudima. Svako se prirodno boji da bude ubijen ili da ga ne prebije grupa mangupa, ali ubistava je zapravo jako malo, a od modrice, čvoruge ili povređenog ponosa se relativno brzo i lako oporavljaš.

Lopovi su zapravo ti koji ti mogu uništiti ceo život. Počnu tako što ti otmu džeparac, maznu ti posle životnu ušteđevinu, radiš k'o konj ceo život za male pare, jer njima nije nikada dosta, to su povrede od kojih nema oporavka. Revolucije se, kao, dižu zbog bratstva i jednakih prava za sve, a u stvari raja se buni što i ona nije uključena u pravičniju deobu para.

Zema nije skretala pogled, oči su joj dobile nekakav izraz olakšanja. "Šta se događa? Jel' se urokavanje već desilo, šta sam propustio?", mislio sam grozničavo

privršavajući buteljku.

- Odras'o sam među mangupima i lopinama, znam kako razmišljaju i mog'o bi da im doakam, ako bi mi samo dali mogućnost da narodu povratim svest o poštenju! - hvalisao sam se, ne obazirući se više na grohotan smeh i zajedljive komentare ekipe na klupi.

- Ej, ne kenjaj više, keve ti, čuj ovo poštenje, tip je odlepio... - čuo sam samo eho opšte graje od nekoliko glasova koji su se preklapali.

Niko me više nije slušao, Zema je ustala i nešto pričala se grupom gde je stajao i Dole, tip koji je bio odbojkaš, skakač unazad ili plivač uvis. Nešto od ta dva. Stalno je ili hramao ili imao zamotanu ruku zbog kao povreda. Time je pokazivao kako nije totalno sjeban i da mu se u životu nešto događa.

Nastavio sam da pričam sam sa sobom:

- Treba prvo razviti svest o krađi. Svi nešto krađu, papir, građevinski materijal, bakar, šumu, delove mašina i alate. Najveći lopov u samoposluzi je poslovođa te radnje. Ali, nije problem šta se i koliko krade, problem je što se krade bez pardona. Ne postoji svest o krađi. Ona je postala nešto normalno, ali, sve će to jednoga dana doći na naplatu.

- Sve! - završih poluglasno.

Istovremeno, svi se busaju u grudi junačke da su poštteni, a oni stvarno to i misle za sebe. Slušaj ih samo šta pričaju o sebi kad traže pare na zajam. Sve sama cvečka, razmišljao sam dalje, ali poštenja nikad nema tamo gde svako hoće nešto da uzme.

Pošten si samo kada nešto svoje daješ drugom, a ne tražiš ništa za uzvrat.

Prošlo je jedanaest kad sam pošao ka stanu, ali je prvo trebalo da bacim flašu u kontejner. Zema me sustigla na pola puta.

- Hej gde ćeš, nisi mi završio priču.

- Izvini, već sam završio, ne volim da se ponaljam - nisam smeo da priznam da sam već zaboravio više od pola svog smešnog govora.

- Koliko ćeš još biti tu, zar ti ne počinje školska godi-

na?

- Prekosutra idem u Rusiju - namerno sam izostavio da se radi o ekskurziji.

- Šta ćeš tamo da radiš? - produžavala je konverzaciju. Beška samo što mi se nije rasprsla.

- Imam kondicioni trening za votku i ruski šampanjac, he, he...

- Uuuu, super. Hoćeš da me otpratiš do kuće? - iznenadila me.

- Važi - rekoh volšebno, dok sam očima grozničavo tražio mesto da se olakšam. Prošli smo skver sa zatvorenim kioscima i prodavnicama i pošli kroz park do sledećih zgrada.

- Izvini - nisam više mogao da izdržim - moram u klonju, neću dugo - odgegao sam se iza rastinja koje je raslo pored zgrade na brežuljku. Dok sam obavljao radnju, oslonio sam se laktom na zgradu da se ne bih klatio.

Trava, sasušena od letnjih vrućina, mi je bila beskrajno zahvalna. Prdnuo sam i olakšanje je bilo kompletirano. Dok sam ga otresao, načinio sam korak unazad i prestravio se. Zema je stajala tik iza mene.

- Ne boj se, neću te pojesti.

Postideo sam se jer me je videla u tako bizarnom položaju sa još uvek isukanom patkom koja je u momentu splasnula kao probušeni balon. Stavila mi je ruku na rame i nežno me privukla. Jezik joj je bio sočan i voljan da istražuje. Krenuo sam uobičajenim putem od ušiju ka sisi. Nije nosila brus i bradavica joj je spremno iskočila u potrazi za prstima. Pripila se uz mene i uhvatila me za đoku, ali bez efekta. Nije se još oporavio od pretrpljenog straha i pogrešne kombinacije piva i oporog vina.

Otkopčao sam joj dugme na farmerkama i otvorio šlic, stavio sam joj obe ruke na gola bedra, počeo da joj skidam gaćice zajedno sa pantalonama, ali je ona uz tiho "Ne, ne mogu" lagano čučnula, počela da ga obrađuje obema rukama i lagano ljubi.

Zakašljala se i obrisala ga šakom pre nego što ga je stavila u usta. Nije mu trebalo dugo da se povрати od šoka i uskoro sam osetio grebanje njenih zuba. Ubrza-

vala je ritam, znala je šta radi, klekla je na kolena a nje-na griva se ritmično lepršala napred, nazad, napred, nazad. Napregnuo sam maksimalno sve nožne mišiće ne bi li pojačao šanse za svršavanjem, ali je brzo bilo jasno da od toga nema ništa. Zema se u međuvremenu toliko zahuktala, kao da igra u omiljenom joj ritmu. Kad sam je povukao naviše, ispustila ga je pomalo razočarano i skoro nevoljno. Još jednom sam pokušao da joj smak-nem pantalone, ali je ona bila odlučna i pomalo zapov-ednički mi odbrusila:

- Rekla sam ti da ne mogu tako i ne volim da se pon-avljam.

Još malo smo se ljubili i stiskali, ali je zgrada na koju smo bili naslonjeni polako isisavala strast i lepotu tren-utka. Nema romantike ni uživanja kad si okružen be-tonom.

Samo zadovoljavanje instikta, stoječki i na brzaka.

Pripalio sam dve cigarete.

- U kakvoj si šemi sa Dolom? - pitao sam najedared.

- Ni u kakvoj, a ti? - uzvratila je pitanjem.

Stajali smo još neko vreme, a onda se blago trgnula.

- Moram da idem, čao! - cmoknula me a onda sam video da njena sestra prolazi stazom između zgrada. Popušio sam pljugu, ponovo obradovao suhu travu i krenuo prema stanu.

Tipovi na klupi su sada raspravljali koji bi automobil odleteo najdalje ako bi se spustio niz skijašku skakaon-icu na Planici. Kad sam upalio svetlo u hodniku jedan se prodrao:

- Jesi joj krnuo jezičinu?

"Krnem ti ga sestri", pomislih.

Pravio sam se da ništa nisam čuo, jer sam te večeri ionako već privukao na sebe mnogo više pažnje nego što sam želeo ili zaslužio.

Jutarnji mamurluk je prevazišao sva očekivanja. Bolela me glava, usta su mi bila suva a u sobi je smrde-lo k'o da sam večerao klozetske daske. Naravno, palo je i ritualno zaklinjanje da neću više nikada da mešam pića...

Potražio sam spas ispod tuša i dok sam sapunjabo ljubavni pribor osetio sam peckanje. Bilo je crvenkastih brazdi po kožici. Ništa strašno, ali sam ipak, za svaki slučaj, zaključio da lizanje i pušenje prepustim Francuzima i homičićima, a ja ću se držati klasike, kao svaki normalan seljak.

Obukao sam se i otišao do grada da se snabdem robom za put u majku Rusiju. Sišao sam na Slaviji i krenuo prema Knezu, kupujući usput štringle mother vunice, lepih pastelnih boja. Dok sam stigao do bašte "Ruskog cara" imao sam ih dvadesetak. Seo sam, naručio pivo i izvadio ih iz kesa da vidim šta sam kupio. Neke ribe za susednim stolom su se smejuljile i domunđavale gledajući u mom pravcu. Uzeo sam štringlu nežno plave boje, podigao je u vis prema Suncu i kao znalčki proveravao kvalitet vunice, pre nego što sam je zadovoljno vratio u kesu. Pomislio sam da glupačama kažem da mi je ta štringla ulaznica za Baljšoj Teatar, ali nisam mogao da se zamaram.

Popio sam još dva piva umesto ručka i vratio se na Brdo.

Kupio sam usput i pedesetak kutija žvakaćih guma i sa malo preobuke i još dva para farmerica za prodaju, prtljag mi je bio kompletiran.

U Rusiju smo ušli iz Mađarske.

Putovali smo noćnim vozovima, u kušet kolima sa četiri kreveta u kupeu, a danju smo išli u obilaske velelepni spomenika Otadžbinskog rata i grandioznih crkava. Vodiči su nas rutinski obasipali informacijama bez da i jedanput spomenu imena dva glavna igrača.

Ni jedne jedine reči o tavorišu Kobi i Isusu Hristu. Izbrisani su iz svesti i pamćenja da bi bilo više mesta za duet Lenjina i Marksa. O salonskom revolucionaru sa ogromnim filozofsko-političkim opusom i kratkim rokom trajanja i o debelom jevreju, kockaru i ispičuturi koji je nas Slovene iskreno i otvoreno prezirao, već sam što-šta znao. Staljin i Isus su me zanimali. Oni su bili zabranjeno voće.

Na putu ka Lenjingradu je voz stao u nekoj nedodžiji, bez prave stanice, železničkog osoblja i putnika. Odmah iza stanične zgrade je bila poređana eskadrila MIG-ova na travnatoj zaravni koja je trebalo da bude aerodromska pista. Jedan od aviona je imao uključen motor i buka je bila takva da nismo mogli da čujemo ni sopstveni glas. Bila je to očigledna demonstracija sile za strance koji tuda prolaze.

S' lakoćom sam podigao moćnu mašinu na tri hiljade metara i počeo da tražim ciljeve na zemlji. Šteta, nije bilo Nemaca. Povlačili su se kroz tu pitomu zemlju, još pitomijih ljudi, trideset godina ranije. Besni zbog poraza koji se neumitno bližio, sistematski su na svom putu za Nemačku uništavali infrastrukturu kako bi usporili napredovanje Crvene armije. Ubijali su tom prilikom sve živo, uključujući i pse i mačke.

Najteže im je padala okolnost da im je, milo za drago, vraćala inferiorna rasa i budila ih iz sna o nepobedivosti.

Dvadeset sedam miliona ruskih vojnika i civila je bila cena pobjede nad najljućom i najdisciplinovanijom soldateskom koja je ikada marširala u istoriji čovečanstva. Ako se Rusima dodaju pobijeni Poljaci, Jugosloveni, Česi i ostali Sloveni, ispada da je na svakog ubijenog savezničkog vojnika i civila, palo više od dvadeset Slovena. Zato se Drugi svetski rat više uči i obrađuje u Holivudu nego u školama na Zapadu.

U filmovima uvek mogu da budu superiorni, hrabri i dovoljno snažni da se uspešno bore protiv Nemaca.

- Gašo, hoćemo da krenemo? - budio me glas. Bio sam besan što mi nije dopustio da sletim u bazu, odgegam se do komande i nonšalantno prijavim da sam skenjao makar jednog Švabu. Ili trojicu.

Ravke je govorio ruski, pa mi je bio od pomoći dok smo tokom noći u vozovima zajedno prodavali žvake i vunicu idući od kupea do kupea.

Kad smo stigli u Lenjingrad, već više nismo znali šta da radimo sa tolikim rubljama.

Drugog dana, predveče, sedeo sam u svojoj sobi, razmišljao nakratko o Jesenjini i gledao u zgrade pre-

ko puta hotela. Pitao sam se da li su bile tu kada su tuda prolazili Dostojevski i Puškin.

Pio sam gruzijski konjak koji mi je konobarica sa šanka rado donosila, jer je dobijala debele napojnice. Objašnjavala je zašto ne može da donese flašu, a ja sam uživao slušajući taj mekani, melodični jezik i čudom se čudio kako ljudi mogu da pričaju kako razumeju ruski jezik, jer je, kao, jako sličan srpskom. Reči doduše zvuče poznato, ali to ne znači i da razumeš ili govoriš taj jezik. Konačno sam shvatio da je rekla nešto o muzičkom matineu u restoranu našeg hotela.

Sišao sam do prizemlja. Svi iz naše grupe su već bili tamo, a i drugi gosti su posedali, pa je restoran bio skoro pun.

Bend je svirao ruske šlagere za ravnodušnu publiku. Ništa se nije događalo. Niko nije igrao.

Nedostajala je akcija.

Mahnuo sam konobarici i ona mi je spremno donela novi konjak. Rekao sam joj da za svaki sto odnese po bocu šampanjca. Naravno, nije me razumela. Onda su joj preveli. Otišla je i ubrzo se vratila sa svojim šefom koji je nešto objašnjavao, da je to neuobičajena porudžbina, da ne mogu da služe alkohol ako ga gost nije sam poručio, da to mnogo košta, i šta ti ja znam. Posle dugih i iscrpljujućih pregovora, platio sam porudžbinu unapred, doneli su na kolicima desetak boca i puno čaša i poslužili naglo oraspoložene goste. Dao sam pregršt novčanica i muzici, atmosfera se bitno popravila, krenuli su ples i smeh.

Pijani milioner je brzo postao suvišan.

Izašao sam ispred hotela i od dežurnog dilera kupio dolare, jer su rublje bile bezvredne van Rusije. Dok je brojao novčanice, pokazao mi je očima na đevušku koja je stajala nedaleko od nas praveći se kao da nekog čeka. Imala je "Mirej Matje" frizuru sa šiškama i valjda najkraći minić koji se da zamisliti. Odmah je pristala da pođe u moju sobu, ali se na ulazu molećivim glasom nešto dugo objašnjavala sa dežurnom recepcionerkom.

Žurka u restoranu se u međuvremenu pretvorila u opštenarodno veselje.

To mi se dopalo.

U sobi sam još uvek imao gotovo punu čašu konjaka.

Đevuška je pričala da joj je otac poginuo i da ima bolesnu sestru ili babu, nisam baš kapirao.

Seo sam na krevet oslonjen leđima na zid, dao joj dvadeset dolara, a ona mi je sela u krilo ne skidajući gaćice. Samo je napravila prolaz za patku. Nikakvo urokavanje, nikakav razgovor na jastuku - oboje smo dobijali upravo ono što smo hteli. Ni manje ni više.

Nije izgleda bila navikla na mušterije koje ništa ne rade i nemaju velike prohteve. Odrađivala je stvar rutinski i usporeno, a meni je konjak bio prevelik izazov, pa sam otpio gutljaj.

Onda sam je zamolio da se okrene. Oslonila se rukama na moja kolena i nastavila da radi, a ja sam zapalio i cigaretu. Pušio sam, pio i karao, sve u isto vreme. Zabavljao sam se mišlju kako mi samo pre petnaest minuta ovakva situacija nije bila ni na kraj pameti.

Lova ne kupuje sreću, ali može da ti priredi prijatna iznenađenja, zaključio sam.

Kad je bilo gotovo, nisam uopšte imao utisak da se nešto desilo, od pića mi je pripala muka, a cigareta je postala bljutava. Tako ti i treba kad 'oćeš da se kurčiš-rekoh samom sebi.

Sišli smo do restorana i kad sam otvorio vrata, svi su pogledali u našem pravcu, devuška mi je nešto rekla, otišla do recepcionerke, malo preturala po torbi, nešto joj pružila i konačno se uputila ka izlazu ne gledajući u mom pravcu.

Vratio sam se unutra i seo za prvi sto sa praznom stolicom. Na stolu je bila čaša sa šampanjcem.

"Da se nisi usudio", nastavio sam dijalog sa samim sobom.

Paki me pogledao ispod oka i procedio:

- Šta bi, ispalila te Ruskinja?

- Aha...- rekoh.

- Glup si k'o kurac - nastavio je.
- Znam.
- Daj jednu cigaru.
- Nemam za tebe - rekoh odsečno.
- Hoćeš s' nama na dizanje mostova na Nevi u zoru?-
pitala je Caca da prekine neugodnu tišinu.
- Hoću, ako me ti probudiš. Čuo sam da spavaš u
providnoj spavaćici.
- Baš si prost. Uostalom, znaš da imam momka.
- Svi su to znali. Zabavljala se sa Predom od drugog
osnovne.
- Nisam se digao zbog dizanja mostova, a sa Cacom
sam se kresnuo tek tri godine kasnije dok smo studirali
u Beogradu.
- Nema neosvojive tvrđave.

Dobri radnici postaju loši rukovodioci i priučeni
političari.

Mala lična korist postaje važnija od bilo kojeg kole-
ktivnog dostignuća, a socijalizam je ušao u svoju za-
vršnu, piličarsku fazu.

Ležišta rude su sve siromašnija.

Uveden je JMBG.

Omladinska radna brigada "Bakar Bor" širi bratstvo i
jedinstvo na reci Moravi.

Kao i sve dobre stvari u životu, ni ruska avantura nije dugo trajala.

Nije bilo lako zaboraviti i osloboditi se sećanja na kratak period u kojem sam po prvi put u životu upoznao slovensku prapostojbinu i veleepna znamenja naše vere, veličinu žrtve ruskog naroda za slobodu čitavog čovečanstva, kao ni vreme kada sam imao dovoljno novca za sve što mi je u tom momentu trebalo, a uz to se još i maksimalno zezao.

Sve to zajedno i na jednom mestu. Ludilo.

Bilo je to deset dana koji su potresli moj mali svet.

Jer, naš svet je ono što mi vidimo i osećamo i on zajedno sa nama umire kad nam kucne zadnji čas, ali se on takođe ponovo rađa sa svakom novom dušom koja dolazi na životnu pozornicu da odigra predstavu u kojoj će ona biti glavni junak i režiser. A uspeh te predstave u mnogome zavisi od toga koliko realno vidimo svet oko sebe i naše mesto u njemu.

Rusija je lepa epizoda, govorio sam sebi, ali tvoj život je ovde i sada.

Tvoja pozornica nije tamo gde bi voleo da budeš, već tamo gde jesi.

Saznanje da mukotrpan put do lične sreće vodi kroz naše srce, dušu i telo je značilo da treba poraditi na ljubavnom životu i zarađivanju kinte, da se zadovolje želje i čulne potrebe, kao i na tome da o svetu u kojem živim saznam što je moguće više, što će mi, nadao sam se, ispuniti dušu.

Zabavljanje je često bezperspektivna igra u kojoj

momci glume ljubav da bi zadovoljili požudu, a devojke se prave da toga nisu svesne.

Dve tinejdžerske ljubavne veze koje su trajale po jedno polugodište, brzo su pokazale da nisam neki žešći materijal za zabavljanje. Redovan seks je naravno godio, ali je trebalo odrađivati takođe redovne izlaske sa istom osobom, povremene izjave ljubavi i privrženosti kojih zapravo nije bilo puno na lageru.

Nisam im bio njihova prava ljubav, jer su stvarno bile zaljubljene u neke druge tipove, kao što je i moje srce pripadalo onoj koju nisam mogao da imam. Naklonost i dopadanje, nažalost, nisu ljubav.

Istinski zaljubljeni se ne zabavljaju. Oni se vole.

Nekim parovima su dužina vremena provedenog zajedno, ili neočekivane trudnoće, bili znaci da zabavljanje treba prekinuti brakom, sa kojim će im navika postati sudbina a seksualni partner životni drug. Drugima su isti ti razlozi bili povod za raskid dugogodišnje veze. Moja zabavljanja su se gasila mnogo ranije, čim bi foliranje postalo suviše naporno.

Bez drame i trauma, tiho i kukavički.

Nije bilo fer da od roditelja tražim lov za cigarete i izlaske. Možda, da su bili bogati. Izdržavali su me ali nisu mogli da plaćaju za moje prohteve, niti sam to od njih ikada tražio. Ali, kako zaraditi kada ideš u školu? I koliko?

Koliko para čoveku treba, kad i siromašni i bogati tvrde da nemaju dovoljno? Stvarno, koliko para je čoveku dovoljno?

Neke odgovore na ova pitanja sam pronašao u literaturi za pripremu maturalnog rada iz političke ekonomije, čija je tema bila "Funkcije novca".

Morao sam jako brzo da pišem, jer su neki posleratni ruski teoretičari predviđali da će već 1976., kada nastupi era komunizma, novac postati suvišan i da će prestati da se koristi, pa ću, strepio sam, morati čitav rad da preradim i napišem ga u vremenu prošlom.

Ništa u toj literaturi nije pisalo o tome da sve ljude život i instinkti svakako nauče kako da prežive sa malo

para, a da je broj ljudi, koji sebi ozbiljno i promišljeno postavljaju za cilj da se obogate, zapravo vrlo mali.

Svi o bogatstvu ponekad maštaju i vrlo često pričaju, ali se samo nekolicina probranih istinski, dušom i telom, potpuno usredsredi na ostvarenje svog sna o bogatstvu. To je poseban kov ljudi koji ne odustaju pred prvim većim teškoćama, spremni na svakojaka odricanja, gadosti i gvozdenu finansijsku disciplinu.

Jer, nije dovoljno samo zaraditi pare, to mogu mnogi. Treba istovremeno biti veliki majstor da se one sačuvaju i na koncu, mudro ulože.

Maturski rad sam napisao i uspešno odbranio, ali je ostalo bez odgovora pitanje - zašto ljudima nije nikada dovoljno para?

Izgleda da su najbolji odgovor na to pitanje, još davne '68-e dali studenti u Parizu, kada su priznali da ne znaju šta hoće, ali su hteli sve i to odmah.

Samo, oni su se šalili, dok je za milione frustriranih nesretnika na ovoj planeti momentalno zadovoljenje svih njihovih potreba i želja da imaju apsolutno sve što im treba, postalo dominantna životna norma ponašanja.

Takvo razmišljanje i ponašanje establišmenti i besomučni marketing neprestano podgrevaju pogrešnom porukom i bolesnom idejom da svi ljudi mogu u životu da postignu i steknu sve što žele. Pritom izostavljaju da ih upozore da svaki čovek stiče pravo da bira šta želi, tek kada odgovori na tri pitanja: šta je život? gde sam ja u toj priči? i koji je moj udeo odgovornosti u kreiranju sveta u kojem živimo?

Tužna je istina da zapravo samo mali broj ljudi uspešno rešava taj najveći i najteži zadatak u životu - da otkriju ko su i šta zaista žele od svog života.

Svi ostali, koji ne znaju ni kako ni šta da traže od života, osuđeni su da žive u ubeđenju da im je potrebno sve. I to odmah.

Mašala.

Zahvaljujući Rankinoj službi na železnici, imao sam pravo na, maltene, besplatno putovanje vozom, pa sam krenuo sa redovnim odlascima u Trst. U petak

popodne bih se stušio kući posle škole, na brzinu se presvukao i trčao do stanice da "uhvatim" poslovni voz za Beograd, a iz njega odmah u ekspresni za Italiju. Posle samo nekoliko putovanja, stvar se raščula, pa sam ubrzo donosio samo robu po meri, za već poznate kupce. Sa dve-tri ture mesečno, pravio sam više para nego što mi je trebalo. Višak sam čuvao za putovanje po zapadnoj Evropi, planirano za naredno leto.

Što se mene tiče, komunizam je mogao da sačeka.

U društvu u kojem smo živeli, gde su dominirali kolektivna svest i ideali koji tek teba da se dese u budućnosti, nije bilo mnogo sluha niti se iko bavio dubljim analizama stanja svesti pojedinca.

Kritičkog razmišljanja je bilo samo među intelektualcima i disidentima koji se nisu uklapali u sistem ili su iz njega bili izbačeni, poput grupe profesora sa beogradskih fakulteta, koji su bili primorani da formiraju svoj slobodni univerzitet.

Običan narod niko ništa nije pitao i on se zadovoljavao ogovaranjem ljudi na vlasti i prepričavanjem viceva o njima, zbog čega je moglo da se ode u čuzu.

Interesantno je da je prvo ozbiljno seme sumnje, da ne živimo u najboljem od svih svetova, kod nas stiglo upravo iz Trsta, sredinom šezdesetih, u obliku nekoliko prostih odevnih predmeta kao što su: nepromočivi plastični mantili "šuškavci", bele košulje "perlonke" i farmerke "Super rifle" koje su navodno bile nepoderive. Ljudi su naglašavali njihova fantastična svojstva - suše se za pet minuta, ne propuštaju vodu, ne moraju da se peglaju i povrh svega, neverovatno su jeftini. Od pozitivne ocene njihovih najgorih proizvoda, do poštovanja i divljenja načinu života i kulturi zapada, put je bio kratak.

Već desetak godina kasnije, većina Jugoslovena misli da se na Zapadu mnogo bolje živi i pametnije radi, a da su naše jedine prednosti što bolje jebemo i možemo da te zapadnjake zajebemo kad hoćemo, jer su oni, od previše rada, postali upadljivo glupi i naivni.

Da prekratim vreme, u početku sam na svoje šverc-ture nosio udžbenik ili svesku i učio školsko gradivo u vozu, ali je efekat toga bio slab, jer nije bilo uslova za koncentraciju. Zato sam prešao na lakše stvari za svoju dušu.

Zapravo, potreba za tim je počela da biva veoma urgentna, jer sam, poput Borinog Mitketa, bez jasnog razloga i vidljive potrebe, sve više mrzeo i kritikovao svet u kojem živim, bio sam kivan, ogorčen na sve i svašta, počeo da se osamljujem i distanciram od ljudi iz svog okruženja. U oklop, koji sam godinama brižljivo gradio oko sebe, uvukli su se neobjašnjivi nespokoj i nesigurnost, upravo onda kada sam mislio da je postao savršen i potpuno neprobojan. Morao sam pod hitno da počnem u nešto ili nekoga da verujem i tako spasim svoju nemirnu i ojađenu dušu.

Andrić mi više nije bio dovoljan.

On je kao aspirin, ublažava bolove, ali ne leči bolest.

Državni sistem je narodu ponudio čak tri mislioca. Za koga je- dosta je.

Bili su to Marks, Darwin i Frojd.

Njihova se popularnost bazirala na mnoštvu očiglednih primera koje su ovi nudili, kao naučni dokaz objektivnosti svojih učenja.

Pored njih trojice, bili su obavezni: socijalistički sistem vrednosti, u kojem su kolektivna i pojedinačna svest i sudbine bili isto; poštovanje kulture drugih nacija u okviru federacije i konačno, moralni relativizam u odsustvu nezavisnog sudstva.

Većiti derbi između materijalizma i idealizma bio je rešen u korist prvog, jer je ovaj pred kraj utakmice uveo neke rezerve i postao dijalektički.

U praksi se insistiralo na jednakosti među ljudima, regionima i konstitutivnim republikama, jer je jedino ona bila garant zajedništva i socijalnog mira, dok se celokupna zvanična naučna misao, kao uostalom i u ostatku Istočne Evrope, svodila na dokazivanje ispravnosti socijalističkog eksperimenta i greška-prakse.

Teorija je bila važnija od stvarnog života, u sistemu

koji je za sebe tvrdio da se bazira na materijalističkom pogledu na svet.

Kolektivna šizofrenija.

Nove i drugačije ideje su bile pretnja opstanku postojećeg sistema i poretka, a misleći ljudi i skeptici su uvek izazivali nevolje i budili neko zlo u ljudima. Individua i njegove lične potrebe, nedoumice, stremljenja i slobode, bili su u drugom planu. Čovek se cenio po količini optimizma i verbalne neustrašivosti, koje je imao ili bio u stanju da pokaže u bespoštednoj borbi za bolje sutra.

Nisam ni ja tačno znao šta hoću, ali sam bio siguran da to neću.

Prva pomoć je stigla od tri velika inkvizitora duše.

Dostojevski je svojim detinjastim likovima suprostavio mračnjake i ludake i, ako ništa drugo, jasno pokazao da čovekov um ima i svoju gadnu polovinu.

“Pijan priča što trezan misli”, govorila je moja Ranka.

Kafka je hrabro dao smisao apsurdnu i odškrinuo vrata nezamislivog u Evropskoj književnosti.

Poslednji je bio Hese, koji me posredno, i potpuno nenamerno, zainteresovao za Ničea i budizam.

Budizam sam mirno prihvatio jer je i on tako prihvatio mene, ali Ničea ništa nisam razumeo. Pljuvao je svojom ratničkom retorikom po jevrejima i hrišćanima zbog njihove, kao, hipokrizije, samo da bi napravio mesta za svog nadčoveka i sirotog Zaratrustru. Usput je ubio Boga u nama, valjda zato što je bio jako besan kad mu je njegov Zaratustra stidljivo saopštio da Bog ima pičku.

Pravi spas i izlečenje ponudio je Kami.

Buntovan, ophrvan nemirima i sumnjama, a ipak jednostavan u izrazu i poimanju sveta i čoveka u njemu. Dao mi je nadu da i zalutali mogu da nađu put i istovremeno ispunio beskrajnom radošću što nisam na svetu sam. Bilo je i drugih ljudi od kojih neka sila traži da njihov život bude neprestano i odgovorno tražnje za smislom, vrednostima i svrhom života.

Kami nas je učio kako da mislimo - ne šta da mislimo

ili u šta da verujemo.

Njegov Merso u kasno popodne ispali najpre tri, a zatim i četvrti metak u pravcu zalazećeg Sunca, drugi čovek pada i sva misao ovog sveta, njegova samosvest i razlog njegove egzistencije se menja, tim jednim jednim apsurdnim individualnim činom, koji naizgled nije ničim izazvan i sasvim je nepotreban.

Kao da je u novine dao oglas: "Menjam ceo svoj život za tih nekoliko sekundi. Nemoguć bilo kakav dogovor."

Nijedna misao i nikakav govor se ne mogu uporediti po važnosti sa ljudskim činom.

Svako mora da odgovara za svoje postupke.

Tako jednostavno, a toliko teško. Apsurd.

Taru se volšebno podsmeva kugi.

Pita se kada je vreme za ljubav, a kada vreme za umiranje?

Smrt je neizbežna, kako individualna, tako i kolektivna.

Samo je pitanje - kada?

A vreme za ljubav je sada i uvek.

Radio je izgubio neravnopravnu bitku s televizijom, koja dominira svojim informativnim i zabavnim sadržajima.

Analize gubitaka pozivaju na beskompromisnu verbalnu akciju.

Najbolje razvojne perspektive pokazuje novo groblje na Sedmom kilometru, koje se širi velikom brzinom.

Najpopularniji slogan je: "Svoje nedamo, tuđe hoćemo".

EPILOG

Jednog hladnog nedelnog jutra u Vranju je odjeknuo pucanj. Brzinom metka se proneo glas: "Mitke se utepaja".

Niko nije pitao koji Mitke. Znali su.

Inženjer Franjo Šistek je sišao u jamu Borskog rudnika po poslednji put u maju 1907., gde mu je pozlilo, pa je vraćen na površinu, doveden je do fijakera i ukazana mu je lekarska pomoć, ali je dva sata kasnije umro. Imao je 53 godine.

Nedugo nakon porođaja, Sida je primila vest da je njen muž ispao iz rudarske korpe i poginuo. Ostala je sama sa dve devojčice. Odmah su je zaposlili u jamskoj lampariji, a po odlasku u penziju, na tom poslu je zamenila mlađa ćerka. Rudnik nije zaboravljao porodice svojih mrtvih mučenika.

Uvek mi se duša ispuni ponosom kada se setim da smo krajem sedamdesetih Velibor Vasović- Vaske i ja nekoliko puta zajedno polagali ispite na Beogradskom Pravnom. Nije briljirao, ali je za svaki ispit bio veoma solidno pripremljen. Nisu ih za njega polagali kojekakvi klupski funkcioneri- telefonom.

Bio je nekako običan i normalan. A legenda. Mrak.

Titova sahrana je bio najveći skup svetskih državnika u istoriji čovečanstva.

Sande je umro u februaru osamdeset i neke. Napadao je sneg do pojasa, a ja sam mu u ledenoj kapeli

Borskog groblja namestio kosu i molio da mi oprost.

Za naš stari, crni, radio "Telefunken" više nije bilo rezervnih lampi, pa je zamenjen novim koji niko nije slušao.

Ranka je u 77. godini života zadremala posle ručka i nije se više probudila. Nadživela je čaleta 20 godina.

Kad je ujka Vidoji zatvorska kazna konačno istekla, nastanio se u jednom selu pored Požarevca i otvorio malu pekaru. Nikada nije kupio mešalicu za testo.

Zavet da više nikad ne odem u Hrvatsku, prekršio sam deset godina kasnije kad me je, bez mogućnosti da sam biram destinaciju, voz iz kasarne u Somboru odneo u prelepi Zadar.

Nakon više od 30 godina na vlasti, rukovodstvo zemlje je izgubilo svaku vezu sa realnošću. Promovisanjem besmislenog koncepta tzv. društvene svojine, razvlašćeni su država i preduzeća od prava na sve ono što je do tada teškom mukom i uz velika odricanja izgrađeno i stečeno.

To je bila prećutna dozvola za početak grabeži, koja uvek i neminovno vodi u rasulo.

Isto kao i Versajska, avnojevska Jugoslavija se raspala uz mnogo pevanja i pucanja.

Predrag Spajić- Spajke je arhitekta, živi i radi u Rusiji.

Pogibija sultana Murata i povlačenje preživelih Turaka odmah posle boja na Kosovu 1389. su bili povod da zapadna Evropa slavi pobedu hrišćana. Samo Srbi nisu slavili, već su sledeće godine sklopili sporazum koji potvrđuje njihov položaj vazala, tj. status quo. Turci će taj dogovor poštovati do 1459., kada potpuno podjarmljuju srpski narod, koji od tada u svojoj kosovskoj mitologiji zna samo za poraz, žrtvu i izdaju i najoštrije osuđuje sve zlonamerne i tendenciozne glasine da je turski pohod delom finansiran zlatom bratske, pravo-

slavne Vizantije, da su se na strani osvajača borile trupe Kraljevića Marka i da su Srpski vitezovi na megdan izašli mamurni.

Srbi su Kosovo povratili 1912., da bi ga ponovo izgubili 1999. u neravnopravnoj bitci protiv alijanse bogatih Zapadnih zemalja. Srpska mitologija je dobila svoje novo tužno poglavlje, a šiptari će u svojim budućim udžbenicima istorije pisati da su pobjedu izvojevali njihovi hrabri, mudro vođeni ratnici. Neće spominjati dva američka kuma, od kojih je jedan mislio da mu predsjednički mandat daje i pravo da jebe koga hoće u svojoj administraciji, a drugi da je Kosovo provincija u Iraku.

Moj brat od tetke Hristo se, nakon kratkog boravka u Francuskoj, stalno nastanio u Australiji gde ima četiri kuće u Sidneju. Zatražio sam mu jednom prilikom malu pozajmicu. Rekao je da trenutno nema, ali da će me sigurno nazvati i rešiti moj problem, jer smo ista krv i treba da se "pomagame".

Još čekam da se javi. Pizda čokalijska.

Slobodan Boca Jovanović, jedini potomak udarnika Ljube Jovanovića, bio je istoričar, pisac i istinski intelektualac. Krasili su ga blagost i dobrotu.

Lokalni glavešina je nedavno naredio da se na krov Borskog Doma kulture postavi velika neonska ptica „fenix“ koja treba da simbolizuje ponovno rađanje grada, nakon ekonomskog sunovrata koji se rudniku desio na početku ovog veka.

Gradi se nova Topionica koja neće zagađivati čovekovu okolinu.

Proizvodnja nikad nije bila manja, a cena bakra nikad bolja.

Pirit i jalovinu sada kupuju Japanci.

Garant.

Kada kroz petsto ili hiljadu godina ovaj grad i sećanja progutaju rudokopi nekog modernog rudnika, ostaće samo ime, pokoji zapis i nebo.

Ova knjiga se ne sme, u celini ili u delovima, umnožavati, preštampavati, distribuirati ili prenositi u bilo kojoj formi. Sva prava zadržava autor po odredbama Zakona o autorskim pravima.

